

ЎСМОН НОСИР

Танланган
асарлар

ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти
Тошкент—1959

Нашга тайёрловчилар.
Н. ОХУНДИЙ, МИРМУЛСИН, Ү. РАШИД.

ШЕЪРАД

Ю Р А К

Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жүр этдинг.
Күзимга ойни беркитдинг,
Юрак, сенсан ишқибозим.

Сенга тор келди бу кўкрак,
Севинчинг тошди қирғоқдан,
Тилим чарчар, ажаб, гоҳи
Сени таржима қилмоқдан.

Сен эй, сен — ўйноқи дилбар,
Зафардан изла ёрингни.
Тўлиб қайна, тошиб ўйна,
Тирикман, куйла борингни!

Итоат эт!
Агар сендан
Ватан рози эмас бўлса,
Ёрил, чақмоққа айлан сен,
Ёрил! Майли, тамом ўлсам!..

Самарқанд, 1933.

ОҚ ЮВИБ, ОҚ ТАРАБ...

Онажоним, соғ бўлишинг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ўти сенинг.
Ҳол сўрабсан шу хатингда
Онам, икки кўзим:
«Ўғлим, ўқишларинг қалай,
Сиҳатмисан, кўзим?»
Кунлар ҳавас уйғотганлар
Тилак йўлга кирган,
Ўғлинг уста бўлиб энди
Тўп-тўғри сўзлардан
Байтлар тўқийтурган бўлган.
Онажоним, соғ бўлишинг
Севинчим менинг.
Ўзим ҳар жойда, дилимда —
Меҳринг ўти сенинг.
Эсингдами, ғариб она
У қишларнинг заҳри?
Юзни моматалоқ қилган,
У йилларнинг қаҳри?
Меҳрибоним, ёдга тушди,
Бир куни куз наҳори
Сарғайиб ерга тушгани
Бир кўм-кўк япроқнинг.
Қон, ёшлар-ла тўлганда
У кўзларинг сени
Тупроққа юз тутганида
Умрнинг баҳори.

Қора кунларнинг азобини
Кечалари санаб,
Оёқ яланг, бош яланғоч
Қолган кунлар қани?
Онажоним, ўтди йиллар,
Учди йиллар оти!..
Эсга солма меҳрибоним,
Кўришолмай дийдор,
Ажралишиб кетганмиз...
Мен кўчаларда хор...
Эсга солма муштумзўр —
У хўжаларни:
Мени кўп қийнади,
Жоди олиб қўлларимни,
Қонларимни кеткизди,
Уриб юзларимга у,
Ҳолимни битказди...
Онажоним, ўтди йиллар,
Учди йилларнинг оти!
Юзларига қара, қани,
Йилларнинг заҳри қани?

.
Едга тушиб қувонтирар
Ширин гулларнинг
Саломи-ла қўйин очган
Интернатим менинг....
Қўлтиғимдан тутган Мўйдин,
Жавлон, Абдуллалар,
Кўчалардан топиб мени
Ювган комсомоллар.
Кўзларимнинг қорасидан
Суратлар солганлар
Дилларимнинг сатҳасида
Учмас ёзилганлар...
Яхши она,
Ўқиш яхши,
Сиҳатлигимдир яхши.
Боражакмен, ўтказай-чи
Бу ўқиш йилини...
Оқ ювалмай, оқ таралмай
Ўтган бўлсанг, она,
Оқ ювиб, оқ тараб
Катта қилди замона.

Онажоним, соғ бўлсанг бас
Севинчим учун менинг,
Ўзим ҳар жойда,
Дилимда
Меҳринг ўти сенинг!

Самарқанд, 1931.

БОДОМ ГУЛЛАГАН КЕЧАСИ

(Қисқартиб олинди)

Ойдин кеча
Сутдек оппоқ.
Ҳар ер,
Ҳар бир жой,
Доираи камондан
Боқар кумуш ой.
Ой нурины
Кўзга солиб
Кўрдим ялангдан.
Бодом гуллаб қолибди
Оч пушти рангда...
Шу кечада
Бодом гули
Рангга кирганда,
Ойнинг нури
Яёв юриб эркин кулганда,
Кеча чокини сўкиб
Юксаладир бир садо.
Юксак кучидан
Парча-парча йўлда ёнган
Ойнинг нурлари,
Дам липиллаб,
Дам жимирилаб
Титраб қолади...
Бунда трактор борадир,
Паҳлавон каби
Гурсиллайди
Унинг қўйган
Ҳар бир қадами...

Тун қўйнини
Чақмоқ каби
Ерган трактор
«Диктатура буйруғи»
Деб у борадир.
Ҳайдов планини жадал
Тез битиргали,
Партиянинг деганини
Бажо этгали,
Салмоқ қадам
Ташлаб бардам
Бағрига ернинг,
Тилка-тилкасин чиқариб
Қора тупроқнинг,
Остин-устун қилиб, яна
Базур онтариб
Темир отга
Эгар урган
Оддий бир йигит,
Шу қишлоқнинг ўспирини,
Битта комсомол,
Шу колхознинг
Бир аъзоси,
Зарбдор боласи,
Кўклам учун
Жон кўйдириб,
Тунларни яндаб,
Пўлат отнинг юганидан
Маҳкамлаб
Ушлаб,
Нўхта солиб қаншаридан
Ойдин кечага,
Темир қозиқ қоқиб қўйиб
Анча тепага,
Юлдузларнинг пойгасидан
Ютиб марралар,
Меҳнатни ҳар дам билан
Бошқа қарралаб,
Бораётир
«Тунлар ҳам
Ишми?» демасдан,
«Бўлса бўлар»
Деган гапни

Қилиб турмасдан.
Ҳайдов планини жадал
Тез-тез битиргали
Партиянинг айтганини
Бажо этгали...
Оддийгина бир ўспирин,
Рангларига ранг қўшилган,
Қонларига қон,
Қолхозда зарбдор бўлиб,
Жони-дил билан
Ҳар бир ишни пухта қилиб
Пишиқ бажариб,
Олдда борган комсомолнинг
Сафдоши бўлиб,
Меҳнат билан обрў олиб,
Илгари кетган.
Қолхоз ёшлар мактабида
Савод чиқариб,
Хат топиб,
Янги онги
Кенг шуур
Топиб,
Темир отнинг тизгинини
Қўлига олди.

.....
Ой кўчасидан ўтиб,
Трактор ҳайдаб
Тунгги дақиқаларни
Зарб уриб жамлаб
Ҳайдов планини жадал
Тез битиргали.
Партиянинг деганини
Бажо этгали...

.....
Ой шам чироқ
Ҳамма ёқ оқ,
Момикдай кеча,
Ҳайдай деган мўлжалидан
Қолганди пича,
Аллакимнинг саси келди

Чақирган бўлиб,
Ер устидан
«Лаббай» деди
Трактор суриб...
Марза бошига бориб
Тўхтади қараб...
Яқинлашди бир киши-ю,
«Ўртоқ, ҳол хароб,
Ахтариб келдим кечалаб
Қўшни қишлоқдан.
Бизнинг трактор билмадик,
Бузилиб қолди...
Колхозчилар атай
Сизга
Мени юборди.
Тузалмаса,
Қатта зарба
Беради ишга,
Тузалмаса,
Кечикамиз
Чигит экишга...»
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Ўз ўртоғингда
Қўз олдингда
Қўли чиқиб,
Ногирон қолса?..
Қандай юрак
Чидаб турсин,
Ен колхозингда,
Бирор шикаст
Рўй бериб,
Иш тўхтаб турса?..
Ҳамма колхоз —
Битта колхоз.
Ғайрат билан,
Битта йўлдан
Бир мақсадга
Интилар бўлса,
«Қани юринг,
Бунни қўйиб,
Бўлмаса сизга
Бориб кўрайик.

Нима гап?..
Уни билайик
Азонгача бўлса ҳамки,
Бир илож қилиб,
Тузатайик.
Колхозда
Иш оқсамасин.
Қани юринг
Тез борайик,
Кутиб турмасин!»

Ярим кеча.
Ой сафардан
Тинай деган пайт,
Сўқмоқ йўлдан
Икки киши
Тезлаб борадир.

Бодом гуллаган кечаси
Ой кўчасидан
Қўшни қишлоққа кетди...
Илк саҳардан
Ўз ерида тракторни
Ҳайдаш керак,
У юради.
Чунки, ишонч
Берган ўт юрак,
Ки «йўқ» демай
Отланди, келди.

* * *

Техникани эгаллаган
Оддий большевик
Унга ошна
Ҳар битта винт
Ҳар битта деррик...
Колхозида тракторист,
Бардам ва тетик
Жамоага кўнгилли
Уста механик.
Бутун куннинг

Эрки шунинг,
Майли ҳам шунинг,
Бодом гуллаган кечанинг
Шеъри ҳам шунинг!..

Қўқон, 1931.

ЮКСАЛ, ОППОГИМ!

Мен кўрганда жуда ёш эдинг,
Улгайибсан, ҳусн кирибди.
Юрагингга тор келган танинг
Кенгайибди, ҳўд келишибди...

Банги чолнинг ўчган шами каби
Учиб кетди оти ўтмишининг!
Ўйноқ бўлиб ўртоқларнинг лаби,
Ширин сўзлар қолмас сира тилнинг
Тағларида беркиниб, ўлиб.

Аччиғланмас, умринг бўғилиб.
Рангларингга ранг қўшилибди;
Бугдой каби яшнайти юзинг.
Чарос каби қоп-қора кўзинг,
Кўзларингга ой беркинибди.

Сабоқларинг ақл беради.
Қўлтигингда дафтар, китобинг,
Курсга борасан.
Кўчалардан
Тингладим мен босган қадаминг.

Юксал, оппоғим, қўзичоғим,
Қўлни парда қилма, очилғил,
Юксал, оппоғим!

Қўқон. 1931,

БОЛАЛИГИМГА

Капалакнинг гул эмганин кўрдим,
Эслаб кетдим сени, малагим...
Сен бердингми, шунча ширин шеърни,
Эй, барглари кўм-кўк палагим?

1934.

Ш Е Ъ Р И М

Сен юрагимнинг чашма суви сен,
Сен кўзларимнинг гавҳар нурлари.
Сенинг баҳонгни ким сўраса, де:
«Баҳом умрингнинг баҳосига тенг!»

Самарқанд, 1933.

ИККИ ШЕЪР

I

А й р и л и қ

Учди юлдуз барг каби,
Қараб қолдинг сен.
Мен кетаркан, «хат ёз» деб
Сўраб қолдинг сен.

Ойдин эди у кеча.
Сен ҳам ой эдинг.
Қўзингда ёш, кўксимга
Йиғлаб бош қўйдинг...

Сочларингни силадим
«Қўзим, муҳаббат,
Келаман,— деб — оппоғим,
Келаман, албат!»

Уша кеча сўнг марта
Упдинг бетимдан...
Уша кеча сен қолдинг
Йиғлаб кетимдан...

II

Б о р а м а н!

Уқишларим тугади.
Муҳандис бўлдим.
Ҳар бир кичик ҳужайрам
Фан билан тўлди.

Учиб кетар эдим тез
Қанотим бўлса...
Эҳ, кўзлари шаҳло қиз,
Мен энди кўрсам.

Аввалгидай орзиқиб
Сени севаман...
Унутганинг йўқми, қиз?
Қутгин, бораман!

Самарқанд, 1933.

МЕН ҲАМ БОРАМАН

Саноқли кунларнинг
Саккиз минг саккизи...
Кафтимда йилларнинг
Йигирма бири бор.
Айлантириб гардиш,
Гуллатиб баҳор,
Меҳрибона сиқиб
Солган оқ изи.

Еш ва хуш. Анча кеч
Дунё кўрдим мен.
Кураш кунларига
Завқим оқади...
Шеърим узоқларга
Қанот қоқади,
Дейман: «Кеч туғилдим,
Нелар кўрдим мен?»

Мен бўлганим йўқ
Фронтда ўқчи,
Шонли подпольега
Улгуролмадим.
Бир бомбадай ростлаб
Ешлигимни мен,
Душманларга қарши
Эҳ!.. узолмадим.
Нева суви — сарғиш,
Аврора — олов,
Қизил матрос бўлиб

Байроқ тутмадим.
Смольнийда — постанда
Шлём кийиб,
Совуқ ҳаволардан
Қултум ютмадим.

Қолчакларга қарши
Ўқ отолмадим.
Тайга бўйларида
Партизан бўлиб,
Совуқларни енгиб,
Дарёлар кечиб,
Сибирияни бўйлаб
От чополмадим.

Эҳ-хе... Қора денгиз
Қирғоқларида
Байроқларни тикиб
Советлар учун,
Миллионларга жамлаб
Ешлигим кучин,
Қўшиқ айтолмадим
Қирғоқлардан.
Украинанинг ели
Сочимни тараб,
Олча боғларидан
Олиб ўтмади.
Царицин. Фронт.
Ўша сафларда
Менинг йигитлигим
Бўй кўрсатмади.

* * *

Кеч туғилдим. Аммо,
Қола олмадим —
Икки бўлак йўлнинг
Аросатида,
Ҳар бир сўзим — синфий
Фалсафий фард,
Синфий онг ётади,
Фаросатимда!

Қўлларимда метин,
Тоғлар ўяман,
Ернинг юрагида
Ҳаёт тиргизиб.
Ёзган шеърим билан
Эски ва чирик
Оннинг хонасига
Янги киргизиб.

Менинг ёшлигимнинг
Донги ҳар ерда
Днепрнинг ойи
Чироқларида.
Манбаидан тортиб
Манбаигача
Унинг кети борган
Йироқларида.

Шамоллардан бўлак
Ҳеч на бормаган,
Ташна, қақшоқ, хилват
Қумли чўлларга
Босиб борди қадам.
Елкан ташлади
Соқит, кўлмак, тинч
Дарё, кўлларга.

Баланд. Фалакларнинг
Пинжига кирган
Памир чўққисини
Босиб чиқди у,
Ҳатто, булутларнинг
Сайёр бошига
Ҳилпираган қизил
Байроқ тикди у.

Таништирди чексиз
Фазолар билан,
Олиб чиқиб ердан
Асл ҳавони,
Само тепасидан
Чалди янгротиб
«Енгув» деган янги
Асл навони.

Тунлар ухлмасдан
Трактор суриб,
Ой ботарга қадар
Тикиб оқ чигит
Ҳосил билан дунё
Рекордин берди,
Менинг гул ёшлигим —
Шодмондай йигит.

Мамлакатим танҳо
Шон ва шарафли.
Дунё икки кўз-ла
Тинмай боқади:
Бири пролетариат —
Мардона дастгир.
Бири душман тараф —
Куйиб ётади.

Душман талвасада...
Ўлим хавфи зўр,
Истар, чегарадан
Отни солдирсин.
Истар, иссиқ қонни
Совуқ қолдирсин,
Бухрон қазийтир
Унга чуқур гўр!

Қўярмидик жиндак
Босиб ўтсин у,
Қўярмидик, вайрон
Қилсин Москвани.
Қўярмидик, бизнинг
Қонни тўксин у,
Қўярмидик омон
Қора — маст ёвни!

Агар от солдирса
Чегарамиздан,
Агар сабззорга
«Қирай» деб кўрса,
Менинг ёшлик босар
Қўлангир қаттиқ.
Менинг ёшлик деяро:
«Азамат, кўрсат!»

Шу сафларда ботир
Ёш ва шўх нафар,
Мен ҳам боражакман
Олда пешқадам.
Менинг билан бирга
Синглим ва дадам.
Қайтиш йўқ асло,
Олмасдан зафар!

Самарқанд. Март, 1933.

БИРИНЧИ ХАТ

(Тақташни ўқиб)

I

Ухла, қўзим, ухла, оппоғим,
Ишонган боғим,
Суянган тоғим аллаю алла...
Ухла, қўзим, ухла, дагарим,
Ухла акарим,
Ухла шакарим, аллаю алла...

II

Ҳали гул ёшлигим шамолдай ўйнар,
Севгим бирон қизда тинмаган ҳали.
Ҳали сочим қора, ишқ-ла тарайман,
Оппоқ қиров дона инмаган ҳали.

Ҳали туғилганинг йўқ, ўғлим Қундуз.
Она бўлиб биров келган йўқ уйга.
Бола тўғрисида бир шеър битириб,
Чарчаб, ухлаганда, кирдинг тушимга:

Қандай ширинсан-у, қандай кўркамсан,
Отанг ўргилсинми суқсурим, сендан?
Оҳо!.. Қадди-қоматинг Раъно,
Нозик кулги учар анор лабингдан.

Кўзми ўша? Ёки қоп-қора чарос?
Ой нурида якка шудринг донами?
У қайрилган қошми, ёки қуш қанот?
Боқишларинг баҳор, ё нишонами?

Сен ўсажак насл кўргазмасидан,
Кел ўпайин тўйиб, кел қучоқлайин.
Келгин, бекорларга оқмасин суқим,
Келгин, бир нарсам бор бағрим қатида,
Сенга берай, олгин!
Кел!

Қочди уйқум,
Кўзларимни очдим: терлаб кетибман...

Шундай бўлармикин?
Уйим чувалди.
Қани ота бўлсам, ўғлим бўлсайди...
Юрак жониворим беҳол увалди.

III

Тушим қурсин, кўнглим паришон,
Хаёлимда сен яшаб кетдинг.
Юрагимга ишқ ташлаб кетдинг.
Тушим қурсин, кўнглим паришон.

Ҳавасимни ушатай десанг,
Онанг асл севганим бўлсин,
Туғил, эркам, кўзларим кўрсин,
Ҳавасимни ушатай десанг.

Ҳавасларим бир ушалсин, деб,
Сенга хат ёзганим ўтирдим —
Юрагимдан дур-гавҳар тўқдим,
Ҳавасларим бир ушалсин, деб.

IV

Менинг хатим бир эртақдек бўлар,
Роса мароқ билан ўқирсан.
Ўз-ўзингдан алланима ўйлаб,
Алланималарни тўқирсан...

Майли, ўғлим, майли, раъно насл,
Мен ёзаман сенга хатимни.
Орзуйим бор: зора хатим билан
Унутмассан менинг отимни.

V

Биз фронтдан енгиб қайтганда,
 ёнгиб қайтганда,
Мамлакатни кўрдик вайрона:
Синган завод, куйган далалар,
 куйган далалар,
Очлик қанот ёзган ҳар ёна...

Юрт устида ёш тўкар осмон,
 ёш тўкар осмон.
Йиғлаб ўтирмадик қайғу еб.
Мамлакатни тиклагани кетдик,
 тиклагани кетдик,
Бу боғларнинг боғбони — биз! — деб.

Одамни одам эканин
Бизлар кўрсатдик!
Тиф ва очлик... Ҳатто ажал
Боласин енгдик!

Боғлар унди, боғлар ўсди,
Гуллади боғлар...
Шуҳратимиз қаршисида
Титради тоғлар!

VI

Менинг хатим бир эртақдек бўлар,
Роса мароқ билан ўқирсан.
Ўз-ўзингдан алланима ўйлаб,
Балки, алланима тўқирсан.

Балки, дерсан улар ким бўлганлар?
Ёки, насли бошқа бир одам?
Бизга ўхшаб шўрва ичганларми?
Ё бўлмаса дев бўлган отам?!

Йўқ, болажон, бизнинг йилларнинг ҳам
Фасли: баҳор, ёзу қиш ва куз,
Биз ҳам шўрва қайнатганмиз роса,
Қайнатганмиз гўшт, картошка, туз.

Биз ҳам истаганча ўйнаб кулган,
Кунларимиз кечган соат бай.
Уч сменлаб ишда қолсак ҳамки,
Кун ҳар куни чиқиб ботгандай,

Гул тақишни канда қилмаганмиз,
Пайт-пайтида ўпич сўрганмиз.
Ойли тунлар, тиниқ кўллар бўйи
Севган қора сочни ўрганмиз...

Бизлар фақат сизларга пеш бўлиб,
Сизнинг номингиздан урушган.
Кенг ижодий, асл ҳаёт учун
Фарзинларни жангга суришган!

1933.

ҚОРА САТРЛАР

Келдим; яна ёдимга тушди
О, шаҳарим, ўсган ерларим.
Хаёл яна қуш каби учди,
Яна сени куйлаб шеърларим...

Йиғлаб ўтардим кўчалардан,
Қўз ёшимни шимган ер гувоҳ.
Топиб келиб, тун кечалардан
Интернатга бермадингми, а?..

Эсимда, бу ерга ёш келдим,
Қоним тўкилган жойни билмай.
Кўчаларда шамолдек елдим,
Тентиб, ором не экан, билмай!

Мана боғим, мана интернат,
Ҳали ҳамон очилар сирин.
Бу ер менга ҳаётимга кат
Берган учун кўринар ширин.

Мен бу ерда биринчи дафъа
Икки сўзни қофия қилдим.
Мен бу ерда биринчи дафъа
Икки кўзнинг ўтида куйдим...

Э!.. Бу майли. Яна эсимда
Кўчаларда оққан дарё қон.
Мен билмайман, аммо, тушимда —
Шунда акамни кўрдим қурбон...

Кетдим деган, қайтиб келмаган,
Зулмга сабри чидолмаган.
Йигит эди, сўзлар эди рост.
Фақат, шуни биламан, холос.

О, у юрак; о, у тилла бош,
Ўлим учун чиққанми эдинг?
Йўқ! Биламан, фақат, тинч яшаш —
Эркинг учун олишган эдинг!

Майли, уканг сенинг учун ҳам
Яшар. Юзга кирмасдан ўлмас!
Эсимдасан ҳар қачон, ҳар дам,
Оғир ғамни унутиб бўлмас!

Онам тирик, сенмисан она?
Кўкрагингга бош қўяй яна.
Кўз ёшини бас қил, йиғлама!
Ўлган илонларни қўзғама.
Дайдиб кетган ўғлингни кечир,
Эмгим келди; меҳрингдан ичир,
Маст бўлайин чақалоқ каби...
Тўйсин ўғлингнинг ташна қалби!
— Куйиб адо бўлдим кўйингда...
— Бас қил! Йиғи кўзни бузади,
Қара, деразанинг кўзида
Бахтли кунлар ойи сузади...

Истайсанми, нур кийинтирай?
Истайсанми, олиб кетайин?
Юргин, чаманзорга элтайин,
Юр, туғишган қоним, ўргилай!..

Келдим; яна эсимга тушди
Болалигим, ўсган ерларим.
Дилимдан тўкилди шеърларим,
Хаёл куши кўкларга учди...

Март. 1933.

МОНОЛОГ

Севги! Сенинг ширин тилингдан
Ким ўпмаган, ким тишламаган?
Дардинг ёйдаи тилиб кўксидан,
Ким қалбида қонлар тўкмаган?

Сени яхши биламан, гўзал.
Петраркани ўқиганим бор,
Буюк Римнинг Самфоси азал
Хаёлимни ошиқдай тортар.

Биламанки, Тассо бечора
Роҳат кўрмай ўтган бир умр.
Эй маккора қиз, Леанора
Номи қора билан ёзилгур!..

Балки, гулдан яралган пари
Тош кўнгилли Биатричи?
Гадосан,— деб қочмаса нари
Данти бахтли бўларди пичи!

Балки, Гамлет ойдин тунларда
Офелияни эркалатарди,
Балки, узун сочини силаб
Азонгача эртак айтарди.

Агар хиёнатни билмаса,
Эзмаса фожиа юрагин!
Йўқ. Йўқ, шоир! Гар шундай бўлса,
Шекспирнинг йўқди кераги!

Дездемона, гуноҳсиз дилбар,
Жигар қонларингни ичган ким?
Биламан Отелло, биламан.
Отелло ҳақлими?.. Шоир жим!..

Жим!.. Уфқдан ботар қуёшни
Шарт кесилган бошга ўхшатдим.
Парча-парча куйган шафақлар
Тирқираган қонни эслатди!

Қандай қўрқинч! Қандай қабоҳат!
Мумкин эмас ҳеч қийналмасдан!
Ақлидан озганми муҳаббат?
Мумкин эмас, қарши турмасдан!

Мумкин эмас, эй олий жаноб,
Неча юразни айлаб хароб,
Шаҳона тож кийган муҳаббат.
Мумкин эмас! Қандай қабоҳат,

Қи одамнинг ўзгинамас,
Ҳиссини ҳам хароб қилса давр!
Қийналаман!.. Юрагимда ҳовр...
Бу қаршилиқ! Ён! Гина эмас.
Бу қаршилиқ! Кўринг тарихни.

Парвонадек қаноти куйган.
Бу қаршилиқ! Кўринг тарихни.
Умр тепасида мушт туйган....
Қийналаман виждон билан мен.
Мумкин эмас, қарши турмасдан!

Уз зиммамга катта иш олдим;
Эҳтимолки, тамом қилмасдан —
Умрим тугар. Аммо, бўлмайди
(Кўнглим ўрнига ҳеч тушмайди!)
Сенга қарши бош кўтармасдан
Асрларни йиғлатган севги!!!

1933.

* * *

Ҳаёт ҳали менинг элдимда,
Ақлим ўсар, фикрим юксалар.
Аммо, кўрганларим ёдимда
Ҳаммаси ҳам бутунлай қолар.

Уша пайтда қайсиси кулги,
Қайси бири берар ҳаяжон.
Бу шеъримнинг боиси шулки:
Фикр — бола, бола — ўсувчан!

1934,

Е Ш Л И К

Кунларимни ёшлигимдан аямадим,
Менда ёшлик нокасликни ҳеч кўрмади.
Қиз севганда, ҳўнгир-ҳўнгир қон йиғладим,
Гўё қалбим амри — азмимни сўрмади.

Ёшлигимнинг тарозиси бепосанги,
Бир палласи баҳор тоши билан оғир:
Севинчим кўп... шодлигим зўр... тилим бийрон,
Қайси умр шундай ёшлик кўрди, ахир?

Юрагимга аччиқ-аччиқ ботар эди,
«Боғ кўчада» шаршаракнинг мунгли куйи...
Ҳайрон бўлиб, болаликда ўйнар эдим,
Қайдадир деб, бу офтобнинг ётар уйи?

Болалигим гул боғларни кўролмаган,
Ғариб бўлиб, мунгшиб юрган кўчаларда.
Юлдуз санаб, йилдан узун кечаларда
Ҳисобига сира, азал етолмаган.

Аямадим ёшлигимдан кунларимни,
Нокасликни раво кўрмай, севинтирдим,
Чунки, унга юрагимда ўлиб қолган
Болалигим, эркалигим тирилтирдим.

Ёшлигимнинг саргузашти бениҳоя,
Бисоти ҳам тасодифга тўлиб битган...
Кейин, билсам тасодифлар — зарур экан,
Ҳодисани етақларқан сабабият!

Тошкент. 1934.

КАРВОН БОРАДИ

(Ўртоқ Кировнинг ўлимига)

Қайғурма ўйим... Чарх урма хаёл...
Ҳали дил тўла армон!
Карвон боради, йўллари ойдин,
Кўзлари ойдин карвон.

Чулғади тинчлик... Ўйим, йиғлайсанми?
Битди юрак бардоши,
Кетди бир карвон боши дейсанми,
Равонми қайғунг ёши?

Йиғлама, эркам, йўллари ойдин,
Карвон боради. Сафар —
Чархи узундир. Кўзлари ойдин,
Хандон кулади зафар!

Кетди у йўлчи... Бизнинг умр —
У умрнинг давоми.
Яшар экан биз: биздаги армон,
Йўлда карвон... Азами?

Йўқ! Қайғурма, ўйим, қасдлар қолажак
Карвон ортида чангдай...
Кел, куйла у умринг давомин,
Шеъримни унга бойлай!

1934.

* * *

Гулзор — чаман. Юр, боғларга
Элтай етаклаб,
Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб...

Чаккангга тақ! Тўлиб турсин
Ойдек юзларинг.
Қундай ёруғ, тундай қора
Экан кўзларинг.

Тингла, эркам, ўртоғимсан,
Қўнглимни очай,
Қоним шеър бўлиб оқсин-да,
Мен қайта ичай.

Истайманки, оқар қоним
Тамом бўлмасин.
Истайманки, севар ёрим
Ташлаб кетмасин.

Чунки, дўстлик меҳри билан
Шодлигим ўсар.
У, ҳар қачон ёнбошимда
Соямдай юрар.

У, сен қўзим. Юр, боғларга
Элтай етаклаб.
Бинафшалар териб берай
Сенга этаклаб.

Бу шоир,— деб, бу енгил,— деб
Асти ўйлама!
Упган ўпичларим ҳақи,
Инонтираман.

Агар, даркор бўлса ҳар чоқ,
Чорласа Ватан,
Қўл ёзмаларимни ташлаб,
Шинель кияман.

Уддасидан чиқолмасам
Аҳдимни, унда —
Браунингни қўлимга бер,
Қоп-қора тунда.

Ўз жазомни ўзим берай,
Азобда ўлай...
Йўқ! Ҳамдам бўл, қўлимдан тут,
Жангларга кирай!

1934.

БЕГОНА

Сенинг ойинг меникидан чиройлими?
Айрилиққа бардош бериб чидайдими?
Қайғусини кулги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила оладими?

Менинг ойим сеникидан чиройлидир,
Айрилиққа ақллидир, чидамлидир.
Қайғусини кулги билан,
Шодлигини йиғи билан
Изҳор қила олади у!

Кўз олдимда муздек қотиб турасан сен,
Ярамайсан курашларга, бегонасен!
Жаҳлим ёмон, сақланиб қол.
Ол, нури йўқ ойингни ол.
Сўнгра йўқол даргоҳимдан!

Кулгиларим орқасида заҳарим бор,
О, ишонма, бўлолмайсан сен менга ёр!
Ниятингда ўзга фикр,
Тилларингда ўзга зикр.
Йўқол! Жаҳлимни қўзғатма!!!

1934.

* * *

Украина еллари,
Украина еллари...
(Уйғун)

Олча боғларидан эсган шамол
Бетларимга юмшоқ урилур.
Ой нурины тўкиб, ўйнаса тол,
Баргдек титраб кўнгил қўзғалур...

Қўзғалур-да... ором билмай пича,
Тоғ булоғи каби урар жўш...
Шунда мени очоқлайди кеча;
(О, у қандай ширин, иссиқ тўш!)

Ёшлигимдек тўйдирмасдан сира,
Зумлар каби учган бу Пегас.
Ўйнаб сочларимни бошим узра
Елпинса-чи, дил тинса бирпас...

Ўтиб кетдими у? Балки, ҳозир
Днепрни урар қирғоққа.
Балки, тилла бошоқларни ёзар.
Балки, минди оқарган тоққа...

Майли, кўнгил... Майли, ўйнасин у,
Найларингни чалсин, таратсин.
Худди сендай қабул этмай қайғу,
Фақат, шодлик... шодлик яратсин!

1934.

ТИФЛИС ОҚШОМИ...

Юлдузлар ёнар... гуржи қизларининг
Кўзлари каби.
Арагвадан эсган майин ел ўйнар,
Барглар — асабий...

Туя мисолида оқ булут сузар
Судралиб бари.
Осмон — каштали чодир... узоқ четлари,
Курадан нари.

Лермонтов севган Пушкин қояларин
Кўрсайдим дейман,
Оч бағримни тўшларига боссам,
Тўйсайдим дейман.

Тифлис оқшоми сутдек... кўзим тўймас
Ҳар ён боқмоқдан.
Қайтмасдан, «Кўз ёши» шалоласидек
Томчиламоқдан!.

Тифлис. 1934.

Х А И Р, С Е В А Н

Ел эсар ҳув-ҳувлаб.
Тўлқинлар — шўх, эркин.
Кўксимга отилган
Томчи сув не деркин?

Ҳали ҳам бағрим ҳўл,
Эсимдан кетмайди.
Ажралгим келмайди,
Эй, шиша, олтин кўл!

Сен билан ширинди,
Шакарди ҳар бир он.
Найлайки бу ҳижрон,
Қиприкка илинди?!

Алвидо, мрамар сув,
Алвидо, қирғоқлар,
Алвидо, марварид
Сачралган оппоқлар,

Сувларга тўш қўйган
Кенг осмон, алвидо,
Кунларга нақш ўйган
Ой макон, алвидо!

Ереван. 7 VII 1934.

СЕНГА, СИНГЛИМ

(Укам Равзахонга)

Қўчаларда қуёш байрам этар,
Ел оркестр ўйнайди хурсанд.
Биласанми, бу тўп қайга кетар?
Қолма! Орқасидан югур сан!

Қолма! Осмон кўм-кўк байроқ каби
Бош устингда ёйилган ҳамон.
Тутқич бермай худди симоб каби
Олға қараб ташланар ҳар он.

Тинглайсанми, темир қадамларни?
Эҳ, қандай кўп олдиндаги тўп!
Югур! Қичқир! Бермагин дамларни,
Севин, севинтиргин, дегин: хўп!..

1934.

* * *

Мовийлик денгизи борлиқни кўмган,
Бетимга салқин ел аста уринар....
Нигоҳим кундузнинг нурига чўмган,
Узоқдан чинакчи қизлар кўринар.

Кўнглимга қуйилар шўх, қичиқ ялла;
Осмондай юксалар орзу ва армон.
Оқ гуллар очилиб етилган палла,
Булутдай тўлғанар каттакон хирмон...

1934.

* * *

Бораман, оқариб ётади йўллар.
Ям-яшил далалар — соҳилсиз денгиз,
Кўзимга илинмас уфқнинг чети.

Зангори баргларнинг тўлқини ичра
Офтобга телмурар напормон гуллар...
Тўймайман, о, кенглик! О, чаман диёр!

1934.

* * *

(оқ шеър)

Луғатимда сўзим анча кўп,
Қайси бири билан бошлайин?
Шундай шодман, шодлигим беҳад..
Кўнглим шодлигимдан ўсади!

Сентябрнинг кечаси салқин,
Онам каби юмшоқ беозор.
Шуъласи осмонгача етган
Ёнар пионер машъаласи...

Шу дунёда мен гўё севинчдан
Қанот ясаб, учардим баланд,
Ўша баланд осмон тубидан
Ёшлигимни табрик айлардим.

Тошкент. 1934.

* * *

Шафақ — узун, қизил лента
Денгиз четида.
Шовиллаб шабада елар
Тўлқин бетида.

Оппоқ қаноти қайрилиб
Оқ қуш учарми?
Енбағирлаб мунча пастда,
Сувга тушарми?

Чирик-чирик.
Чирик-чирик...
Эй, оқ қушим, оппоқ қушим,
Саломингми бу?

Ёки, кечмиш эсдалиги —
Аламли, қайғу,
Билмадим мен, учиб ўтдинг,
Кўздан йўқолдинг.
Билмадим мен, негадир сен
Юракни олдинг:

Эсларимга тушиб кетди
Йилларнинг кўйи;—
Кўз олдимда Шаумяннинг
Басти — бор бўйи...
Хаёлларим чўзилди-да,
Сув билан оқди...
Шафақ — узун, қизил лента
Денгизга ботди.

Каспий—Боку. 1934.

* * *

Шафақ ўчай деб қолди
Қаптар қонидек рангсиз...
Кўзларимни узмайман.

Денгиз: энди ўчар у,
Ўтган қайтиб келмайди,
Эртани севиниб кут!..

1934.

ЯНА ШЕЪРИМГА

(сонет)

Шеърим! Яна ўзинг яхшисан,
Боққа кирсанг, гуллар шарманда,
Бир мен эмас, ҳаёт шахсисан,
Жоним каби яшайсан танда.

Юрагимнинг дарди — нақшисан,
Қилолмайман сени ҳеч канда!
Ўт бўлурми ишқи йўқ танда?
Ишқимсанки, шеърим, яхшисан.

Сен орада кўприк бўлдинг-да,
Гейне билан ўртоқ тутиндим,
Лермонтовдан кўмак ўтиндим.

Бутун умрим сенинг бўйнингда.
Саҳарда қон тупурсам, майли,
Мен — Мажнунман; шеърим, сен — Лайли!

1935.

* * *

Ширин бўлди ҳаёт иқлими
Ҳақим билан туюлганимдан.
Шўхлик ўтиб, қуюлганимдан
Роса таниб олдим ақлими.

О, қуюлиш — аччиқ тажриба!
Чақирасан, туриб «ҳо» дейман;
Чунки, кела жагим ҳажрида
Мен умримдан яхши танийман!

Тойим учар... ҳо... анча олдин.
Қўлга олиб истак-раъйимни,
Баланд қўйиб, эрка найимни
Катта йўлга чиққанман; ойдин...
Байроғимсан йўлимда ҳар вақт
О, ҳаётим — аччиқ тажриба.
Ким қийналса, тилак ҳажрида,
Уни кутар саодат ва бахт!

Мен бораман севинганимдан,
Умримнинг йўқ ҳеч ҳам тиними.
Ўзимга ҳақ туюлганимдан
Ширин бўлди ҳаёт иқлими!..

1935.

БОҒИМ

О, у қандай фусункор!
Нур билан тўлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман:
Кўнглимда яшнар баҳор...
Нур билан тўлган бутун.

Баргдек узилиб кетсам,
Унутмас мени боғим:
Ишимни ҳурмат қилур,
Гуллардан ҳайкал қурур.
Минг йиллардан кейин ҳам
Унутмас мени боғим!

Шеърларим янграб қолур...
Бир умрга ўлмайман!
Ҳаётимнинг давоми —
Келажагимга ҳомий
Ўрнимга боғбон бўлур:
Бир умрга ўлмайман!

О, у қандай давомдор!
Нур билан тўлган бутун.
Гуллари чаман-чаман,
Мен уларни ичаман:
Кўнглимда яшнар баҳор...
Нур билан тўлган бутун.

1935.

НАСИМАГА ДЕГАНИМ

Йўқ, ҳали ҳаммаси ўтганмас.
Кўп ҳали ҳаётда насибам.
Бу дардим безарар, ҳеч гапмас,
Борини кўраман Насидам,
Йўқ, ҳали ҳаммаси ўтганмас!

Олдимда кутади имтиҳон,—
Мен оғир жангларда бўларман.
Насима! Бу кунги иссиқ қон,
О, балки тўкилур... ўларман..
Олдимда кутади имтиҳон!

Уйланиб, кўзингга қарасам,
Иккита денгиздай кўринур..
Насима! Ичаман рост қасам,
Оловдек ловиллаб дил ёнур,
Бахтлиман жангларга ярасам!

1935.

И У Л Ч И

Йўлчиман, манзилим денгиздан нари,
Ложувард уфқнинг тубига яқин.
Кўнглимда дардларим дарёдек оқин,
Чайқалар; кўзларим тикилган сари.

О, йўллар!..

Чу, қора тойчиғим! Чу, қора йўрғам!
Муродга қасд қилиб югурган егур.
Бўронни севмаса, дил нечун тепур?
Тириклик не керак бемеҳнат, беғам?!
Чу, қора йўрғам!

1935.

* * *

Бир ҳодиса хаёлимдан асти нари кетмайди.
Яхши кўрган шеърим каби юрагимга ўрнашган.
Оқ денгизга кетар эдим, оқ булутлар, ғозлардай
Учар эди: соялари сув бетида қалқирди.
«Карл Маркс» пароходи бир шлюзда тўхтади.
(Оқ денгиз — Болтиқ канали) соҳилга чиқардилар.
Бизни бошлаб кўргазмага элтди бошлиқ. Бир киши—
Ҳаммасини тушунтирар; ҳушим кетиб тинглардим.
Бехос туриб тинглар эдим. Кўпчилик эди тўда.
Ҳар битта қошнинг тагида чақнарди икки юлдуз;
Биттаси ҳам қолмай ўша сўзлаётган одамнинг —
Осмон каби кўзларида акс этарди. Мен бехос —
Тинглар эдим, ҳамма сокин. Шунда ортимда биров
Турган каби сезилди-да, юрагимнинг ўйнашин —
Кўрсатай деб, кўкрагимга қўлимни қўйиб боқсам,
Чўян бюст... чўян бюст -- Ленин кулиб турарди.
Дилим жувиллаб кетди-да, мижжамга ёш келгандай—
Сездим. Шунда бир ўй келди: «Агар у —
Тирик бўлса, кўрса эди. Қандай хурсанд бўларди.
Ёш насллар ёноғидан ўпар эди тўймасдан!..»
Мен ҳовлиқдим, мен шошилдим, не қилишни
билмадим.
Отилдим-да, маҳкам қучдим, жигарим кўздан
келди...
(Ҳам хўрсиниш, ҳам севинчининг ёши эди бир томчи!)
Яхши кўрган шеърим каби юрагимга ўрнашган,
Бу ҳодиса хаёлимдан асти нари кетмайди!

Оқ денгиз — Болтиқ канали. 1935.

КОРАБ

Оқшом тушди, тоғни туман босди,
Юлдуз билан тўлди денгиз ости.

Уйнайди шамол,
Ухлайди шамол...

Соҳил қолди, яна олға қараб,
Чиқди аста тоғдай буюк кораб.

Сувлар чайқалди;
Ой қалқиб қолди.

Бўрон, чақмоқ, довул ундан йироқ,
Тилак байроқ, тилак кўзда чироқ.

Париллаб ёнур,
Недан тап тортур?

Улим, қўрқув, йўқлик қўрқитолмас,
Тилак байроқ, тилак қўлда компас.

Бехатар сафар!
Бўйсунар зафар!!

Оқшом тушган, тоғни туман босган,
Тиниқ сувда чўкиб ётар осмон...

Мен қараб қолдим,
Кенг нафас олдим.

Мурманск. 1935.

* * *

Едимдадир узоқ шимол,
Едимдадир у тинч оқшом.
Сув бетига эгилган тол
Шивир-шивир қилиб беҳол
Сўзлагандай эди боқсам.

Шунда сен ҳам етиб келдинг,
О, денгизнинг оқ кундузи;
Қўл бўйидан чечак тердинг,
Эсдалик деб менга бердинг.
Эсингдами шимол қизи?

Ҳали-ҳали қулоғимда
Қалтираб куйлаган гитар.
Ўпган изинг ёноғимда,
Кулгиларинг саноғимда,
Дилдан улар қайга кетар?

1935.

* * *

Юр, тоғларга чиқайлик.
Майли, юр!
Эҳ... қандайин чиройлик
Оппоқ нур...

Олмос каби оппоқ қор
Ялтирар.
Нега мунча дил оқар,
Қалтирар?

Биласанми, ёшлик бу
Тўймаган!
Тиним билмас, гўё сув
Уйнаган...

Шунга ўта чиройлик
Кўринур...
Юр, тоғларга чиқайлик.
Майли, юр!

1935.

* * *

Денгиз ойна каби ялтирар,
Тўлқинларга суқим оқади,
Оққуш мунгли-мунгли оҳ урар;
Ҳазин куйи дилга ёқади.
Ўтираман, кўнглим осуда.
Бошим узра барглар шитрайди:
Соялари лиммо-лим сувда
Танга-танга бўлиб титрайди.
Қандай яхши кечқурун ёлғиз
Юрсанг, кўнгил асти тўймаса.
Ой гўёки паришонҳол қиз
Сочларини ёзиб ўйнаса...

Болтиқ денгизи. 1935.

БАЛИҚЧИ

Оқ булутлар қўзғалди,
Тоғдан нари йўл олди,
Очилди кўм-кўк осмон...

Узоқда юлдуз кўрдим,
Соҳилда бир қиз кўрдим.
Боққан билан тўймасман...

У қайиққа ўтирди,
Елканини ел сурди,
Қараб қолдим ортидан...

Тўрни ташлаб кетди қиз.
Сувда акс этган юлдуз
Илинди қанотидан.

Хаёл — денгиз, мен — балиқ.
Қалбимда найим чолиқ...
Ҳушимни олди кетди.

Кетига қиё боқмай,
Тўлқинлардан ҳайиқмай,
Кўздан йўқолди кетди...

Мурманск. 1935.

* * *

Юрганмисиз бирга ой билан
Оқшом пайти кўм-кўк ўрмонда?
Майсаларга шабнам қўнганда
Шундай яхши тинч бўлар экан!

Шитир-шитир ўйнар шабада,
Барглар мусиқаси бир ширин...
Ҳаво гўё тиниқ, соф бода,
Кўнгил сезар ҳаётнинг сирин.

Мен маст бўлиб қолдим бир кеча,
Сил ўпкамни анча яйратдим.
Ухламасдан то тонг отгунча,
Дилгинамни роса сайратдим.

Медвежья гора. 1935.

Д Е Н Г И З Г А

Оқ денгиз, яхши қол! Яхши қол, шимол!
Кўнглимда ишқингни олиб қайтаман.
Сочимни ўйнайди муздек шўх шамол,
Мен унга дардимни қандай айтаман?

Кечкурун қирғоқда айланиб танҳо
Севдим, севиб қолдим тўлқинларингни.
Ойни чўмилтирган тинч тунларингни
Тушимда кўрганда не қиларман, о?

Ўйнагил сўнг марта, чайқал, эркалан!
Армоним қолмасин кетар олдимда.
Бағримда балиқдай юзган оқ елкан
Бир умр сайр этгай менинг ёдимда...

Яхши қол эркин сув! Яхши қол денгиз!
Тўлқинлар, қўйнимга қиздай кирдингиз...

Оқ денгиз 1935.

Т О Ж И Х О Н

Қуёш ҳали ер ярмининг нари ёғида,
Кечаги ел тинмай ўйнар қир ёноғида,
Қизғич бўлиб ботар эди уфқдаги ой,
Узоқларда шилдир-шилдир оқар эди сой.
Ҳамма ёқ тинч, тўрт атрофни босмишди сукут.
Тиниқ сувда балиқ каби юзарди булут,
У қўзғалди. Маст бир илон каби тўлғанди,
Қош остида икки юлдуз париллаб ёнди.
Билмадимки, саҳардаги Зухра юлдузин
Ҳадди борми тенглашгани кўрганда юзин?
Пахса девор қоронғиси тутилтирган ой,
Энди ҳозир ҳаёт каби армон билан бой.
«Ўлгур пахмоқ» дея сўккан мушфиқ онаси
Энди кўрсин, ўша Тожи—гавҳар донаси.
Энди кўрсин бахт қушининг ростдан қўнганин,
Энди кўрсин ғариб кулба гулга тўлганин,
Энди кўрсин машъал бўлиб ёзган кўзларин,
Жаҳон тинглар ҳаёт билан тўлган сўзларин:
«Кўп қийналдим қора туннинг зулми дастидан.
Қуёш кашфи нур этарми булут остидан?
Мен ўзимни билсам эдим, энди танидим,
Мен ўзимда ҳеч на сезмай тек ётганидим.
Пахса девор қоронғиси тутилтирган ой,
Энди ҳозир ҳаёт каби армон билан бой.
Бу уфқни билмас эди умрим нигоҳи,
Сен сабабсан, яшашимга эй, улуғ доҳи!
Билмас эдим ҳаёт шунча лазиз эканин,
Билмас эдим одам шунча азиз эканин,
Кучениз эдим, Ишонмасдим ўзим-ўзимга.»

Еш олмаган куним йўқди асти кўзимга.
Энди топдим: ҳалол меҳнат мени қўлларкан,
Жон куйдирсанг, сўнгра саодат ҳам йўлларкан.
Билмас эди бу уфқни умрим нигоҳи.
Сен сабабсан, яшашимга эй, улуг доҳи!»

Куюш ҳали ер ярмининг нари ёғида
Кечаги ел тинмай ўйнар қир ёноғида.
Қизғич бўлиб ботар эди уфқдаги ой,
Шилдир-шилдир оқар эди узоқдаги сой.
Ҳамма ёқ тинч. Тўрт атрофда соқчийди сукут.
Тиниқ сувда балиқ каби юзарди булут.
У кўзгалди. Маст бир илон каби тўлғанди:
Орқасидан Муҳаббатхон опа уйғонди,
Шошилдилар. Апил-тапил кийиндилар тез,
Ҳатто ҳали уйғонмаган хўроз сахархез,
Қайга бунча очбанаҳор боришар экан?
Тонг ёришиб қолди. Ҳамон тинмай, ғуви-ғув —
Қилган шамол рўмол билан олишар экан,
Томоғидан айлантириб ўраб олди у.
Шу аснода бирин-кетин ҳамма келишди,
Худди ўша шамол каби тинмай елишди:
Тожихоннинг «лашкарлари» шудгор этарди;
Бригаданинг ашуласи кўкка етарди:

Рўмолимнинг учини
Тугмаганга тугдирай,
Шудгоримни тамомлаб,
Кўзларини куйдирай.

Ўртача бўй, қорачадан келган жувонча,
Удабуро, ишбиларман, кўзли жувонча,
Ҳурмат сенга! Сен ватаннинг эрка қизисан,
Осмонида лорлаб турган бир юлдузисан.
Илҳомимнинг париси сен, равонлиги сен,
Фикрларнинг ўткирлиги, аёнлиги сен.
Ҳаммамизга ҳаёт берди шонли комсомол.
Юрагимда комсомоллик илҳом билан мўл.
Мен мажбурман хизматига ўлгунга қадар.
Мен мажбурман. Агар, борди, тугаса мадор,
Сўнги минутларим келса... барибир толмай,
Иложим йўқ бу онамни эсимга олмай!
Иложим йўқ. Чунки умрим — унинг меваси,
Бутун кучим, шоирлигим — унинг эвази!

О, далалар, қирғоғи йўқ соҳилсиз денгиз,
Қуш уйғонмай, Тожихонни шунда кўрингиз.
Чевар қўллар ўйнаб кетди..., Навбат кутмасдан,
У қўймади, чинакчи қиз, кунни ютмасдан,
Зум ўтмасдан оқ гулларга тўлдириб этак,
Қуёш каби очилди у — яшнаган чечак.
Оқ булутдай тўлғанарди каттакон хирмон.
Тожихоннинг юрагида умид ва армон
Тоғ булоғи каби баланд, кучли қайнарди.
Боласига ичиккандай бўлиб яйрарди —
Ҳар фардини кўз қораси каби сақлади.
Кўнглидаги муҳаббатни элга оқлади:
Одам қанча эпчил, зийрак ва дов эканин,
Кўрсатди у, — лола каби яшнар деганим.
О, далалар... О, булутдай тўлғанган хирмон,
Тожихоннинг юрагида қайнайди армон,
Мис бозбандга эришолмай йиғлаган кўкрак
Нишон тақди. Яшнаб кетди мисли бир гулдак...
Шу-да, ахир, одамзоднинг бахтли бўлгани!
Шу-да, ахир, умрларнинг нурга тўлгани!
Юлдузлардан айирмайсиз ёнган кўзларин
Жаҳон тинглар ҳаёт билан тўлган сўзларин.
«Умрим борки, хизматингдан чарчамайман ҳеч,
Сутдай саҳар, нурли кундуз, бахмал каби кеч.
Тинмай сира шудгор этдим ҳамма еримни,
Ўғит билан бирга сочдим кумуш теримни.
Ваъдам—ваъда! Бажараман! Онт ичдим сенга,
Эй, ҳаётга патта берган улуғим, менга —
Аён бўлди бор ҳаётим бахти чинакам,
Сен сабабсан ҳаммасига улур Партиям!»

1935.

ҚИЗЛАР

I

Уртоқ

Қуёш каби жаҳонга машҳур
Ешлигимнинг ҳамроҳи Хумор,
Мен биламан, кўнглимиз баҳор,
Мен биламан, ширин бу умр!

Мен биламан, йиллар ел каби
Тез ўтади... Тўймай қоламан.
Шунда хаёлимни сел каби
Ўтмиш босар.... Эсга оламан.

Ҳам келажак, ҳам букун, ҳам у
Ўтмиш бўлган шонли онларни.
Бизнинг шодлик учун жангларда
Дарё-дарё оққан қонларни.

Шунда кўзим ёниб кетади,
Сен тоғ каби босиб келасан.
Қандай яхши, Хумор, сен борсан —
Дўстларимдан... Кўнглим ўсади!

Бошга қайғу тушса, бўлишдик.
Шодлик бўлса, тенг шерик бўлди,
Шунинг учун кўнглимиз баҳор,
Баҳор ишқи билан лиқ тўлди.

Қандай шодлик, бутун умрни
Яхши шеърдай ёддан биламан.
Қандай яхши, Хумор, сен билан
Эски ерда бирга юраман!

Қандай шодлик, ватан... юр!— деса,
Бирга қатор турамиз, Хумор.
Мен — командиру, сен — ҳамшира,
Ҳамон кўнглимизда гулбаҳор!

II

Муҳаббат

Дарё чайқалади сабодан,
Ойнинг нури чил-чил синади.
Денгиз каби мовий ҳавода
Юлдузларнинг сайри тинади.

— Муҳаббат тур, Муҳаббат уйғон.
Дейди секин меҳрибон она.
Ширин тушлар кўриб тўймаган
Муҳаббатхон уйғонар яна...

Шу дам билмам, на хаёл кечди,
Шаҳло кўзи сузилиб кетди...
Барг узилди, барг бетидаги —
Ой парча ҳам узилиб кетди.

Салқин ҳаво аста кўяр лаб
Оппоқ бетларига кўчада.
Кўрмоқ учун уни атайлаб,
Якка юлдуз қопти кечадан!

Муҳаббатхон елиб боради,
Дуррасини ўйнар шаббода.
Қарвон булут кўчар самодан:
Республика тонги отади.

Муҳаббатни қучди комбинат,
Шаҳло кўзи сузилиб кетди.
Барг узилди. Барг бетидаги
Хира ой ҳам узилиб кетди.

Сабил қолди мис ангишвона,
Энди бармоғини сиқмайди!
Қайғусига айлаб нишона

Сафсар чойшапларни тикмайди;
Шеър париси — илҳом Муҳаббат!

III

Ойимжон

(Икки картина)

I

«Улгур, қахап қолгур хирмони!
Мунча ширин-шакар бўлибсан.
Тўлин ойдаи роса тўлибсан;
Қошки, умринг билса вафони!

Қошки, юзгинангга акс солган
Зухра юлдуз асти ўчмаса.
Қошки, бетингдаги тиниқлик
Бегона лабларга кўчмаса.

Қошки, шундай чирой сен учун
Молинг бўлиб қолса умрбод.
Қошки, орзу-ҳавасни бутун
Булбул каби ўқиб бўлса ёд.

Қошки, бахтим сиёҳ бўлмаса,
Шабнам бўлиб, инсам баргингга!
Қошки, хўжайиним сўкмаса,
Сени қўйиб берсам ҳаддингга».

Деди. Қўзларида сел равон,
Тирноқ урди бандига аста:
Узум узилдию... бирпасда
Ерга тушди...

Ёзилди: вой... Қон!

Бор тўрида охирги юлдуз
Йилт этди-да, ўчди бутунлай.
Сезмай қолди зорланувчи қиз,
Саҳар унга пинҳонди тундай...

¹ Узумнинг бир тури

Пинҳон эди унга бор умр,
Чунки, ҳаёт этмишди басир.
У, фалакдан узилиб тушган
Қуёш эди... Ва лекин асир!..

II

Сийрак туман босган бир саҳар,
Саватларда лиқ тўла узум;
Қора сочи белидан узун
Ойим нишком ора барг йиғар.

Қўзларида асар қолмаган,
Хуни бийрон тўккан ёшидан.
Рўмолини олиб бошидан,
Елкасига пешкач ташлаган.

Ёнбошида, пастак супада
Ўғилчаси ухлаб ётади.
Жовдираган қора кўзидан
Тўлиб-тошган меҳр томади.
Қажавалар лиқ: оламжаҳон
Хирмони-ю, кишмиш, даройи...
Қолхоз гулзорида Ойимжон
Қундуз Қуёш, кечаси Ойи.

IV

О қ и л а

к е ч а

Кечагина етти поғона
Шотичадан томга чиққанда,
Онанг сени уришар эди:
— Йиқиласан, Оқил, жувонмарг!

к е ч а

Оқ шоҳидан қанотинг сенинг,
Каптар каби ўйнаб осмонда,

Булутларни сайр этиб юрдинг.
Олам қойил сенга, Оқила!

Э Р Т А Г А

Юлдузларни асир оласан.
Сендан битта илтимосим бор:
Сен ўшанда мана шоир!— деб,
Зуҳра юлдузни менга бергин!

V

Ар мина

1. БИР ҚИЗНИ КЎРДИМ

Юзимга оч, суқли қарадинг,
Лабларингда ширин табассум.
Балки, мени ошна санадинг,
Майли, қолай ёнингда бир зум.

Майли, қолай, сездим ёйнашин
Осмон билан ўхшар кўзингни.
Ҳой, ўйла қиз, нигоҳи яшин,
Тортинмасдан тила арзингни!

Сен қарайсан, сенга кўнгилли
Тўлқинларнинг куйлаб оқиши.
Сен қарайсан, сенга сеvimли
Буёнларинг чечак отиши.

Сен қарайсан баланд қирғоқдан
Узоқ юлдузларга телмуриб...
Оқ қумларда излар қолдириб,
Кимни кутиб чиқдинг бу ёққа?

2. КЎЗЛАР, ЯХШИ ҚОЛИНГ!

Асли кўк кўз экан кўз деган.
Худди денгиз... Ишқу ҳурматни
Кема қилиб, юзсанг ўшандан,
Англар эдинг бутун неъматни!

Кўрасанми, қандай чиройли
Тикилганча боқиб турса у?
Чидолмайман пишган тут каби
Оёғига тўкилмасдан дув.

Кўзлар!
Яхши қолинг, мен кетай,
Нотаниш қиз, хатинг омонат.
Хотиржам бўл, мен шуни айтай:
Шоир қилолмайди хиёнат!

3. ҚИЗ ХАТИДАН ПАРЧАЛАР

«
Бу ёқларда сулув бўлади
Май ойининг салқин тунлари.
Чечак отса бўён гуллари
Қирғоқ чирой билан тўлади.

«
Бу ёқларда далалар ташна,
Сув умрнинг қони ўрнида.
Бу ёқларда, даштлар қўйнида
Мен зарурман ва лекин чашна.

«
Мендан хурсанд ҳамма кўнгилдан.
Агроном қиз,— дейди барчаси.
Мен бу ёқда, қумлар қўйнида
Инқилобнинг кичик парчаси!

«
Парча-парча синса сув узра
Туман ўтиб келган ой — яхши.
Агар боқсам, шундай бир сира
Нигоҳингни элтади нақши...

«
Шу ой билан чиқиб ҳар оқшом
Хаёлингни қиламан севгим.
Қайда бўлсам, қаерга борсам,
Йўқолгандай худди бир кимим...

«
Сен қалбимда ўчмас суратсан,
Қандай қилиб сени соғинмай?
Сувлар гўё менга яқин — май,
Қарайман-да, дил овутаман!

«
Ортиқ чанқовликда ўстирган
Гулзорим бор, оқ гулларим бор.
Улар сени танийди кўпдан,
Улар сенга кўпдан интизор.

«
Қора рангни асли севмасдим,
Энди тун ҳам кундуз билан тенг.
Билмоқ эди бу сирни қасдим,
Билсам қора экан кўзларинг!

«
Сиқиламан эслаган чоқда
Сенинг билан кечган дамларни.
Аммо, армон буюк бу ёқда;
Қелтирмайман ёнга ғамларни!

«
Сиқилсам-да, соғинсам-да мен,
Ватан хоҳишини тутаман!
Хафа бўлма, унутмагин сен,
Унутмайман, мен ҳам кутаман.

«
Майли, севгимизнинг онлари
Узоқларда тўйдирмай ўтсин.
Майли, керак бўлса қонларим
Сув ўрнида ерга тўкилсин».

«
Кечир мени оппоғим, бекам,
Омонатни ошкор айладим.
Биламан, ваъдадан айнадим,
Қандай қилай шоирлик экан!

СЕН СЕВАСАН...

Сен севасан салқин ва енгил
Аму чўмилтирган шамолни.
Сен севасан, нотаниш сингил,
Кўнглингдаги тўла армонни.

Севар ёринг сендан узоқда
Ичиккансан бу ёқда ёлғиз.
Лекин, ватан ошиқ этган қиз
Севгинг ундан кучли бу ёққа!

Хаёлларга чўмиб қарайсан
Тўлқинларинг юксак ёғидан.
Уйларингни чанга чойисан,
Қолиш кучли келар баридан!

1953.

И С Р О И Л

I

Тушимдаги одам

Кўзни юмсам, қора кафанли,
Соя каби беқон, беҳаёт
Бир скелет кўринди... ҳайҳот!
Тушимми, ўнг? Бу қандақа сир?
— «Қўрқма, шоир! Мен—майиб асир,
Мен—одамман. Кўзни очмасдан
Бешигимни терватди ўлим.
Дунё кўриб, кўрмасдан унум,
Чидолмадим йўққа қочмасдан:
Мен ўлганман кўзни очмасдан!
Ўлим! Ўлим! Хунук зарурат!
Тур, эй шоир, раҳмингни уйғот,
Ачин! Агар, фиғон билан зор
Айланолса эди тутунга,
Мен кўрган зулм, мен тортган озор
Бутун ёруғ жаҳонни мозор —
Қилиб, буркаб қўярди тунга!..
Мана бу кул, биласанми, ким?
Бу мен эмиш. Кулки! Инонма!
Мен одамман. Мана имон. Ма,
Буни олгин. Мана пичоқ. Жим,
Ховлиқмасдан дилингни кес. Бер,
Мен тирилмоқ истайман, шоир!
Қўрқма мendan. Босинқирама,
Мен — гулханда ёнган Бруно
Мен—Темурнинг қули, шаҳиди.
Мен—ҳарамда зўрланган бир қиз.
Мен—кўмирга айланган юлдуз.

Мен—оч қолган, яланғоч деҳқон,
Мен—дорларга осилган «бунтар».
Мен—беғуноҳ кўп эзилган жон.
Мен—одамман. Олам танийди.
Ўйдилаб кўр, тўрт ёққа тўнтар,
Яхши қара, танийсанми? А..
Чарчаб қолдим, ором бер. Ухлай,
Йўқ! Шошма, мен ҳаммани йўқлай,
Сен бизни кўр. Босинқирама.
Халал берма, олам уйқуда...
Бас қил, шоир, кўп абдирама!

Ҳай ўликлар! Келинг! Ҳай... тўда!
Ранги заҳил, қора кафанли,
Соя каби беқон, беҳаёт
Скелетлар кўринди... ҳайҳот!..—

Мен уйғондим. Чўчиб уйғондим.
Осмон тоза. Ой юзар эркин.
Чиркин хаёлларга чулғондим.
Ўлим! Ўлим! Ҳаёт учун биз
Гўё кўкдан отилган юлдуз,
Оч қўйнингга ташландик бирдан.
Сен кучлисан. Аммоки, сендан
Одам бадтар!— дедик; юксалди.
Одам — одам ҳақини олди!

Унгимдаги одам

Икки упич

Худди тилла капалаклардай
Шитирлашиб тўкилар барглар.
Узоқларда кимдир чалар най,
Банди чуқур ҳис билан тўла.
Қиз кўнглини ёндираб дардлар
Бетларида етилган шуъла...
Қиз. Сочлари тўлқин урган қиз,
Кимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
Ким экан у маътал бўлгани?
Ким экан у бахтли ўспирин?

Қиз кутиши,— ҳаммадан бурун,—
Эр йигитнинг нурга тўлгани!
Қиз. Сочлари тўлқин урган қиз,
Қимни кутар хилватда ёлғиз?
Қачонгина ерга осмондан
Тушиб қолган экан бу юлдуз?
У, қучоқлаб олди. Муз каби
Эриб кетган сизди қиз ўзин.
Юзларига тегди юз. Лаби —
Лабга тегди. Юмди қиз кўзин...
Шу чоқ... ғарбдан келган бир булут
Ой юзини тўсди. Бир замон —
Қоронғилик босди. Тўрт томон
Жимжит эди. Босмишди сукут...
Ой ҳам билмай қолди бу сирни.

II

Жувон. Кўзи яйнаган жувон,
Сочи тўлқин урган келинчак,
Қимни кутар? Бир қучоқ чечак.
Қимга тўхфа? Қимга армуғон?
Шундай гуллар илинибдики,
Қаритмайди асти кўнгилни!
Интизорлик билинибдики,
Қўчоғига босибдир гулни.
Қиши қанча интизор бўлса,
Севги шунча ширин туюлар.
(О... У қиммат, нозик туйғулар,
Унутмайман ҳаттоки ўлсам!)

Энди уни қучоқлади бу...
Дилдан сизди буюк бир туйғу...
Хаёллари қуш каби учди,
Ёдига, ҳа... хилват тун тушди.
Юзларига юз тегди. Лаби
Лаблар билан олишган каби
Устунликнинг йўлини тутди,
Қим шоширар жангида ютди.

Ўпичларга сизмади шекил
Унинг ишқи, интизорлиги
Қуёвнинг кўксига буткул

Ташланди... ва нишондорлигин
Кенг кўз билан кўриб ўғилой,
Не қилишни билмади бирпас.
Сўнгра, бирдан узмасдан нафас,
Кўкракдаги Ленинни тинмай
Чўлпиллатиб ўпди... о, ўпди.
Дам эрини, дам уни ўпди...
Чилдирманинг дили ўйнарди,
Халқ денгиздай тошиб қайнарди...
Ҳамма кўрди бу катта сирни!

МУНЧОҚ КЎЗЛАР

Пилдирлатиб мунчоқ кўзларин
Қушлардан ҳам эрта уйғонди.
Пилдирлатиб мунчоқ кўзларин
Дадасига қараб тўлғонди:
Ширин ухлаб ётади ана.
Бугун тинчиб ухлабдир она.
Аммо, буни не билсин бола?
Қийғос уриб юборди, ола...
Ўғилойнинг уйқуси қочди,
Исроил ҳам кўзини очди.
Дадасидан узилмай кўзи
Маммасига тармашди кўзи...

Бола. У, бир қоғоз қайиқча,
Умр кўлобида бепарво.
Гўё, тетапоя айиқча
Фақат, шодликни этар даъво!
Бор истаги: асти тинмайин,
Худди шоир ҳорган калласин
Икки қўллаб ухлатгандайин,
Она уни тинч аллаласин!
Отасига ортиқ ичиккан
Иброҳимжон ёпишиб олди.
Ҳатто, ҳозиргина эмизган
Сийнани ҳам хоҳламай қолди.
«Шакарим... а! Шакарим, ўғлим,
Ўргилайин бахтингдан, тўқлим,
Сен боғимнинг қизил гулисан,
Қизил гулдаги булбулисан.
Кўзларингдан оқмагай ёшинг,

Тилла бўлсин, Иброҳим, бошинг!
Ойдек ёруғ бўлсин бу юзинг.
Ҳалол, ўғлим, ошаган тузинг».
Деган бўлиб ўйга шимғиди.
Хаёлида босган ким эди?
«Қани энди тирик бўлсалар,
Исроилни келиб кўрсалар
Ота... онам... ва акаларим!»
Анча фурсат ўйлаб қолди дим.

Сигирини соғди Уғилой,
Қўйларига терт солди. Ой —
Девордан паст тушиб йўқолди,
Тут бошида қўйруғи қолди...
Буни кўриб даканг хўроз
Осмон бўйи кўтарди парвоз,

Пилдиратиб мунчоқ кўзларин
Дадасидан тушмади доим.
Усар... Усар кичик Иброҳим,
Пилдиратиб мунчоқ кўзларин!

унинг ишқи

Сутдай ойдин кечаси, жимжит.
Ер бошида чарчамас йигит.
Кўзларини уфққа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Қулоч ёзган зумрад чаманзор
Кўм-кўк шоҳи қанотин ёзар...
Нопармон гул очилиб қолди,
Унинг ишқи сочилиб қолди:
Ҳар битта барг, ҳар битта шона —
Унинг ишқи учун нишона!
Кўзларини уфққа қадар:
Бу чеккадан у четга қадар
Сув кутади ташна қолган ер.
Этагини печкаш олган эр —
Чарчамасдан, то тонг отгунча
Суғорадир роса тўйгунча.
Олмас янглиғ шудринг донаси
Барг бетиде симобдек ўйнар;
Бу боғларнинг уста — донаси

Севинчидан булоқдек қайнар:
Унинг ишқи ташна қолмайди.
У, ишқидан асти тонмайди!

Туп ўзини кўтаролмайди
Ҳосилининг кўп бўлганидан.
Кўнгли лиммо-лим тўлганидан
У, асти ҳам тинч туролмайди:
«О... гулларим! Азиз гулларим,
Бекор кетмади у тунларим,—
Парваришим, берган яхобим,
Сира ором билмаган хобим,
Бутун кучим, меҳнатим, терим.
Қиздай тўлиб етилдинг, ерим!
Хирмон-хирмон қилиб элтаман,
Қуёш каби яшнаб элтаман,
Хурсанд бўлар мендан барчаси,
Мен — даврнинг кичик парчаси,
Умрим бутун сенинг измингда.
Мен яшайман сенинг исмингда
Доно доҳим, буюк Ватаним,
Мана сенга жоним ва таним!»

1936.

ПАРТИЗАНЛАР ҚУШИҒИ

Тоғлар ошди, йўллар юрди
Ут дивизия олға!
Душманларнинг таянч юрти
Оқ денгизни олмоқда.

Порлатарди байроқларни
Яралардан оққан қон,
Юрар Амур партизани
Кучли, абжир эскадрон.

У йилларнинг донғи кетган,
Донғи сўнмас ҳеч қачон.
Кўп шаҳарни ишғол этган
Отряд-отряд партизан.

Ҳали эсдан чиқмас бир зум
Нурли машъал сингари
Спасскдаги бўлган ҳужум
Волочаев кунлари.

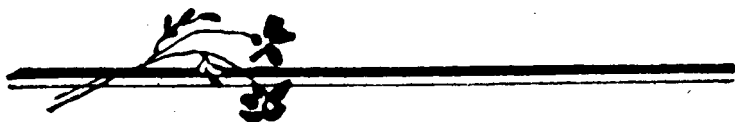
Атаманлар яксон бўлди,
Ҳаммасига босдик ўт.
Шундан сўнгра, тамом бўлди
Зўр денгизда бу поход.

1935.

ПОЭМАЛА

НОРБУТА

(Шу номли дostonдан парчалар)

Омон бўлсак, кўришармиз!

Қиш. Изғириқ елар беқарор,
Туннинг сочи тўзиган, бесар.
Туйнукдан қия қараган ой
Узун шокила шуъла тўкар —

Уйнинг заккана қорасига.
Бир тола нур секин ёпишди
Сарваройнинг қош орасига...

Нега, қошлари чимирилган?
Нега, йиғлар у хуни бийрон?
Қаёқдандир кирган жичча ел
Уй ичида туртиниб, ҳайрон...

Уй бурчида бошини солиб,
Лабларни тишлаб, тек турган,
Уйларига етолмагандай
Узун-узун хаёллар сурган
Норбўта-ку, не бўлди ўзи?
Нелар ~~қай~~ сўйлагин, қўзи!
бул.

«Шундай энди, Сарвар, йиғлама,
Зинҳор қайгурмагин, чечагим,
Кўришармиз омон бўлсак, эркам,
Койимагин, ачир ичларим...

Кетар бўлдим. Мен кетар бўлдим.
Не қилайин, Сарвар оппоғим,
Сен ҳам отам, ҳам онам, укам,
Қариндошим... ишонган боғим.

Унутар деб, ўйлама сира,
Нега сени унутай кўзим?
Сен жонимсан, сен армонимсан,
Сен юрагим, сен икки кўзим.

Биламан мен, азоби катта,
Хаёллари чуқур ва чигал,
Майли, ёлғизликни ҳамроҳ қил,
Сабр қилчи, то келгунча гал.

Ешларингни тўкма, сел қилиб,
Сенга қандай-қандай англатай?»

Уй қоронғу. Кеча жим, сокит.
Узоқларда итнинг улуви.
Секин жилдир-жилдир оқади
Том орқада ариқнинг суви.

Ой девор ортига ўтмасдан,
Тснғ ёришмасдан-оқармасдан,
Бўта узун йўлга чиқмоқчи
Ҳеч ким билмай, сезмай, кўрмасдан.

«Қайга кетаман, дейсиз Бўтам?»
Сарваройнинг ёши тўкилди.
Ёлғизликда не қиламан, дер —
Шўрим қурсин... Не қилай энди?!
Норбўтанинг кўзларида ҳам
Еш бор экан, артди билдирмай.
Қандай қилиб у ҳам ташласин
Севганини — Сарваргаи шундай.

Қийин айрилиқнинг дардлари,
Юрагингни ебоқ ташлайди.
Тоғ кўринар зарра фардлари,
Аямасдан кўзни ёшлайди.

Қандай қилсин Норбўта ахир,
У ҳам ташлай демади уни.
Қандай қилсин Норбўта ахир,
Аҳвол мажбур этса гар шуни?

У ҳам ташлай демади уни,
Норни ҳам куяди юраги.
У ҳам ташлай демади уни,
Бу эмасди унинг тилаги.

Ки севганидан ажралсин у,
Ешлик чечагини қолдирсин.
Ёзги сувлар каби сарғайиб.
Кўзларини ҳижрон толдирсин.

Сарварини ортиқ севади.
Сарварни деб, нелар кечирди.
Сарварни деб, ухламаган ҳеч.
Сарварни деб, кўзи ич урди.

Бир кўрганда, шув этган юрак.
Бир куз куни далада юриб.
Яна тўйларда кўриб, уни
Юрган орқасидан ўй суриб...

Шундай кўзисини қолдириб,
Йўқолишга кўнгли бўлмас-ку,
Лекин, мажбур бечора Бўта,
Кетган билан, кетиб ўлмас-ку.

«Кўзим,— деди, кўзим,— деди унга
Юпатайин сарваримни, деб
Гап рос келмай: Сарвар йиғлайди
Юпатиши бўлмай сира эп.

Мана, севганидан Сарварни
Юрагини очиб ташлади.
Нега кетар бўлганини у,
Сарварига айта бошлади.

— Сенинг учун гулим айтаман.
Лекин, мени йўлдан тўхтатма.

Беш, олти кун азобингни деб,
Кўкрагингга оғир ўқ отма!»

Кул қилдику босмачи дасти,
Йиллар қақшаган-ку дастидан.
Эҳ, ёнаман, чидам йўқ асти,
Эга олсам, ота-онамни.

Биласан-ку, бечора отам,
Муштипар онамни бегуноҳ
Иссик қонларини тўкдилар..
Оҳ!..

«Менинг акамни ҳам бошига
Етган бало шулар бўлди-да,
Дом-дараксиз кетди йўқолиб»
Деди Сарвар сўзини бўлиб.

Бўта силаб пешонасини
Йиғисидан тинган Сарварнинг,
Гапларини давом этдирди.
Қандай қисқа қилсам, деб, гапни.

— Шундай Сарвар, нимасин айтай,
Сенга булар ойнадан равшан.
Энди, эшит!
Шу кун кечқурун
Улдирдим.
— Кимни?
— Улдирдим
— Войдод!
— Жим, аҳмоқ додлама!..

Сарвар ўзлигини йўқотди
Қалласини буркаб кўрпага,
Қўрқиб, титраб сўрди:
— Норим, кимни?
Айтинг, ҳам нега?

Тўхта энди, мен айтиб берай,
Қасам ички, биров билмасин.
Мен сени севаман. Зинҳор, ҳеч
Юрагингдан тишга чиқмасин!

Кеча-кечаси мен, Раҳим ота
Хўжайиннинг буғдойин тортдик.
Раҳим ота иккита қопга
Тортмай солган экан сал ортиқ.

Бир пудча кам келган буғдойдан
Қоплаганлар сотилгандан сўнг.
Шунинг учун Раҳим отани
Чунон урди қамчилаб у тонг.

Бечора чол ҳолидан кетди.
Мен суяклаб уйига элтдим.
Ёмон урган экан, шу кеча
Жон берган у, кексайган етим!.

Бу кун чидамасдан, ғазабим
Оловлари беҳад қўзғалган,
Қатта омборда, кўз қорайгач
Пайт топиб, пичоқ урдим ман.

Ғиғ демасдан йиқилди Ғани
Ўлдирдим!
Омборни қулфлаб,
Тўғри уйга келганим ўша!

— Нима бўлди сизга Норбўта,
Энди не қиламиз, вой ўлай?
Норбўтага ташланди Сарвар
Бир нарсадан чўчиб қўрққандай.

— Қўрқма, қўзим. Майли қонга—қон
Оч!
Энди англадингми сўзни?
Мен кетаман.

— Мен не қилайин?
— Қўрқувга асир берма ўзни!

— Мендан сўрасалар не дейман?
— Дегин, кўрганим йўқ, келмади!
— Мени қийнаб сургасалар-чи?
— Дегин, кўрганим йўқ келмади.

Ортиқ куголмайман Сарварим,
Зинҳор мени йўлдан тўхтатма!
Беш-олти кун айрилиқни деб,
Қўкрагимга оғир ўқ отма!
Мен кетайин, Сарварим ўптир,
Балки йиллар қайта олмасман.
Лекин, эркам мени унутмагил!
Сени ўлсам ҳам унутмасман!

Кунлар келар. Қайтиб келарман.
Омон бўлсак, кўришармиз яна.
Хайр оппоғим!
— (Ийғлаб) Хайр бўтам!
— Хайр!

Часовой

Қўлда милтиқ,
Постда Норбўта.
Ой—командир
Кезиб юради.
Муздек, салқин
Енгил ел эсар,
Яшил, зумрад
Уйноқ баргларнинг
Оқ бағрида
Тўлқин уради...

Тун. Ойдин. Ел.
Постда часовой
Юрак ажаб
Тез тепки берар.
Кўзлар ўтдек
Яшнаган чақнаб
Тўрт томонга
Қараб, тикилар...

«От!...»
Қайси ўнгур,
Қайси тоғлиқда
Оч бўрилар
Увиллаб қолди?
Қайси ерни

Қайси бұшлиқни
Бўрон бости,
Зўр довул олди?

«От!...»

Жимжит ухлаб
Ётган ўрмонда
Қари сада
Оғиб кетдими?
Тун тинчлиги
Билан тинч ётган
Уфқларга
Бориб етдими?

«От!...»

Шивиллади
Ўйнаган юрак,
Қўл бақувват
Тутди кўлангир.
Ким шитирлаб
Ўтди бу ердан?
Ким ташлади
Саёқ кўланка?

Норбўтанинг яшнаган кўзи
Узоқларда кўрди қорани.
Кўрди тунда —
Бегонз оёқ.
Балки...
Балки душман
Юзи қорадир.
Мандат! — деди.—
Эй... пропуска!
Яқин келма,
Отаман, жилма!
Қора ўчди.
(Бекиндимикан?)
Юрак сира
Тигчий олмади.
Елдек, юрди,
Ўрмонга кирди
Елди.... Кезди
Топ? олмади.

Ўткинчидир. . .
Ким билар, бундан
Қай йўл билан
Ўткинчи юрар?
Ўвалдилар ўйлар.
Тикилди кўзлар,
Юрак яна
Ажаб тез тепки урар.

Сигнал постдан!
«Етди йигитлар.
Из қувалаб
Кетди йигитлар».

Тинчлик босди.
Фақат, жарда сув
Тошлар суриб
Оқар чўзилиб,
Хаёл тутқич
Бермайин қўйди,
Чалкаш ипак
Қаби узилиб...

Ой этаги
Тоғ чўққисидан
Сал илиниб
Қолди, тун ранги
Ўчди... Оппоқ,
Оппоқ оқариб
Тонг келади...
Тун қора шоҳи
Рўмолини ташлаб бошига
Уфқ — қирдан
Йўқолиб кетди.
Ойнинг батис
Этаги тоғнинг
Чўққисидан
Йиртилиб, пастга
Япроқ қаби
Пириллаб кетди.

Яйлов бағри
Майса гиламлар,

Салқин ұрмон
Қуюқ ям-яшил
Эрта билан
Тоза кенг нафас
Эмар диёр
Етилиб асил...

Норбұтанинг
Ұша кўзлари
Ҳали ҳамон
Тикилиб қарар,
Ҳали ҳамон
Кўлангирда қўл,
Ҳали ҳамон
Қалб тинчимаган.

«Эй, ёв юрак,
Емон шиятли,
Чиқсанг, чиқ-да
Кўкрагингни тут!
Е, ўйнашмоқ
Мен-ла истайсен?
Билмайсанми,
Норбўта мен — мен!
Пост онамнинг
Бағридан қиммат.
Мен шу постлар
Учун яралган.
Мени алла
Қилган ерлар шу,
Менинг сочим
Шунда таралган.
Унутсам мен,
Отам-онамни,
Унутсам мен
Ҳатто умримни,
Унутмасмен
Шонли постимни!»

«От!..»
Уқ учди
Ажаб жинғирлаб,

Оқ булутдан
Кенг соябони
Тоғ учига
Чирмашиб кетди
Бемаҳалда
Юксалган парвоз...
Уққа учди
Бегана қора
Ўғри мушук
Сингари писиб,
Пост олдида
Чуқур ўнгурда
Кўзини қисиб,
Енгар ўққа
Учди фалокат!
«Қон қус ўлгур,
Сенга езиқ шу,
Тонг отдиар
Куннинг ҳукми бу!»

Норбўта сен
Нималар қилдинг,
Ўз кўксингга кўлангир босиб,
Ўз қонингни
Тўқдингни ерга?
Норбўта сен
Нималар қилдинг?

«Ука... ука»
Деди лаблари.
Сўнгра, кучсиз
Юмилиб қолди.
Нафас тўхтаб,
Кўзи бақрайиб,
Ранги ўчиб,
Гирдайиб қолди.

«Ака» дединг
Отдинг ўзини,
Бағринг босдинг
Сўнган бағримга.
Жовдиратиб кўзларини Нэр
Сакраб турди.

Бегонами бу?
«Бегона! эҳ...
Душман ўласи,
Тфу! сенга
Ки қора юрак.
Бир эмчакдан
Эмган эсак ҳам,
Тилак бизни
Бутун айирган.
Мен от қўйиб
Тўғри йўл олдим.
Сени душман
Томон қайирган».

Устида кир
Йиртиқ чопони,
Моғор босган
Яктак эгнида,
Ичдан тизма
Ҳароми ўқлар
Хиштагида
Иккита бомба.
«Нималарни
Қилмоқчи бўлдинг?
Кўкрагингда
Узга бир армон?
Қон қусиб ўл
Изларинг ўчсин!
Қон қусиб ўл
Дили кир душман!
Унутсам мен
Отам-онамни,
Унутсам мен
Қариндошимни,
Унутсам мен
Ҳатто, умримни
Унутмасмен
Шонли постимни!»

Сарвар

...Дарахтларда қиров ялтирар,
Дамни кесар ҳавонинг заҳри.

Қор бетида қиздай қалтирар
Қўкиш нурлар... Очилар баҳри
Шундай чоқда шоирнинг, лекин
У бебаҳра, ўйи соҳилсиз:
Хаёл, фикр...— ғариб, соҳибсиз
Сарваройи не қилса экин?!

Оппоқ кеча! Сени олимдай
Текшираман; сенда ягона
Бир хосият борки, онимдай
Мен танийман боққан ҳамона.
Шовқин-суронлардан эмганим
Оч фикримни унинг қўйнида
Қайталабдан ёзар эсларим,
Феълим маҳкам пишади унда.

Тинчлик! Қанотингни кенгроқ ёй.
Бошқа нарса кирмасин ўйга.
Ана, йиғлар ғариб Сарварой
Муздек совуқ қоронғу уйда,
Тундай қора киприклар ора
Иккита шам ёнар липиллаб.
Иложи йўқ, сил қайин она
Келинига боқар мўлтиллаб,—
Мўлтиллаб-да... Қурққан кўзлар
Уғли учун йўқ ёшни излар...—

Зийлари дарз дарчани бўрон
Шарақ-шарақ уриб қўрқитар.
Хаёллари гўёки тўзон,
Сарвар лахта-лахта қон ютар.
Қўкрагини очиб ташлар у:
Дами оғир... Жони қийналар.
(Жуда ёмон дард билан қайғу;
Дил жигарни гўштдай қиймалар!)

Латта плик тутаб токчада
Қўкимтир ёш тўкар жинчироғ.
Поёни йўқ тилсиз кечада
Бу аҳволни ким қипти сўроқ?
Ҳеч ким! Бунга шоҳид у йиллар,
Қуйиб кулга айланган диллар.

Жинчирогнинг хира шуъласи
Еритолмас уйнинг юзини.
Қора куннинг тахир тузини
Тота-тота тоза меъдаси —
Куйган кампир, гўё ўнгурда
Езни кутиб ётган оҳудек
Жонсарак ва ичиккан шўрлик—
Келинини юпатар... дилда —
Ўзи ҳам хўп куяр. Аммо, ҳеч
Чораси йўқ; йиғи беҳуда.
— Тақдир болам...

Ҳамма уйқуда,—
Вақт ҳам ўзи ярим тундан кеч...

Тинчлик, фақат, уйғон Сарварой:
Қалб чилдирмадек уради.
Ташқарида бўрон урган ой
Қор бетиди дайдиб юради...
Ухлай олмай бечора ҳалак,
Толган кўзга уйқу келса-чи...
Ёнбошида чулғонган сочи
Гажжак бўлиб ётган илондек
Кўринади... Нафас қисади,
Тишда ҳамон бўрон эсади.

«Эй, худойим! Қулфатми, фақат
Ато қилган насибанг бутун?
Кўрмайсанми ёндику тоқат,
Бор оламни босдику тутун!
Нега раҳминг келмайди? Ёки,
Раҳмдиллик йироқми сёндан?
Бардошимнинг сўкилди чоки...
Ол, беором жонингни мёндан!
Мунчалик ғам, мунчалик мунгни
Битта жоним қайга жо қилар?
Шунчаликда банданинг кўнгли!
Қачонгача қадни ё қилар?
Ўзинг подшоҳ... ўзинг биласан,
Неки қилсанг, ўзинг қиласан!...»
Деган каби бақрайиб ётган
Нурсиз кўзлар а... ухлаб кетди,
Тинди бўрон, оқ чиммат ёпган
Ой ҳам энди уфққа етди...

Ухла, ғариб — етим келинчак,
Ором олсин кўзларинг жиндак!

(Мен севмайман қахрамонимни
Агар жиндек уйқуга ётса.
Елга ташлаб қиммат онимни
Бекорларга ҳавола этса.
Менинг учун бу даҳмазадир,
Аммо, ўқувчига мазадир:
Шундай пайтда мен шарҳ беришга
Мажбур бўлиб қоламан, кейин —
Аллақайдан сўзлар теришга
Ва уларга янгидан кийим
Кийгизишга овора **бўлиб**
Қолганимда, ўқувчи кўриб,
Воқиалар гаранг қилган бош
Бирпас дам олади, шунда бўш —
Нафас олар, унга мазадир.
Аммо, менга бу даҳмазадир!
Майли, шоир! Майли, ўқувчи!
Бу ҳам катта ишнинг бир буржи.
Бир парча гўшт — юрак шунча кенг,
Ҳаммасини сиғдирадир тенг
Кани, энди давом этайлик,
Ишнинг охирига етайлик!)

У ухлади... қарғалар уйғоқ,
Қарғалар шод тонг отганига.
Ана, худди тутгандай тўлғоқ
Кучан билан ўнг қўл ёғига —
Ағдарилди, бечорани ким,
Қўрқитади? Ҳамма атроф жим...
Войдод!..— деди, кимдандир қочди
Чўчиб кетди, кўзини очди:
Қоронғу уй... титрайди дир-дир.
Қўрқиб кетиб уйғонган кампир,
Ўўкрагига туплади, «Келин,
Нима бўлди?— деди ва секин
Силаб-сийпалади бошини,
Енги билан артди ёшини
Сарвар унга телмириб аста
Гўё узоқ ётган бир хаста
Пуфак каби шишиб қовоғи,

Суви қуриб, қақшаб томоғи,
Най бандидек дами узилиб,
Қўнгли тўлиб, сатта хўрсиниб —
— Туш кўрибман,— деди,— бувижон,
— Айланайин сиздан. Оҳ... қачон —
Ёруғлик кун келар биз учун?
Нега тақдир кўрсатмас кучин?
Идиш эмиш, аммо. бир йўла
Яхши кўрган пиёлачамни —
Биров олган эмиш... ачамни...
(Улган онасини эслайди).
Сўкармишман. «Ҳеч ким билмайди!»
Дер эмиш у. Бир вақт қарасам,
Девордаги михда турганмиш.
— «Вой ўлай ман» деб, олай десам,
Қўлларимдан биров тутармиш.
«Қўй»— дер эмиш зўрға турибди,
Қўл тегизма, ёмон бўлади,
Тушиб кетса, яксон бўлади»
«Йўқ!»— дермишман,— жонимдан азиз
Пиёламни нима учун ман,
Шу ҳолича қўйиб қўяман?
Жон поччажон, мени тутманг сиз!»
Деб қўлидан чиққан эмишман.
Аммо, михга етмас эмишман...
Гангиб қопман, йўқ эмиш ҳушим...
Чўчиб туриб қарасам, тушим.

—«Паноҳида асрасин эгам,
Нозик ерда экан»,— дели-ю,
Юм-юм йиғлаб кетди кампир ҳам...
Яна оламни босди қайғу...
Шоир бўлди. Дам олгин бир оз,
Бузилмасин жаранглаган соз!

Ф А Л О К А Т

Тун уфққа бошлади хужум,—
Коп-қоронғу. Отряд тўхтади.
Ҳорган отлар бош солишкан, жим...

— Дам олингиз!— деди командарм,
Қатта тошга суянди ўзи.

Уйқу босар аммо кучли шарм:
Ярми очиқ илиниб кўзи
Худди қушдай амонат мудрар,
Уйқу ўлсин, қаёққа судрар?

Онда-санда юлдуз йилтирар,
Ой ҳам энди чиқа бошлади.
Оқаришиб оғоч бошлари,
Кумуш каби барглар дилдиарар.
Ел эсади, ел бесар дайди,
Отряд ширин-ширин ухлайди.
Бу ер бежавф, тўрт тараф жимжит...
Ойдек уйғоқ пойлоқчи йигит.

Кўтарилди ой аста-секин,
Сутдай нурга чўмилди водий.
Мизғиб ётар командарм, лекин,—
Узоқларда хаёли — ёди:
Эсларига Украина тушар...

Тўриқ оти ел каби учар,
Елкасида бешотар милтиқ.
Мағор боскан кўйлаги йиртиқ,
Кун бўйи оч, жангларда олдин.
Осмонида афтоби — олтин,
Булут каби енгил ва ихчам,
Енгу учун ҳамон хотиржам,
Лекин, сабр қилолмай дил ҳеч.
От устида ўйнатиб қилич,
Қўнғироқ соч, барваста ботир..
Махно билан жанг қилаётир...
Оҳа... Қувиб кетди... Ҳою-ҳу...
Ўлим шараф, қайдасан қўрқу?
Худди бодроқ каби ёғар ўқ...
Жон кўринмас кўзига, асло — йўқ.
Дов бўлмаса, енгу бўлурми?
Енголмасанг, кўнгул тўлурми?
Зафар керак, зафар! Ҳою-ҳу...
Яна зўрлик қилади уйқу,
Узоқларга тикилиб қолиб:
Мудраб кетар нигоҳи толиб...
Тонг отар пайт аёз ҳам тушди
Шинелини ўраб, қунушди.

Эски Киев ортида сокин,
Кенг Днепр оқади, локин,
Командирнинг кўзи қирғоқда —
Ям-яшил ўт кўкарган ёқда.
У томонда — тоғ этагида,
Бир қабир бор тошнинг тагида,
Фарёд қилиб йиғлайди она.
Командармда уйқу йўқ яна.

Босинқираб қийналар жони
Чўчиб турар қир ва тош ёни...
Ой сарғайиб тоғлардан ботар
Юлдузларда нур йўқ, тонг отар.

— Пича мизғи, командир ўртоқ,
Тонг отишга ҳали кўп узоқ,—
Деди яна бир уйғоқ товуш.
Командир жим, командир хомуш
Унга қараб тикилар: уйғоқ.

— Буюрингиз командарм ўртоқ.

— Отлансинми отряд?

— Ухла, йўқ.

— Сув берайми?

— Нима?.. Кимга?.. йўқ.

Жавоб калта, тўмтоқ ва узуқ

Командирнинг авзойи бузуқ

Махоркани ўради, тортди,

Буруқсаган тутун таратди.

Кўзларини юмди тик туриб,

Балки, яна хаёллар суриб

Ким биладди нени ўйлайди...

Ана, секин қўшиқ куйлайди:

«Порлатарди байроқларни

Яралардан оққан қон.

Юрди Донбасс партизани

Кучли, абжир эскадрон...»

Ашулани сўнгини чўзмай,

«Рон» деди-ю, биракай тинди,

Махоркани ташлади, энди

Тутаб ёткан ўтдан кўз узмай

Тикилганча қараб қолди у.

Норбўтага ошна эди бу,
Кўпдан бери бирга яшайлар.
Бирга туриб бирга ошайлар,
Неча марта ўлимдан қолган
Командири сўзламас ёлғон,
Уч жойидан ўқ егани рост,
Тўртинчи ўқ тегмаган, холос.
Роса абжир, табиати зих.
Кўп ўйлайди, кўп иш қилади,
Сал нарсага тез сиқилади.
Хурсанд бўлса, кулади, қаҳ-қаҳ...
Аччиғланса, кўзлари соққа,
Суҳбатида ажойиб маза,
Жангни сувдек биледи тоза,
У юрганда жон оломон дер —
Яхши ўртоқ, уста командир.
Гоҳо шундай кўнгли бузилар,
Хаёллари узоқ чўзилар
Шундай пайтда Норбўта ҳушёр,
Қайғусига дарров бўлар ёр:
Уни жондан азиз кўради
Қайғусини лазиз кўради.
Шунинг учун бу ҳам ёқади.
Командири бунга боқади.

Кўзларида меҳру вафо бор.
Она каби содиқ вафодор.
Ўша тошга суянди яна,
Кўзи ҳамон Бўтада, ана
Тилга кирди, Норбўта тинглар.
«Қоронғу уй, ярадор инграр
Сув деганда, сув томизаман,
Уҳ... деганда, оғриқ сезаман.
Қон оқади тизиллиб шар-шар
Ранги ўчиб гўёки мрамор
Борган сари оқариб кам-кам
Тоғдан оғир ётади... акам.
У икки бор калла кўтарди,
Тили гапга келмай, йўталди.
Ёнди... куйди... азобланди. Ўт...
Бутун олам гўёки тобут
Кўзларимга ёмон кўринди.
У бечора шундай уринди,

Аmmo ҳайҳот!.. айтолмади сўз.
Азобига чидалмади кўз,
Билолмадим не қилишимни
Суғурдим-да ён қиличимни,
Азобидан қутултирай деб
Уйқусини осон қилай деб
Кўзларимни юмиб, мўлжаллаб
Шарт бошини олдим...

Ул жаллод!

Деган овоз чинқириб кетди.
Фарёд қилдим, фарёдим кучсиз.
Ҳам қабирсиз, ҳамда тобутсиз,
Уша ерда қолди бечора,
Бутун олам кийинди қора...
Сўнгра... сўнгра... яна кетдим мен,
«Уч олишми? Душман! шошма, сен
Ут қўяман, ёндираман, от!»
Дедим кетдим, бўлгани шу, ёд —
Ҳали-ҳали эслайди уни.
Фигонимнинг чиқар тутуни,
Не хил яшаш, қандай жон бериш,
Ҳаёт шарти! Билмакка тириш!
Ўлим гоҳо зафар келтирар.
Буни камдан-кам одам билар...»
Ой ботишда тонг қоронғуси.
Ширин командармнинг уйқуси.

Сал ўтмади ҳайқирган овоз
Бор тинчлигин бузди:
— Эй... отлан!
Ҳамма уйғоқ, ҳамма тайёр, ғоз.
Қулоғини чимирди отлар.

Отряд борар, командир мағрур
Кўз қиличдан ўткирлик қилур —
Атрофига қараб, яйнайди.
Тўруқ оти кишнаб ўйнайди.
Ҳаёлида ғариб онаси
Еш тўкади, ҳар бир донаси
Яроқланиб дарди-ғам билан,
Қайғу, алам ва ситам билан
Аскар каби ўтар олдидан.
Қаёқларга чорлар ортидан?

Чақмоқ чақар кўнглида қайғу...
Не қиларин билмай борар у.
(Одам гоҳо шундай бўлади,
Ўю фикр билан тўлади —
Ҳаммаси ҳам қиммат ва ширин...
Шунда билмас не қилишлигин)
Тоғу тошлар кўзига гўё
Худди босиб келаёткан ёв
Кўринади. Ораги нотинч,
От устида гўё темир синч
Қотиб қолган туяди ўзин.
Беихтиёр юмади кўзин.
Бирдан тўхтаб шарпа сезгандак
Дурбун қўйиб қарайди андак:
Яна тоғлар... яна тошлар... қир...
Нега кўнгил қалтирар дир-дир?

Бургут каби отряд кутади.

Шу чоқда десанг, учади.

— Ҳали узоқ, кўпрук келган йўқ,—

Деди секин командир — хавф йўқ.

Орқасига қараб

— Чоп!— деди.

Отряд чопар, отряд хўп деди.

Тақарақлаб туёқ сасланди.

Отлар шамол билан басланди.

Командирнинг оти учади,

Туёғидан тупроқ кўчади.

Совуқ ҳаво хунук гувиллар,

Акс-садоси тоғда гувиллар.

Анча узоқ кетиб қолди у.

Ўқ чақнади. Не гап бўлди бу?

От устидан парт учиб кетди,

Наҳот, сўнгги дақиқа етди?

Ҳаммани ҳам босди ҳаяжон:

Наҳот уни маҳв этди ўлим?

Ҳамма бирдан бошига келди

Муҳаббати ёшига келди.

Не қилишни билмади ҳеч ким,

Бутун атроф жавоб бермас, жим...

Мўлдир-мўлдир йиғлар, қаноти

Синган қушдай бошида оти.

Бўронларни енгиб келган у

Шер юракнинг тақдирими бу?
«Эй валати дайди, қўрғошин,
Чиқ ўртага бўлса бардошинг
Ғазабимиз олдида, ғўдай!»
Деди тоғни талқон қилғудай
Ваҳшат билан ўшқириб Бўта.
Чурқ этмади ҳеч бирон рота.
Бирпас жимлик ҳукмрон бўлди,
Ҳамма кўнгил қон билан тўлди.

Шунда бирдан ўқ чиқди яна,
Бир аскарни шарт йиқди яна
Ҳамма қочди ҳамма қўзғалди
Ҳар ким ҳар тарафга йўл олди.
Қайси ёққа қочсанг, омон йўқ.
Тўрт томондан ёғар ваҳши ўқ.
Ҳалқа қилиб ўраб олган ёв.
«Ким ботинар, қайсингда бор дов?
Биз ногоҳон ўлимдан эмас,
Кураш билан бахтлимиз! Қочма!»
Деди Бўта, эҳ гуррос-гуррос,
Тўп-тўп йигит гўёки сочма —
Порох каби ёвга ташланди.
Қонли оғир сўғуш бошланди.
Булар пастда жойлари яйлов
Унгурларга пусиб олган ёв.
Қочмасалар хароб этади.
Бу ҳолга ким жавоб этади?
Умрида ҳеч адашмаган эр
Бу гал хато қилган командир.
Ахир неча марта юришда,
Душман қайда, билиб буришда —
Қўймас эди олмасдан зафар.
Не фалокат босди бу сафар?

Ёмғир каби ўқ ёғилади...
Ўлим ёмон, ҳамма билади!

Тонг отди-ю, уфуқ қоронғу,
Осмон чекар дардли бир қайғу.
Тоғ булоғи йиғлаган симон,
Тош кўзидан тўкар оппоқ қон...

Йигитларнинг кайфи беором.
Ҳеч нарсага қарамай беором
Неки бўлса, еб ташлагудай,
Алам билан жанг бошлагудай,
Жаҳл билан босалар қамчи.
Терлар қуйиб томчи ва томчи
Тош демасдан, кўлоб демасдан,
Йўлбарс каби ҳеч тап тортмасдан,
Жон ҳарпида югурар отлар,
Не оғларки учар қанотлар...

Душман қувар, ўқ ёғилади...
Улим ёмон, ҳамма билади!

Бефойда ўлгандан кўра,
Қочиш яхши! Ўзингдан сўра!
Мард кишининг мардлиги ҳаёт.
Улим мардлик берарми? Ҳайҳот!

Ортада қолди чарчаб саман от,
Ортада қолди якка пулемёт.
Душман босиб келар. Нечора?
Пулемётчи йигит бечора
Наҳот, банди тушиб қолади?
— Йўқ! Аввало жонни олади,
Сўнгра асир бўлсам бўларман.
О! Қайтингиз!.. Майли ўларман...—
Деди-ю шарт тушди отидан.
Шу чоқда от ўнг қанотидан
Ўқ еди-да, таппа йиқилди.
Пулемётчи энди не қилди?

Абжир йигит ўтдан ҳайиқмай
Кўзи қонга тўлиб, айиқдай
Қуч сизди-ю, отни тўнтарди
Пулемётни дарров ўнгарди.
Тариллатиб сайрата кетди
Бормисан!— деб эҳ... ота кетди...
Худди тутдай тўкилди душман
Бу аҳволат деди: «Урушман!»
Қани, душман дов қилолсачи
Бирон қадам ҳам жилолсачи!

Душман кучли эканин билгач,
Бунга дили гувоҳлик бергач!
Отрядларни узоқ кеткизмай
Қаршидаги қирдан ўткизмай
Бор ўқини расамат қилиб,
Ўз жонидан кечиб, ишқилиб —
Йўлни анча боғлаб турди Нор.

Ўқ оз қолди, нима чора бор?
Ўзи дамга, илинган овга
Ўхшаб, асир тушсинми ёвга?
Йўқ!— деди-да, командир сўзин
Эслаб кетиб, о... ўзи-ўзин
Ўлдирмакни ўйлаб, тиг билан
Кекирдакка ўқталди... бирдан —
Ўзи қўрқиб кетди ўзидан!
Қон томарди икки кўзидан...

.

Қўқон, 1932—1933.

НАХШОН

Багишлов

Боғларга намозгор
Салқини тушди,
Гуллар нам баргини
Қайирди аста.
Офтоб ҳам сув ичар
Тоғлардан пастда,
Лоладек қип-қизил
Ўт шапақ ўчди.

Кўз тутдим
Кўзларим нигорон бўлди,
А, Дилбар,
Симбарим, юзлари қирмиз
Қифриги кўксига
Соя солган қиз,
Кўз тутдим,
Юрагим тўла қон бўлди.

Шабада боллардай
Гулзор узра шўх.

Ой, фанорини
Ёқди қиз оқшом,
Яша!..
Сен келдинг
Севгилим, Нахшон,
Сув қизи сувсарим,
Киприклари ўқ,

Сен келдинг,
Кўнглимга сув каби оқдинг.

Сен келдинг,
Руҳимда яшаш бошланди.
Севинчдан кўзларим
Беҳол ёшланди.
Сен келдинг,
Шеъримга чечаклар тақдинг.

Сен келдинг,
Ваъдага вафодор малак,
Оппоқ қўлингними
Сийпалаб ўпай?
Қора сочингними
Сийпалаб ўрай?
Ваъда этайинми,
Сенга деб фалак?

Арзирди
Фалакни этсам ҳадя.
Афсус...
Фазо менга ҳали қул эмас,
Майли... боримни
Айлай армуғон
Гарчи, у,
Ажойиб, асл гул эмас —
Нахшон, эй, ёшлигим
Севгилим ма, ол:
Ишқимнинг энг олий
Тухфаси шеърим.
Уқи!

Лабларингдан тўйиб эмгани,
Шеъримга беркинди
Атайлаб меҳрим.

* * *

«Шоти бўлиб
Кўкка чирмашган нола.
Шундай поядорки,
Кўринмас таги...

Тоғ бошида куннинг
Қонли этаги,
Йиғлар ўнгурларда
Мунгли шалола.

Кеч кирган.
Чангларни кўкка кўтариб.
Пода кетди.
Тинди чўпоннинг найи.
(Билмам, нечанчи йил,
Билмам қайси кун.
Фақат эсда қолган
Аччиғ бир байи!)

Якка, салқини йўқ
Наҳоли толча
Ёмғир томчиларга
Жон қилиб баргин,
Истамасдан шу ҳам
Умрнинг таркин,
Яшаш учун урнаб
Овора эди;
Занги зўрга¹

Маржон ёшим тўкилди.
(Зор эканми дарё
Менинг ёшимга?)
Юрагимни тутган
Чоки сўкилди.
Қора кунлар тушди
Сағир бошимга:

Отам кетган
Учган ҳаётим шамъи,
Ҳали силқиган йўқ
Гўрнинг кесаги,
Бу ҳам кетди.
Кетди дилим далдаси!
Меҳрибоним онам...

¹ Ереванда бир дарё

«Найлай,
Кипригимнинг нозик учида
Қайғуларнинг нами —
Симоб доналар?
Найлай,
Қалбим узра
Қон эмар ништар?
Найлай,
Юрагимда
Дард-ардоналар?
Сув бетида оққан
Ҳай сап-сарик барг
Тўхта, хаёлимни
Олиб қочмай тур.
Мен ҳам рўмолимни
Ташлай азага,
Мен ҳам
Сувга шимғий,
Сўнгра бирга юр!

Оқсам, зора қалбим
Куймаса дейман...

Дардим ошмасайди
Мен келармидим,
Алам ҳалқумимдан
Тутмаса йиғлаб
Юрагимни ҳасрат
Найзаси тиглаб,
Сенга келиб,
Эй, барг,
Роз айтармидим?
Сузилгиси келар,
Кўзларимни ю...
Найлай,
Кўз ёшига
Ҳамроҳ бўлди у?
Меҳрибоним онам...
Жонгинам онам...

Мунча қаттиқ экан
Қора ер сабил,
Кирай десам бўлмас.
Осмон ҳам баланд,
Учай десам бўлмас
Қай ерда илож?

* * *

«Хуфтон. Қора булут
Яширган ойни,
Булут соясини
Оқизарди сой...
Тентиб шамол каби
Гадодек бежой,
Сарсонликнинг
Сиёҳ йўлига кирдим.
Ҳар эртанинг
Енгил сабо еллари,
Ҳар офтобнинг
Тўнғич биринчи тиғи
Мени, бечорани
Топди беватан.
Ёки қайғу бўйи,
Ёки зор йиғи...

Кунлар — ҳасрат макон.
Дард. Алам. Қадар.
Ўзлимгни ўзим билмай.
Тилда — «Оҳ...»
Бош ургани топмай
Раҳмдил фаноҳ,
Умр тойчигини
Кўрдим самандар!

Йиғлаб тоғлар ўтдим,
Ҳайбати юксак.
Йиғлаб боғлар ўтдим.
Барглар сап-сариқ.
Йиғлаб кунлар ўтдим,
Тунларни ўтдим,
Илинмади сира
Кўзимга ёруғ!

Ҳайбатига ўзи
Чўмилган Масис¹
Мастлар каби ҳушсиз,
Оҳимни сезмай,
Демадия хасис,
Эй, Масис — хасис,
«Келгин, гадойвачча
Қўйнимга олай!»

* * *

«Бир кун.
Емғирли тун.
Қоп-қора зулмат.
Чучварадек қайнар
Қўчаларда сув.
Баҳмал каби қора,
Қўринмас осмон.
Бутун ёруғ жаҳон —
Дардли бир қайғу.

Шаҳар чеккасида
Мен билан очлик
Ҳамдам бўлиб юрди.
Қўзим қорайди.
Гўё, авваллари
Шунчалар чексиз...
Чексиз бўлган олам
Энди торайди.

Учинг борми яна,
Вафосиз фалак?
Жафоларинг қурсин,
Юрагим тўлди.
Бир парча дил бўлса,
Қуйиб кул бўлди.
Улар бўлсам, ўлдим.
Этма кўп ҳалок!
Тун — қоронғу. Зулмат.
Ҳол қуриди. Уҳ...
Очлик енгворди.

¹ Ереванда

Совуқлик сездим.
Этим «жув» этди-ю,
Қўзим беркилди.
Холсиз, қўлим билан
Бошимни тутдим:
Пешонамдан ажаб
Совуқ тер келди.
Бошгинамга қилдим
Бир тошни болиш.
Сал ўтмасдан юрди
Шабада ғир-ғир.
Қулоғимга инган
Бир томчи ёмғир
Гўё, мен фақирга
Айларди нолиш...

* * *

«Шундан кейин,
Кейин, билмайман сира,
Еки, азон эди,
Еки, ярим тун
Тепамда бир қора
Сояни сездим
«Қизим, ётма,— деди
Уйғон, болам, тур!»
Бирон одам менга
Раҳми келмаган,
Юмшоқ гапни азал
Эшитмагандан,
Чидолмадим асло,
Йиғлаб юбордим,
Бу одамнинг
Мунча ғамхўрлигидан...
Елкасидан
Шартта кир тужуркани
Олиб, бошим билан
Бирга ўради.
Қўрқма, қизим,— деди,—
Қўрқма, оппоғим!»
Кетдик.
Йўл-йўлакай
Ҳеч на сўрмади.

Биз юрдигу
Ҳаво очилиб кетди.
Юлдуз марваридлар
Сочилиб кетди...

* *
* *
* *

«Осмон шодлигимдай
Тоза ва баланд,
Ҳаво муздек салқин,
Енгил ел турди.
Барглар кўнглим каби
Қалтирар тинмай,
Хавфим хаёлимни
Қўрқитиб сурди:

«Кимки ўзи?
Мени элтар қаерга?
Яна кулфталарга
Ошна этарми?
Сочларимни
Елдай тўздириб қўйиб,
Ойлар каби ёшлик
Ташлаб кетарми?»

Одам индамайди.
Тундай жим борар
Узоқларни қувлар
Сирли кўзларим.
Айтай десам, қўрқдим,
Чурқ этолмадим.
Тил тагида қолди
Айтар сўзларим.

* *
* *
* *

«Фанорь ёнар эди.
Живиллаган нур
Қўча беткайида
Жимиб ётарди.
Туннинг қора сочли
Лўлиси секин
Араратдан ўтиб
Пастга ботарди.

«Киргин,— деди,— қизим,
Қўрқма, киравер!»
Оёқларим сира тортмасалар ҳам
Кирдим, «Кўчалардан
Қоч энди қўзим!»
Деган фикр бўлди
Менга зўр ҳамдам.

* * *

Оддий бир уй,
Хира жинчироқ порлар.
Тишда туннинг дайди
Шамоли сарсон.
«Қизим, тап тортмагин,
Ўтир, ўз уйинг,
Қорнинг очдир,— деди,—
Мана жиндак нон!»

«Эй, бошимни силаб,
Қизим, деган, ҳей,
Кўзларимдан ўқи,
Дардим кўп менинг!
Қўйгин қайғуларни
Ўзим чекайин.
Бундан бағи
Жафо улушим — менинг:
Дегим келди.
Аммо, тилим бормади.
Юраккинам
Гўё қўрқиб оқарди...
Менинг хавфим билан
Ўчакишкандай
Сирли кўзлар менга
Ой!.. Тик боқарди.

* * *

«Дамлар соқов каби
Мирғайиб ўтар...
Бирдан:— «Қизим,— деди,—
Оппоғим сўзла,
Нечун, нечун бўлди

Умринг саргардон?
Нечун, нечун сўнди
Қоп-қаро кўзлар?»

Кўзларимдан томган
Томчилар унга
Умрим эртагини
Айтиб бердилар.
Яна жимиб кетди
Унинг қараши
Хаёлларим яна
Қўрқиб дердилар:
«Қим бу ўзи?
Нега шундай кечаси
Бу уй мизғимаган,
Роҳати йўқ ҳеч?»

— «Қизим, чарчагансан,
Толгансан, эркам,
Ором олгин... ухла
Ўзи ҳам жа кеч!»

* * *

Уқувчи!
Сен менинг
Қадрдон дўстим,
Сенинг ишқинг борки,
Захмат чекаман.
Ширин уйқуларнинг
Баҳридан ўтиб,
Узун кечалари
Шеърлар битаман.

Бу кун яна келди
Чиройли қиз — тун,
Ҳол-жонимга қўймай
Қирди уйимга,
Рўпарамга аста
Ўтирди яна.
Тиран кўзи билан
Сингди ўйимга.
Яна илҳом қалбни

Игналаб тилди.
Юрагимнинг
Чоки сўкилди яна,
Яна илҳом қалбдан
Қон эмар сўриб,
Қон томчиси шеърим
Тўкилди яна.
Яна «Нахшон» учун
Севгили шеърим.
Ҳикояси унинг
Авж олсин тезроқ.
Лекин, шу ергаки
Етдим битиклаб,
Узурим бор сендан,
Уқувчим, жиндак:

Орзум бор битмак
Бир даста дастон.
(Ўлмасам мен уни
Рослаб бераман!)
Ҳали бу битиклар
Бир ҳавас холос.
Ҳали ҳавас билан
Гуллар тераман.
Балки, бу гулдаста
Рангба-ранг бўлмас,
Балки, расо бўлмас бойлами...
Сал бўш.
Балки, баҳоси ҳам
Суқ бўлмас ҳали
Балки... Аммо, сен ҳам
Билганингни қўш!..

Худди шу ерида,
Менинг билгимча,
Нахшон, гарчи бундай
Мурувват кўрди;
Гарчи, меҳрибонлик
Қилди у одам,
Гарчи, аҳволини
Ачиниб сўрди,

Еш болаку ахир
Қўрқиши керак:
«Кўкрагимда худди
Улим ўрмалар»
«Хаёлимда катта
Бир дев хўмраяр»
Дея, яна ортиқ
Қўрқиши керак.

Чунки, у сирли кўз
Қўллардай сокин,
Алланарсаларни
Ўйлайди тинмай.
Нахшон қийналади.
Кўзи илинмай...
Қандай қилиб, ахир,
Тинчий олади?
Нахшон ахир ҳали,
Билмайди уни.
Қандай мизғий олар
Кўзлари сузгун,
Шундай уйда..
Шундай, айниқса туни?..

Буни мен бу ерда
Езиб турмаймен,
Чунки қаҳрамоним
«Тезроқ бўл!» дейди.
«Тезроқ бўлгин, Усмон,
Тезроқ битиргин,
Йиғлаб ўлиб бўлдим.
Севинай» дейди.

Майли! Мен ҳам қўйдим.
Фараз қил сен ҳам.
Достонимда албат
Булар бут бўлар
Сўнгра сенинг ишқинг,
Тоза, пок меҳринг,
Сувдек суқинг билан
Шуҳратим тўлар!»

«Хаёлларим чигал...
Кўзим юмилган.
Ширин уйқу андак
Мизғитган экан,
Кўкрагимга жиндак
Шабада тегди.
Чўчиб турдим.
Уйга бир хотин кирди:

Сил башара.
Кўзи олчадек қора.
Устида бор эди
Бамази кўйлак.
Бир қаради менга.
Қалбим титради.
Ғижжак билан чалган
Мунгли бир куйдак
Титроқ овоз билан
Шивирлаб аста
Дарров уй тўрига
Бориб, одамга
Алланарсаларни
Сўзлади тез-тез...

Сўнгра нафас олди.
Сўнгра тинчиди.
Менга яна боқди.
Мен яна қўрқдим.
Яқин келиб менга
Кулиб бирпасда:
«Хуш келибсан синглим,
Ўксима опош!»
Деди. Бошларимни
Силади ёввош.

Кўзларимга тушди
Хаста нигоҳи,
«Ўксик эканимни
Ким айтди сенга?
Кимсан?
Қандай билдинг?

Қандай биласан?
Нега меҳрибонлик
Айлайсан менга?»

Деган бўлиб мен ҳам
Кўзни олмадим.
Сирли кўзга боқди,
У жувон ҳам тез.
Ва у одам деди:
«Хотиним Маро,
Бу ҳам ғариб...
Қизим, тортинма ҳаргиз!»

Узимда йўқ каби
Очоқлаб кетдим.
Намхуш киприкларим
Яна шип-шилта...
Яна томчи томди.
Яна кўз ёши.
Севинч ёши билан
Тўлди дил шунда.
Энди сабо мени
Излаб тополмас.
Эҳтимолки, офтоб
Мени ахтарар.
Унгирларга борар,
Тоғларни қарар,
Тепаларда тентиб
Боғларга борар...

Шодлигимдан уйқу
Қочди бир гўрга.
Уйим узун...
Кўзим ёнди чароқлаб,
Энди чиқмайман мен,
Сабо еллари,
Йиғлаб кўчаларга,
Бахтим сўроқлаб!

* * *

«Сирли кўзим ухлар.
Алла қил отам!»

Ширин тушлар кўргин,
Алла қил, Маро,
Мени кўргин, мени...
Сайр этган бўлай
Юзларимда шодлик,
Чаманлараро
Эҳ, уйқусиз туннинг
Чўзиқ ўйлари,
Эҳ, ўйларим —
Қанот ёзган каптарлар,
Эҳ, каптарлар — юмшоқ
Момиқ оқ парлар,
Эҳ, оқ парлар,
Учинг само бўйлари.
Учинг ўксик дилни
Бирпас аллаланг!
Сомон йўлларда
Қийқириб учинг.
Овинтиринг,
Адо бўлган кўнгилни,
Учинг. Учинг. Учинг.
Оқ парлар, учинг!

* * *

«Шундай хаёл билан
Ухлаб кетибман.
Туш аралаш менга
Сезилди шарпа,
Боқсам: хом сут каби
Кўкимтир саҳар.
Маро ўз-ўзидан
Мунгланар сатта...
Секин бош кўтардим
Маро илжайди:
«Ҳа, оппоғим, синглим,
Ургилсин опанг?
Ҳали эрта, ухла,
Ухлайик икков!
Заводига ишга
Жўнади отанг»
Деди. Жони билан
Роса эснади.

Пешонамни силаб
Енимга ётди
Кўзларини юмди.
Мен ҳам эснадим,
Кўзларимни юмдим.
Уйқу, кел бери!

* * *

«Баргларда оқарди
Ёқут томчилар,
Булут чодир тикди
Каҳрабо эрта,
Маро сочларига
Қилдек ингичка
Тиғи офтоб энди
Жилвиллаб эрка...
Нафасларим шунча
Ичдан келади.
Бутун ҳаволарни
Ютгудек бўлиб.
Ойна орқасидан
Осмон боқади
Зангор тозаликка
Кўкси зич тўлиб...

Маро жоним тургин,
Тургин айланай!
Офтоб ёзди
Олтин кокилларини,
Эҳ, қандайин дилбар
Бўлди бу эрта,
Қара. Занги зўрнинг
Соҳилларини.

Қара, булутларнинг
Ҳил-ҳиласини,
Яшил ўрмонларнинг
Салқинини кўр,
Тургин Маро жоним,
Тургин ўргилай,
Елни тароқ қилиб,
Сочларингни ўр!»

«Гиргиттонинг бўлай,
Табиат пари,
Майсаларинг гилам,
Кўкинг соябон.
Гўзаллигинг сенинг
Ажаб бепоён,—
Пой изимдан тортиб
Уфқдан нари!..

Сени энди билдим,
Сенга қарадим
Нафасларим ел,
Кўкрагим — осмон.
Сени — етимликнинг
Очиқ ватани,
Ўлим олдида ҳам
Ҳеч унутмасман!

* * *

«Кичик кулбачани
Айлаб тарк шартта,
Маро билан
Қўшни боғларга чиқдик.
Сатанглардек қадди
Кеккайган олма,
Маро билан бирга
Биз уни эгдик.

Маро деди:
Синглим,
Қайси ёғдансан?
Дедим: «Осмон» деган
Қофо тагидан.
Деди: Саркис менга
Айтди «етим» деб.
Дедим: Азоб чекдим,
Юрагимни еб.

Деди: «Отанг ўлган,
Онани ҳам ўлган?
Дедим: «Қариндошим
Йўқ ўзга мендан!»

Деди: Кўзларингдан
Айланай, қўзим,
Мен ҳам ғариб, синглим,
Кўнглим яримта
(Умрин эртагини
Сўйлади бутун).
Яна кўнглим оқди,
Кўксим шип-шилта.

* * *

«Маро билан роса
Тўлиб дардлашдик.
Юрагимни энди
Бўшатдим мен ҳам.
«Умр шунча қиммат,
Шунча озгина,
Шунча қисқа даму,
Нега дарду ғам?»
Дедим: «Саҳардаги
Булбул оҳидек
Умр қаёқларга
Борар номаълум.
Деди: «Саркис деди:
Жангга чиқамиз
Ёки ёриғ жаҳон,
Ва ёки ўлим!»

«Ростдан, Нахшон ука
Токай, бу хўрлик?
Токай, бошимизда
Батнома кўлка?
Қўйки, озод бўлсин
Оҳудек яйраб.
Осмон каби тоза
Бўлсин бу ўлка!

Жангга чиқасанми,
Қўлингдан тутсам?
Нахшон, оппоқ синглим,
Чопарми кўнглинг?
(Ўз-ўзидан ортиқ
Қалтираб кетди).

Ушла қўлларимни.
Бер, ука, қўлинг!»
Юрагимга ботди
Маро сўзлари.

* * *

Ҳаргиз ажаб ўйлар
Кўз очиб кетди.
Бир нуқтада тинди
Нигоҳ кун бўйи...
Энди... чинакамдан
Ўй босиб кетди...

Бениҳоят юрак
Тепкиси ошар,
Ичдан лавалардек
Олов ёнади.
Арарати бунча
Кибор боқади,
Ҳаёт буюклиги
Ундами яшар?

* * *

«Билмай қолдим,
Куннинг ботганини ҳам,
Каптар қони каби
Шафоқ ним қизил.
Ҳамон юрагимда
Маро сўзлари,
Кўксим тош боскандай
Роса вазмин — зил...

«Маро, Саркис мунча
Кеч қолди экан?»
«Келиб қолар, Нахшон,
Шошма, ҳалзамон».
Кута-кута уни
Кўзлар тўрт бўлди.
Кута-кута уни
Юрак бўлди қон.

Ой ҳам чиқди.
Ойдаи Саркис ҳам келди.
Қўнглим тилсим эди,
Бўлди чароғон.
Пешонамни силаб
Бағрига босди.
«Меҳр» деган шундай
Кучлими ростдан?

Деди: «Яхшимисан,
Ғарибим қизим?»
Дедим:
«Раҳмат ота».
(Ичим шув этди)
Энди кўкрагимга
Шабада тегди,
Қўнглим ўксиб кетди
Яна беизим...

Кипригимдан босди
Хаёл вазмини,
Ўтган кунларимни
Эсимга олдим.
Ўйларимни яна
Азага солдим,
Сўрамасдан сира
Эрким азмини.

Маро деди:
«Нахшон, яна хаёлми?
Яна арзиқарми
Юракчанг сенинг?»
Саркис ичар экан
Оби-ёвғонни
Шунда кўзларимга
Боқди-да менинг.

Авзойини бузмай,
Секин салмоқли
Оҳанг билан деди:
«Қизгинам, Нахшон,
Ўтканларга қайгу
Чекма, оппоғим.

Чаман-чаман боғлар
Олддадир, боқсанг!»

* * *

(Шетда бирпас тўхта,
Оғир бўл, шоир,
Сенга уларни мен
Таништирайин.
Ошна бўлсин Саркис
Ва дилбар Маро.
Сўнгра ҳикоямни
Давом этайин.
Саркис, ўша мени
Ёмғирли тунда
«Тургин, оппоқ қизим,
Юр!» деган киши
45 ларга борган,
Манглайи тириш.
Меҳнат кўчасида
Ков тушган тиши.
Узоқ ўтмишда —
Якка подачи.
Қайғу найларига
Жўр бўлиб ўсган.
Қочай деса
Умр азобин ташлаб,
Йўлларини зулм
Тоғлари тўсган.

Гарданида кўм-кўк
Мўматалоқ из,
Елкасида синган
Илғай қамчилар.
Олис тарихида
Хол бўлиб қолган
Балки... кўзларидан
Томган томчилар...

«Бир парча нон» деган
Умр савдоси
Уни кўчаларда
Сарсон айлаган.

Қуллуқ — ибодатнинг
Жазо кишани
Алдаб ялтираган,
Кўзин бойлаган.

У ўз тили билан
Шундай дер эди:
«Эсдалиқларимнинг
Салобати зўр,
Айтай десам
Бугун кечмишларимни,
Сўзга келмас тилим сира...
Мана кўр.

Адаш гапираман
Ҳалитдан.
Эй, ҳуш!
Қанотланма узоқ,
Қанотланма туш!
Сенинг тилинг аччиқ,
Сўзларинг аччиқ,
Аччиқ аламларни
Қўзғаб қўясан.
Эсларимга солиб
Куйган ёшликни,
Кўзларимдан бир жуфт
Чашма ўясан!»

Тошлар ўяр.
Тоғлар ҳайбатин ёрар?
Кўз нурларин тўкар
«Силлиқ бўлсин» деб.
Унинг умри шундай.
Унинг умри — тоғ.
Воясига етган
Сабри қайғу еб.

Маро унинг жони,
Маро — хотини.
Анча зиқроқ.
Аммо, дилкаш ва тирик.
(Ахтарсангиз,
Унинг бор бисотини,

Ҳар кулфатда чиқар
Саркисга шерик).

* * *

«Кунлар ўтди бир-бир.
Ойлар саналди.
Маро билан нуқул
Сен-сенга ўтдик.
Дунё гапларини
Тинглаб бурушта
Ую фикрим ўсди
Аланга ўтдик.

Кунлар ўтди бир-бир
Сувдай тутшиб.
Кундуз — оқшом билан,
Кеча — тонг билан.
Эй!.. У кунлар,
Кунлар,
Менга онг берган.
Эслар экан,
Кўнгил кетар ушалиб...

* * *

— Бир кун.
Танҳо эдим
Мен ўзим ёлғиз.
Саркис ишга кетган,
Маро йўқ эди.
Шамол тезлигида
Қирди бир йигит,
«Маро қани?» деди
«Маро йўқ» дедим.

Кўзларимга тушди
Нигоҳи қиё.
Ким экан бу?
Бунча чиройли экан?
Юрагимда пайдо
Бўлди бир тикан
Гўё, тимдалади...

Айлади қийма.
Не бу?
Нега юрак, ҳал-ҳал эзилди?
Нега, шиша каби
Чил-чил синди дил?
Не бу?
Нега сури киприкни сузди?
Нега, ўз-ўзидан
Сўз йўқотди тил?
Суқум оқиб кетди
Гўё пайида.
Лабларим ҳам ажаб
Қалтираб турди.
Қўкрагимда худди
Бир бало юрди,
Аччиғ-аччиғ ботиб
Юмшоқ жойида.
Дедим: Маро йўқ-ку,
Не ишингиз бор?
Деди: шундай бекор,
Тортма сен озор
Дедим: озори йўқ
Қатрача ҳам ҳеч.
Деди: хайр бўлмаса,
Келарман сал кеч.

Кўзларини олмай
Тикилди менга.
«Кетма!» дегим келди
Сансираб уни.
Бирдан шартта чопиб
Чиқди эшикдан.
Орқасидан чопдим.
Юрак тутуни —
Кўз олдимни этди
Тундай қоп-қора;
Қалбим узра сездим
Бир жароҳ — яра...

Қандай сезги экан,
Ўйчан айлади?
Хаёлимни бутун
Олиб қочди у.

Борлигимни чамбарчарс
Бойлади.
Билсам... билсам кейин,
Севгим экан бу!

* * *

Маро келди. Айтдим
У деди: «кўрдим».
«Ким, у йигит?» дедим,
Мародан сўрдим.
Сезди шекиллида
Кулди оҳиста;
Лабларини очиб
Худди оқ писта.

Деди: «Ашот деган
Ишчи бир йигит,
Газет, китобларга
Ҳарфлар теради.
Яқинда у ўзи
Масковдан келган.
Бир хил пайтлар, шундай,
Келиб туради.

Нима бало Нахшон,
Не, бўлди ўзи?»
Уят оғир келди,
Бошимни босди.
Яна Маро деди:
«Уялма қўзим,
Айткин нима бўлди?
Не олиб қочди?»

Қалбим деди:
«Айткин, севаман, дегин»
Тилим таржимонлик
Қилолмай қолди.
...Шундай қилиб, севги.
Биринчи севги
Киши билмас қилиб,
Кўнглимни олди.

Қани, Ашот бола,
Кўзлари қора?
Қани, юрагимни
Эзгучим менинг?»

Умрим бино бўлиб
Билмаган эдим
«Севги нима?
Нега арзиқар кўнгил?»
Уни бир кўрдиму,
Биргина кўрдим
Кўз ўнгимда босар
Мисоли буткул...

Қим экан у?
Нега, дараги йўқ ҳеч?
Езги сувлар каби
Ташлаб кетдим?
Қайғум тоғидан ошар,
Яна қайғули
Чорраҳага йўлсиз
Ташлаб кетдим?

* * *

«Бир кун.
Отам Саркис
Қайғули қайтди.
Қовоғидан худди
Қор ёғар эди.
Кунги одатини
Айлаган канда:
Ювинмаган.
Афти кир, мағор эди.
Ҳеч бирон гап уни
Овинтирмади.
Сурункаси «ух» деб
Олди оғир дам.
«Нечун?— деди,— Маро
Саркис, мунчалик,
Ортиқ қайғулисан?
Тушди қандай ғам?»

«Сўрамагин,— деди,
Энтикиб Саркис.
Анча вақт сира
Сўзлолмай қолди.
Деди: «Бу кун кундуз
Гўрген қамалган».
Упкасини қийнаб
Бир нафас олди,
Ки қайтариб яна
Чиқарганда дам
Лампа пир-пир
Этди-да, ўчди.
Танимайман ким у,
Аммо, Саркиснинг
Қайғусига шерик бўлдим.
Қалб кўчди.

* * *

«Алланечук ўйлар
Ўйлаб, охири
Энди кўзим андак
Мизғиган экан,
Бирдан эшик
Қаттиқ тақиллаб кетди.
«Маро» дедим.
Саркис: «Жим қизим» деди.
Бирпас жимлик тушди.
Пашша гинг этмас.
Борган сари
Қўрқиб, юрак ўйнайди.
Яна тақиллади.
Яна ва яна...
Саркис турди.
Юрди. Уй ўртасида
Қотиб қолди,
Билмай қай вазиятда.
Қоронғуда Маро
Кўзга кўринмас.
Бирдан Саркис
«Кимдир?
Ким тақиллатган?»
Деди. Ташқаридан

Хирри бир овоз
«Очинг» деди.
Саркис эшикни очди.
Уй ёриди.
Лампа ёқилди. Уйга
Кириб келди.
Учта нафар — полиция.
Бири аста бураб
Узун мўйловин
«Саркис Абавянми?
Денгиздан — денгиз
Буюк Армонистон
Ҳукуматининг исмидан
Қамоқ қилдим».

Тинтингиз!

Тинтиб кетди.
Уйни ост-устун қилди.
Чидолмадим сира
Йиғлаб юбордим.
Маро ҳўнгилади.
Бир азо турди.
Саркисга мен
Ўзни ташладим. Маҳкам
Очоқладим сиқиб.
Бошимдан ўпди.
Ҳеч гап гапирмади:
Тоғлардай мағрур,
Қўллар каби сокит
Тинч туриб берди.

Тинтиб бўлди.
Топмай ҳеч бирон нарса.
Гумон билан қараб,
Саркисга тикка,
У шопмўйлов
Кулиб «олингиз!» деди.
«Отажоним, отам,
Омон бўл, омон!»
«Омон бўлгин, Маро.
Нахшон, сиқтама»,
Деди. Уни шартта

Олиб чиқдилар.
Йиғлаб ҳунибийрон
Қолдик саргардон.
Қаттиқ тегди дилга
Қўну қўшинининг
Шивир-шивири-ю,
Тек томошаси!..

* * *

«Уйқу уйқу бўлмай
Ўди кечаси;
Ой ой бўлмайди-ю,
Ғам берган бўлди.
Юрак лаҳта-лаҳта
Қон билан тўлди.
Мунча, серқайғуликан
Умр кўчаси?»

Яна кўнгул узра
Қайғу ҳарамидан,
Яна кўзларимдан
Сел равон оқди.
Нечун-нечун Масис
Хароба боқди?
Бунча ўғай бўлди
Ҳаёт ороми?»

Бутун туни билан
Марони бирам
Ҳол жонига қўймай
«Айт» деб зўрладим:
«Нега Саркисимни
Қамоқ қилдилар?
Недир ахир унинг
Гуноҳи?» дедим.

Деди: «синглим Нахшон,
Асти сўрама,
Қўпга келган бало.
Недир чораси?
Сен сўрайсан, қўзим!
Оҳ, билсанг эди,

Юрагимнинг қонар
Дардли яраси...
Ҳали ҳоким экан
Бу итваччалар,
Елкамизда тинмас
Ҳали ҳўл гаврон.
Келар охир бизга
Умрнинг гали,
Келар ахир бизга
Баҳори даврон.

Масков, Петербургда
Октябрь яшар.
Октябрки, буюк
Инқилоб номи.
Бизга паноҳ берар
Фақат қўзғолон.
Қўзғолсакки синар
Бу зулм дами!

Ҳозир бутун ватан
Безгак қўйнида...
Шимарилган захмат
Халқинг билаги.
«То денгиздан денгиз
Буюк давлатим»
Деган дашнақларга
Ўлим тилагин!

Отанг ҳаддан ортиқ
Сабри тугаган,
«Қўзғолсак-чи,
Ватан боғбони бўлсак.
«Умр» деган майга
Маст бўлиб тўйсак».
Деяр эди ҳаргиз.
Кўргулик экан.

«Горген қамалган» деб
Қайғули эди.
Ўзи-чун ҳам
Еган экан қайғуни.
Қўзғол, синглим.

Қўзғол, захмат армони!
Ағдар фалакни ҳам
Соя бермаса!»

Сатти йиғлаб сўзлаб,
Эзди юракни.
Ухламасдан аранг
Тонгни ёритдик.
Қўзга кўринмади
Тонг табиати.
Гўё, уни ҳам биз
Дардда ҳоритдик.

Ота-онам ўлиб,
Шундай куймаган;
Шундай эзилмаган
Эди юрагим.
Эҳ юрагим,
Сирдош ҳамроҳим менинг,
Наҳот, очилмагай
Кулиб тилагим?

* * *

«Тонг оқарди,
Тонгда турдию кетди
Аламига сира
Чидолмай Маро.
Билмам қайга кетди,
Кимга арз этар?!
Яна кўнглим қора,
Хаёлим қора.

Яна офтоб ботди.
Яна кеч тушди.
Яна юрак қўрқиб
Битталаб тепар.
Қаерларда сарсон,
Тентиб саргардон;
Маро нечук бундай
Кетди беҳабар.

Қош қорайган вақт,
Қонқора қақшаб

Маро келди йиғлаб,
«Куним қурсун» деб
«Кетди бошимиздан
У ғамхўр соҳиб,
Жаллодларга, Нахшон,
Қирон келсин» деб.

«Кеча Горген деган
Қамалган учун,
Завод ишчилари
Йиғин қилишган,
Шунда отанг қаттиқ
Гапирган экан;
Уни қамаганлар
Фақат, шунинг-чун.

Билмам, энди Нахшан
Охири қандай?
Бахайр бўлса, гўрга.
Ёмон бўлмасин.
Биттагина паноҳ,
Қариндошим шу.
Айткин-айткин, синглим,
Уҳ... кўп кўрмасин!»

* * *

Шундай кунлар ўтар...
Ўтарди кунлар;
Севинч ошна бўлмай
Умрга бином.
Маро менга ажаб
Сўзлар пишитди;
Айтиб берди
Дунё сирларин тамом.

Кўзларимга гўё
Офтоб беркинди,
Узоқларни кўрдим.
Кўрсатди Маро.
Билдим. Билиб етдим.
Билдим мен энди,
Билдим оқи қайси
Қайсиси қора.

* * *

Яна кеча. Азон.
Кундуз. Намошшом.
Яна кунлар елдай
Учиб ўтдилар.
Борган сари
Исён этар бўлди дил
Ўз-ўзидан
Оғир босиб кўп ўйлар.

Нечун, бунча хўрлик
Бунчалик жазо?
Ёки, вабо келди
Этмакда хароб?
Ёки, қон қусмоқчи
Сарғайиб сароб?
Нечун, нечун бизга
Бунчалик азоб?

Живиллади менинг
Аъзойи бадан.
Яхши билолмайман,
Нега, нимадан,
Гўё, нигоҳ ўқи
Тешса осмонни,
Гўё, парчаласам
Йиқиб тоғ-тошни.
«Йўқол, осмонимни
Қорайтма, булут!
Йўқол исёнимдан
Қўрқмайсанми, а?»

Йўқол, ҳаёт боғин
Хароб этган сел!
Йуқол йўқолмасанг,
Хароб этаман!»

* * *

Май кунлари эди,
Ел ёзар куртак.
Олам бутун кўм-кўк

Қўқарган эди.
Қора атлас кийиб
Эгнига кеча
Қўчаларда санқиб
Тинч юрган эди.

Узим якка, уйда
Маро йўқ эди.
Эшик тақиллади
«Кимдир? Ким?» дедим.
Ҳеч ким жавоб бермас
Қалтироқ турди:
«Қимсан? Айткин, кимсан?»
Қўрқдим. Дим бўлдим.

«Нахшон!» деди.
Худди Саркисга ўхшаб
«Ота!» дедим, очдим
Дарров эшикни.
Ким бу? Яна ўша!
Яна, у, келди.
Севгимними айлай
Изҳор, қайғумни?

Нигоҳ деган шунча
Қаттиқ бўларми?
Юрагимга ботди
Мисли наштардай.
«Маро қани?» деди.
«Кеп қолар» дедим.
Йўтал тутди уни
Бирам пайдар-пай...

Сира, бечорачи,
Дам ололмади;
Дарров чаккасидан
Тутдум тўхтади
Бош кўтариб менга
Тикилди яна,
Қотдим. Гўё қоним
Совиб тўхтади.

Унутибман ўзни,
Ҳушим қочибди —

Қўлларимни унинг
Бошидан олмай,
Ушлаганча анча
Туриб қолибман...
(Эҳ, эсимга уни
Қўй шоир, солмай;
Уни эслаганда,
Бағрим ёнади.
Юрагимда аччиғ
Дард яра очар...
Унинг хаёллари
Кўнглимда турсин,
Уша ерда чучук,
Бамисли очар).

* * *

Маро келди,
Кўзи соққадек ўйнаб.
Алланарса учун
Шошилган каби.
Шодлик билан қайғу
Қўшилган эди
Унинг юзларида...
Титради лаби.

Уйда ким борига
Бўлмади ҳайрон,
Ашот билан
Қўлин бериб сўрашди.
Кейин, иккаласи
Бир четга бориб,
Билмам, нималарни
Узоқ гаплашди...

Билармикан менинг
Пок севгимни, у?
Севармикан мендай
У ҳам энтикиб?
Билмай қолдим.
«Хайр» деб эшикдан чиқди.
Уч кунлик ой — кўкда
Уроқдай эгик...

Маро чуқур хаёл
Суриб ўтирди.
Гапирмади. Мен ҳам
Чурқ этмай турдим.
Бир қаради менга.
Мен секин кулдим.
Кулмади у,
Қўзни кўчага бурди
«Нахшон,— деди,—
Қара, ойнадан бундай,
Тунми кўчадаги,
Қоронғуми, а?
Синглим,— деди,—
Жоним, кўр роса, мана
Бутун жаҳон
Шундай,
Қоп-қора тундай!»

«Уч кунлик ой
Кўкда камонча синглим,
Афсус...
Саркис отанг
Биз билан эмас!
Балки, азоб чекар...
Балки...
Нахшон, эй,
Балки, ҳушдан кетган —
Узини билмас!

Айткин, ойга,
Салом айтсин бизлардан.
Урни йўқолмасин деб
Сенинг учун
Маро билан Нахшон
Чиқолар — десин,
Қўрсатмакка меҳнат
Сутининг кучин!»
Чиқасанми, Нахшон!
Отанг ўрнига,
Отанг меҳри сенга
Камар боғласа
Чиқасанми қўзим,
Жанга мен билан,

Бу кун — эрта сени
Жангга чоғласа?

Токай, умр деган
Сабил бўлади?
Токай,
Бошдан нари
Қолар ордона?
Синглим, — деди, — ростлан,
Қўрқма, мардона --
Бўлди, бизни энди
Зўр жанг кутади!

Қалтирама, Нахшон!
Қўрқма, оппогим,
Ол қўлингга бунни,
Маузер дейдилар.
(Отиш ўқ солишни
Ўргатди менга).
Бунни! «Енгсин» дея
Дўстлар бердилар.
«Қалтирама!» деди.
Қалтироқ қочди.
Қўзларимни ёнган
Билдим шер кўзидай.
Марожанни роса
Очоқлаб ўпдим.
Ўзни сездим кучли
Афсона девдай!..

Парча-парча синган
Сабр косаси...
Тўхта, — дедим, — қўрқув,
Отиб ташлайман!

Бир кун ўтди.
Яна икки кун ўтди.
Ёзги сувлар каби
Ошиқар юрак.
Ўргиламан тилак
Пок юзларингдан,
Севгим бахти сенда
Айланай, тилак!..

«Кўрса эди, — дейман, —
Саркис Нахшонни,
Эҳтимолки, бирпас
Ҳайрон қоларди.
Енғирли тун
Тушиб эсига ногоҳ,
Балки узоқ... толиб
Хўп ўйланарди...»

Кўрса эди, — дейман, —
Мени шу чоқда
Балки кўкрагига
Босарди маҳкам...»

• • • • •
«Турма закин тортиб
Ётган дадамнинг
Урнига мен, мана!
Жанг қўйнингга ол!»

* * *

Сел юрдими?
Ёки, турди зўр қуюн?
Ёки денгиз тошди
Қирғоқларидан?
Ёки, тоғлар синди?
Ёқилди фалак?
Олам тўлди ўқнинг
Қийғоқларидан...

Дарё пешновига
Қўшилган сувдек
Мен ҳам кўчаларда
Шер бўлиб кетдим.
Унг қўлимда
Маро берган маузерча,
Чап қўлим ҳам ўзи
Маузер бўб кетди.

Жангни сенга
Тасвир этолмас тилим,
Троҳ-троҳлатиб
Бости пулемёт.

Шовқин-сүрон.
Кий-чув. Тўполон.
Бос!
От!
Қалтирайди, агар,
Эсласам дилим.

* * *

Жон ҳалпида ҳамма
Чопар илгари...
Маро нима бўлди?
Не бўлди қўзи?»
Бирдан шартта тушди...
Юмилди қўзи.

«Жигарим!.. Жигарим!..
Вой, ўлайин, тўхта,
Тўхта кетмай тур.
Ўргилайин сендан
Айланай, Маро.
Сен эмасми эдинг
Ширин туш кўриб,
Сайри жаҳон этган
Чаманлар аро?

Қандай чидай олар
Нахшонинг ўлгур,
Кетдингми сен?
Вой дод, мен ўлай... Марс
Вой мен ўлай, синглим.

Жигарим! Жигарим!..
Эҳ, бечора,
Бағрин сиқимлаб ётар
Кўм-кўк — моматалоқ
Бўлди юзлари.
Мунча хунук экан,
Жоннинг талаши??
Бир умрга юмди
Кора кўзларин.
Йиғлаб, ҳушим қочиб,
Бошим айланди.

Мен ҳам топпагина
Ерга ташладим.
Қўлтигимдан биров
Тикка кўтарди
«Кимсан? Маро ўлди
Ашотим,— дедим.
«Пиглама, қиз Нахшан,
Пиглама сира,
Енгу бизнинг қўлда
Ватан бизники!
Маро, қурбон бўлган.

Қурбонлар аро
Еки бир юзинчи
Еки мингинчи.
Чоп илгари!
Югур!
Олдда жанг, Нахшон!»
Шу фурсатда
Бирдан маузерим учди
Ўнг қўлимга худди
Тош келиб тушди
Жуда қаттиқ...
Азоб... Кетипман ҳушдан.

* *

Шундан кейин...
Менинг ҳушим йўқолган,
Бундан бошқасини
Эслай олмайман.
Ҳушга келсам:
Қўлим оғир... боғланган
Ҳал-ҳал каби...
Ердан кўтаролмайман.

Бошим узра отам
Саркис ва Ашот.
Билмай қолдим
Кундуз, ёки кечмиди?!
Гўё, энди кўрган бўлдим
Шу кезде
Дунё кўриб,

Кўрган бўлсам севинчни!
Ота,— дедим,— Маро...
Йиғлама,— деди.

Йиғламагин, қизим,
Йиғлама, Нахшон,
Юрагимни сен ҳам
Тиглама!— деди,—
«Омон бўлгин, қизим,
Омон бўл болам!»

«Майиб қўлни кўтар,
«Урра» де эркам,
Зафар бизнинг,
Ватан бизники, Нахшон»,—
Деди,— Ашат.
Гўё шу сўзлари ҳам
Менга «севаман» деб
Эшитилганди...»

* * *

«Шодлигимни сенга
Қандай англатай?
Қўм-қўк ўрмон каби
Барг ёзар ўйим.
Араратдан юксак
Ҳавасларим бор,
Қаддим роса энди,
Сарвидек бўйим.
Дардли юрагимда
Қайғу ўрнини
Университетнинг донгли
Клуби олди.
Дардни қувдим
Умрим дарбозасидан,
Энди сарсон бўлиб
Кўчада қолди!

Айта берсам,
Тамом бўлмас дафтарим,
Унинг ҳар бетида
Ешим изи бор.

Эслаб қўлдан учар
Хаёл — каптарим,
Ҳар қаноти дийдам
Нурини олар.
«Отам, акам» дейди
Сирли кўз отам.
Пешонамдан ўпган
Билан тўймайди.
У саломат ҳали...
(Эҳ, қандай яхши!
Ўша борки, кўнглим
Ярим бўлмайди!)

Маро кетди...
Шамдек липиллаб ўчиб,
Кузги япроқ каби
Пириллаб кетди.
Баҳорга тўймаган
Капалак каби,
Ўлим ногаҳондан
Чийиллаб кетди...

Севгинг ҳали борми,
Ҳаётми? — дерсан.
Севгим ҳали яшар
Кўнглимда, ўлмас!
Фақат, севгучим йўқ.
Уни ҳам кўмдим.
Шундан бери дилим
Хаёлида маст...

Эсларимга тушса
Йилларнинг кўйи,
Юрагимни худди
Егудек бўлар.
Борлигимда ажаб
Қалтироқ туриб,
Киприкларим жиққа
Еш билан тўлар...

Эсламайин дейман,
Эсламай дейман,
Майиб қўлим яна

Солар эсимга.
«Бир қўлим-ку, майли,
Жонни бераман!
Дейди — кураш бўлса»
Қалбим ичимдан.

Хотима

Шабда болалардай
Гулдор узра шўх,
Ой фанорини
Ёқли қиз — оқшом.
Яша!.. Сен келдинг
Севгилим Нашхон,
Сув қизи сувсарим,
Киприклари ўқ.

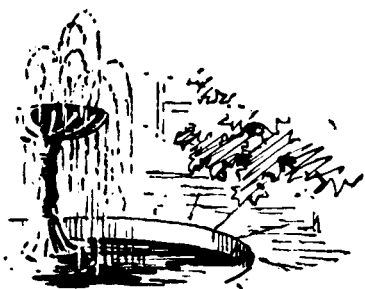
Умрингининг эртагин
Айладим тамом,
Аммо, ўзимни ҳам
Ичим чиқмади.
Ўқиганда, азиз ўқувчи,
Ундан
Оз бўлса ҳам,
Хурсанд бўлса бўлади.

Тунлардан мен анча
Хафа ҳам бўлдим,
Бир бет тўлғизмасдан
Тонг отиб қолар.
Эртагингдан ҳали
Кўпи хом қолди.
Вақти билан асил
Яралар улар.
Майли, умринг сенинг
Ту анмас дoston,
Ёзган билан ҳали
Тамси бўлмас у.
Кулма, «Шугинами?» деб
Мендан, Наҳшон,
Мен ўйлаган шеъринг
Бошгинаси бу.

Фақат, чарчаб қолдим,
Мен шуни айтай,
«Шоир сўзи бу» деб
Ед қилиб олгин.
Агар, Ватан сенга
Яна «Чиқ!» деса,
Киприкларингни ҳам
Ўқ қилиб отгин!..

Ереван—Самарқанд. 1934.

таржумалар

БОҒЧАСАРОЙ ФОНТАНИ

(А. С. Пушкин)

Қовоқ солиб ўтирар Гарой,
Лабларида қаҳрабо чилим.
Даҳшатли хон атрофида жим
Бош эгиб тек турарди сарой.
Жимжит эди бутун кошона:
Ҳамма жоннинг хафа юзидан
Ғам ва ўтли ғазаб изидан
Пайқар эди мубҳам нишона.
Аммо, мағрур соҳиби фармон.
Қўлларини бир силтаб солди:
Барча секин тарқалди ҳар ён.

Кўшқлар аро бир ўзи қолди;
Эркин нафас олди сийнаси,
Тўлқинланиб билмай сукутни
Ўйнаб турган кўрфаз ойнаси
Акс этгандай қора булутни
Унинг жиддий манглайи аён
Дил тўлқинин айларди баён.

У мағрур дил не ғам-ла тўлмиш,
Қандай фикр билан банд бўлмиш,
Яна Русла жанг қилмоқчими,
Ё Польшани танг қилмоқчими,
Нега хафа, не усандирар,
Ва ё қонли ўчми ёндирар,
Ёки қўшин айламиш исён,
Ёки тоғли халқ жангларидан.
Гиноянинг найрангларидан
Ташвиш тортиб ўйланарми хол?

Йўқ, энди у чарчаб қолмишдир,
Зерикмишдир шуҳрат, зафардан.
Бераҳм қўл ортиқ толмишдир,
Хаёл узоқ қонли сафардан.

Наҳот, ҳарам ичра хиёнат,
Наҳот, елга учиб диёнат,
Асира қиз жиноят қилмиш,
Қофирга дил иноят қилмиш?

Йўқ, Гаройнинг хотинлари ҳеч
Бундай ишга журъат қилмаслар,
Мунгли нола чекиб эрта кеч.
Ёмонликни асти билмаслар.
Ойна уйда ўсар гул каби,
Ой юзлари зиндон ичра берк,
Зулм остида, гўё, қул каби
Уларда ҳад йўқдир, йўқдир эрк.
Ою, йиллар навбатма-навбат.
Ғамгин оқин билан ўталар,
Билдирмасдан ёшлик, муҳаббат
Барчасини олиб кетадир.
Кунлар бирдай кечадир ғамда,
Битта-битта имиллар соат,
Ялқовлик амр этар ҳарамда,
Кам кўринар сафо-фароғат.
Ёш жувонлар қайғуга тўлиб,
Бир иш қилиб овунмоқ бўлиб,
Зеб беришиб кийим кийишар,
Гаплашишар, ўйнаб ейишар.
Ёки ўйноқ сувлар сасида,
Тоза, шаффоф замзамасида
Тўп-тўп бўлиб сайр этишадир
Чинорларнинг зич соясида.
Ортларида уларни пойлаб,
Ёвуз оға¹ юрар ҳай-ҳайлаб,
Ундан қочиш, беркиниш бекор:
Ҳасадли кўз, динг қулоғи бор.
У ҳийлакор, у лаганбардор,
Ҳар бир ишдан воқиф-хабардор.
Унга ўла ўрнашмиш мангу
Абадий бир тартиб саройда,

¹ Оға — ҳаромда сақланадиган пичилган қул.

Унга хоннинг эрки ҳар жойда
Ягона бир қонундирки, у
Уни қуръон фарзидек билар;
Дилда сақлар ва бажо қилар.
Унинг кўнгли севги истамас,
У бут каби сизгидан маҳрум,
У ҳиссизлик дамида маҳкум:
На кўз ёши, на юмшоқ нафас,
На таънага бермас Ёғибор;
Асиралар чеккан оҳу-зор
Унга асти қилмайди таъсир;
Пинагини бузмайди таҳқир;
Елворишга қулоқ солмайди;
Ҳақоратни қилмайди писанд;
Ҳеч на уни юмшатомайди.
Тош қалби-ла мағрур ва хурсанд.
Унга хотин одати маълум,
У кўп кўрмиш, ҳар ерда ҳар зум
Ҳурликда ҳам, эрксизликда ҳам
Юмшоқ нигоҳ, кўзлардаги нам
Кўнглига ҳеч ҳоким бўлолмас.
У уларга ортиқ ишонмас.

Соч ёзишиб ҳарам қизлари —
Асиралар чўмилар экан,
Сеҳр сочган гўзал юзлари;
Чашмаларда кўмилар экан,
Қип-яланғоч қизларга бақайд,
Беъътибор телмуриб, шу пайт
У пойлоқчи ҳозирдир яна,
Тутқунларга нозирдир яна.
Кечалари барг ҳам мизғиру,
У ухламас. Оҳиста босиб,
Ҳар эшикка бир қулоқ осиб,
Ҳарам ичра танҳо изғиру у:
Ким дам олар, ким тушда инглар,
Ким оҳ тортар,— ҳаммасин тинглар.
Уйдан уйга билдирмай кўчиб
Кенг ташлайди у маккор дамни:
Биронтаси сандираб, чўчиб
Тилга олса бегона номни,
Ё мабодо дўстига бир оз
Тақдирдан койиб, қилиб роз

Дилдагини айласа изхор,
Балоларга бўлар гирифтэр!

Гарой нега тинмай чекар ғам?
Чилим ўчиб қолмиш қўлида.
Ботинолмай дам олгани ҳам
Остонада, хоннинг йўлида
Имо кутиб турадир оға,
Ибо тутиб турадир оға.
Ўйга ботган ҳукмдор турар:
Олдидаги дарча очиқ, у —
Кўнгли чексиз қайғуга тўлган.
Индамасдан оҳиста юрар
Кечагина севимли бўлган
Хотинларин қабрига тўғри.

Хонни кутиб, кўриш кўйида,
Ўйнаб турган фонтан бўйида
Ипак гилам узра ўйнашиб,
Бир тўда шўх қизлар осуда
Ўлтиришар эди яйрашиб:
Еолалардай шодланиб, сувда
Мармар тубда кўринган лиққа
Гир-гир юзиб юрган балиққа
Телмуришар эди яйнашиб.
Гоҳилари унга атайлаб
Олтин сирға ташларди бойлаб
Жариялар атрофда хушбўй
Шарбат ташиб юарди. Ногоҳ,
Ширин қўшиқ, жаранглаган кўй
Бор ҳарамни айлади огоҳ:

Татар қўшиғи

I

Йиғи, жафоларни бошдан кўтариб
Тангри ўзи берар эҳсон:
Бахтиёрдир, йиллар сўнгида қариб
Макка бориб зиёрат қилган инсон.

II

Бахтиёрдир Туна соҳилларини
Қони билан тақдис этган баҳодир:
Жаннат қизи ёзиб кокилларини
Унга ширин кулги билан боқадир:

Аммо, Зарема, эшиткил тағида.
Дунё ва роҳатга бермай эътибор,
Худди гулдай сени ўз қучоғида
Эртаклатган ҳаммасидан бахтиёр.

Улар куйлар. Аммо қани у,
Муҳаббатнинг юлдузи қани,
Ҳарам кўрки — кундузи қани,
Қайда қолди Зарема бону?
Ҳайҳот, унинг гул ранги сўлмиш,
Ҳайҳот, дили қайғуга тўлмиш,
Мақтовларга солмайди қулоқ,
Кўзларида ёш булоқ-булоқ,
Яшин урган хурмадек қадди
Букилмишдир, йўқ энди ҳадди.
Ҳеч на унга ёқмасдан қолди,
Чунки, Гарой боқмасдан қолди.

Вафосизлик қилди хон... Аммо,
Эй гуржи қиз, сен-ла чиройда
Ким тенглашар? Ҳаттоки ой-да
Даъво қилса, бўлур муаммо.
Чамбар қилган сочинг, эй пари,
Илон каби юрак ёрадир,
Ярқираган кўзинг жавҳари
Кундан ёруғ, тундан қорадир.
Дил дардини кимларнинг саси
Сендан кучли баёнлай билар?
Кимнинг ширин-шакар бўсаси
Сеникидан жонлилик қилар?
Сенга бир йўл кўнгли тушган эр
Қандай қилиб бошқа кўркни дер?
Лекин, лоқайд, золим Гаройхон
Ҳарамига Польша қизини
Асир қилиб олгандан буён,
Сендан нари тутиб ўзини,
Хўрлаб сени ташлаб қўйди-ю,
Ўзи ғамгин, тунлар беуйқу
Танҳоликни айлади одат.
Қўлларингдан кетди саодат!..

Еш Мария яқиндагина
Ўзга диёр кўкини кўрди:
Гулдай кўрки билан, қизгина
Ўз юртида гуллаб юрурди.
Фахрланар эди у билан
Қариб қолган отаси ҳар он,
Лобарим,— деб, мақтанув билан
Эркалатар эди беармон.
Унинг бола эрки чол учун
Қонун эди, тингларди бутун.
Чолни қийнар эди бир тилак:
Истардики баҳор кунидак
Очиқ бўлсин қизининг бахти,
Хушнуд кечсин умрибод вақти,
Заррагина қайғу ҳам уни
Ранжитмасин,— дер эди у чол,
Ҳеч бир нарса бирон дам уни
Ланж этмасин,— дер эди у чол.
Ҳатто эрга чиққанида ҳам
Хотирласин,— дерди,— туш каби
Ўтиб кетган, ғунчадай сабий
Беташвишу, беозор, беғам
Яшнаб юрган қизлик чоғини,
Осмондай кенг эрк қучоғини.

Унинг юмшоқ севимли нози,
Табиати, лазиз овози,
Ениб турган мовий кўзлари,
Дона-дона ширин сўзлари
Бири-биридан жозибадорди;
Ҳаммасида ажиб куч борди.
Очиқ қўлли, сахий табиат
Аямаган эди борини;
Санъат билан у нажиб хилқат
Безор эди гул дидорини.
Сеҳр тўла арфа билан қиз
Уй базминни жонлантитарди.
Амалдорлар, бойлар изма-из
Орқасидан излаб юрарди.
Йигит яланг «Оҳ...» деб ўйида,
Азоб чекар эди кўйида.
Лекин, гўдак бола эди у,
Кўнгли ишқни билмасди асло,

На каму кўст, на ғам, на қайғу.
Юрагини тилмасди асло.
Отасининг қасрида озод
Уртоқлари билан ўйнаб шод,
Учар қушдай ҳур ва хурсандди.

У кўпданми бу ерда банди?
Бир вақт татар тўплари маҳкам
Дарё каби Польшани босди:
Хирмонларга тушган ёнғин ҳам
Бу қадар тез ёйилолмасди.
Кунпаякун бўлиб урушда
Етим қолди гуллаб ётган юрт,
Бу бераҳм ёвуз юришда
Фарёд солди қонга ботган юрт.
Бутун атроф қайғуга толди:
У кулгилар, ўйинлар битиб,
Эркалатган қўйинлар битиб,
Ҳашаматли сарой бўш қолди.

Мариянинг уйи жимжит, бўш...
Уй маъбади ичра бир тўда
Мумияланган ўликлар хомуш
Роҳат қилиб, совуқ уйқуда
Князликка махсус нишон-ла,
Олтин тож-ла ҳайбатли шон-ла
Ётар экан, у ерда яна
Пайдо бўлмиш янги сағана...
Ота гўрда, асоратда қиз.
Кошонада бахил бир ворис
Амри фармон бериб юрадир,
Тавқи лаънат остида, беор
Хароб бўлган юртни айлаб хор
Бадном этиб, ерга урадир.

Ҳайҳот! Сақлар қўйнида қулдак
Боғчасарой ёш князь қизин,
Эркисизликда ёш тўкар, гулдак
Сарғайтириб Мария юзин.
Аяйди у бахтсизни хон:
Унинг мунги, у чеккан фирон
Уйқусини безовта қилиб,
Гаройга ҳеч бермайди омон.

Бечорага хон раҳми келиб,
Қатъий ҳарам қонунларини
Юмшоқ тутар унга атайлаб.
Тунд пойлоқчи на кун, на тун
Қиз олдига кирмайди пойлаб;
Ётар пайтда жойига уни
Унинг ғамхўр, парволи дасти
Олиб чиқиб ётқизмас асти;
Марияга нигоҳ тикмакка
Ботишолмас унинг кир кўзи;
Жарияси билан қиз якка
Хилват уйда чўмилар ўзи,
Асиранинг ғамгин оромин
Бузиб қўймай, бўлмай — деб зомин.
Хон ўзи ҳам қўрқар ичида;
Ҳарамнинг бир йироқ бурчида
Унга яшаш ижозат этган,
Гўё, унда самовий бир жон
Яширинган, узлатга кетган.
У ерда ҳеч тинмасдан ҳамон
Азиз қизнинг олдида бутун
Чироқ ёниб турар куни-тун.
У ерда қиз кўнглин юпатиб
Масъуд кечган ўтган замон-ла
Ўз юртини дилга эслатиб,
Умид яшар ювош имон-ла.
У ерда ёш тўкар тинмай қиз
Қундошлардан нарида, ёлғиз:
Лекин атроф ғарқ бўлмиш яксар
Тентакларча бир ишрат ичра,
Муъжиза-ла ажралган ҳужра
Ёш санамни беркитиб асрар.
Озгин ўйлар қурбони у дил,
Бузуқ кайфлар орасида ҳам,
Бир гаровни сақлайди ҳар дам,
Бир илоҳий ҳисни муттасил...

Тун қорайди; босди қоронғу
Тавриданинг гул боғларини;
Бор оламни маст қилди уйқу,
Гуллар эгли япроқларини,
Узоқлардан булбул зорини
Эшитаман; ой дийдорини —

Кўрсатадир юлдуз кетидан;
Кўм-кўк, тоза осмон бетидан
Нур тўкадир гулзор боғларга,
Водийларга, ўрмон, тоғларга,
Боғчасарой кўчаларида
Кечки пайтлар оқ рўмол ўраб,
Оппоқ ойдин кечаларида
Бир-биридан ҳол-аҳвол сўраб,
Гаплашишиб ўтириш учун
Оддий татар хотинлари тек
Липиллашиб энгил соядек
Уйдан уйга кезишар бутун.
Сарой тинчган, ухлаган ҳарам
Тинч роҳатга чўмиб парвосиз;
Тун тинчлигин бироқ нарса ҳам
Бузолмайди, содиқ муҳофиз
Ўзи кезиб чиқиб бор-йўқни,
Ётмиш; аммо тинч қўймас ташвини
Ҳатто унда ухлаган руҳни:
Хиёнатни кутиб хавфланиш
Ором бермас асти ҳам бунга:
Гоҳ кимнингдир шитирлагани,
Гоҳ бировнинг пичирлагани,
Гоҳ қичқириқ эшитилар унга.
Бекорларга алданиб, бирдан
Сапчиб турар, қалтироқ босар;
Атрофига тинч қулоқ осар...
Ҳамма сокит, сас йўқ бир ердан;
Мармар ҳовуз ичра ўйнашар,
Фақат булбул дили поралар
Фақат ширин кўй фавворалар
Севимли гул узра куйлашар...
Булар уни узоқ банд этар,
Яна такрор уйқуга кетар.

Кандай хушдир билгучиларга
Шарқ кечасин қора чиройи!
Пайғамбарни севгувчиларга
Қандай ширин боқадир ойи!
Уларнинг уй-ўчоқларида,
Мафтун этар гул боғларида,
Ой остида сирларга тўлган,
Тинчлик билан ҳам суҳбат бўлган,

Шаҳват билан дарду фароғат
Ташиб ётган ҳарамларида,
Кечаларнинг тинч дамларида
Қандай курк бор, қандайин роҳат!

Хоннинг ҳамма хотинлари тинч
Ухлар эди, биттаси нотинч
Ухлай олмай, ўрнидан туриб,
Эшигини очди-ю аста,
Битта-битта оҳиста юриб
Ташқарига чиқди бирпасда...
Қушдай мудраб, кўзи илиниб
Қари оға олдида ётар.
Агар бу иш унга билиниб
Қолса, умри қайғуга ботар...
Оҳ, у чолнинг қаттиқдир қалби.
Ялинганга бермас эътибор:
Уйқуси ҳам алдамчи, айёр!
Ёнбошидан секин, руҳ каби,
Сездирмасдан ўтиб кетди у.

Бир эшикка бориб етди-ю,
Титраб секин очди қулфини...
Ичкарига кирди; ҳам уни
Сирли ваҳим босди шу замон.
Ажабланиб боқди тўрт томон:
Шамдан ёнар, тўкар сўник нур,
Ялтирайди бурчакда бир бут,
Киз ётадир, юзида сукут,
Кўксида хож порлаб кўринур.
Эй гуржи қиз, булар ҳаммаси
Эслатдилар сенга мозини,
Гўё ўтган кунларнинг саси
Айтган каби бўлди розини.
Кўз ўнгида тинч роҳат билан
Ухлаб ётар у князь қизи,
Қизликка хос ҳарорат билан
Анор каби қизариб юзи.
Ошкор экан сарин ёш изи,
Заиф кулги остида ёнар:
Ёмғир ювиб, ўчиб кетган ранг
Ойнинг хира нурида аранг
Худди шунга ўхшаб товланар.

Гүё, жаннат ўғли осмондан
 Учиб тушиб, ухлаб ётгандай,
 Асирага ачиниб жондан,
 Уйқусида йиғлаб ётгандай...
 А, Зарема, не бўлди сенга!
 Чидолмади, қалби сиқилди,
 Беихтиёр ерга йиқилди.
 Ва ялиниб: «Ачингил менга,
 Рад этмагин арзимни!» деди.
 Унинг сўзи, у чеккан фиғон
 Ухлоқ қизни чўчитиб, шу он
 Тинч уйқудан уйғотган эди.
 Князь қизи туриб, олдида
 Бегона бир хотинни кўрди;
 Қўрқиб, унга қараб олди-да,
 Ҳаяжон-ла қалтираб сўрди:
 «Кимсен? Тунда, танҳо нечун сен
 Бу ердасен? — «Сенга келдим мен: /
 Мени сақла; тақдирим учун
 Менга фақат қолди бир чора...
 Раҳм айласанг, йўқолса зора
 Умрим уфқин қоплаган тутун.
 Бахт қўйнида кўп ҳузур қилдим,
 На қайгини, на ғамни билдим...
 Утди ором берган у соя,
 Тингла, ҳалок бўлмайин зоя.
 Мен бу ерда туғилганим йўқ,
 Менинг юртим йироқдир, йироқ...
 Утган кунлар, у дардли фироқ
 Едимдадир ҳали ҳам тўлиқ.
 Едимдадир гуллаган боғлар,
 Осмон билан ўпишган тоғлар,
 Тоғдан оққан ирмоқлар, сойлар,
 Утиб бўлмас ўрмон-тўқайлар;
 Едимдадир кечган саодат,
 Ўзга қонун, ўзга бир одат.
 Аммо, қандай тақдир-ла, нечун
 Ўз юртимдан айрилганимни,
 Бу ёқларга қайрилганимни
 Билмайман мен; фақат, қора тун,
 Елкан узра турган одаму
 Ҳамда денгиз эсимда холос...¹
 Шу чоққача қўрқинч ва қайғу,

Аламлардан мен эдим халос.
 Ғавғодан чет тинчликда хандон
 Ҳарам ичра гуллаб юрардим,
 Итоатли кўнгли-ла ҳар он
 Ишқ дарсини кутиб турардим; ⁴
 Бу яширин орзуларим тез
 Ушалдилар. Қонли урушдан
 Чарчаб даҳшат сочган юришдан
 Қайтиб келди ҳарамга хунрез.
 Таъзим қилиб, хоннинг олдига
 Биз ҳаммамиз чиқдик. У менга
 Диққат билан илламай, сўзсиз
 Очиқ, нурли назарин солди,
 Сўнгра, мени чақириб олди...
 Шундан берли биз ками-кўстсиз
 Тиним билмай, роҳатда масрур
 Нафас олдик бахт билан ҳар дам;
 Бирон йўл ҳам на фитна, на ғам
 На тухмату, на шубҳа, қусур,
 На азобли рашкнинг ситами,
 На хафалик ва на алами
 Бизга ташвиш сололмагани,
 Вақтимизни ололмагани.
 Мария, сен дуч келдинг унга,
 Бир кўришда хуш келдинг унга...
 Шундан берли кўнгли торайди,
 Жиноятли ўйла қарайди!
 Хиёнат-ла етказиб озор
 Эшитмайди ҳеч итобимни;
 Сўрамайди асти тобимни,
 У, ноладан, фиғондан безор;
 У, эскидай менга топинмас,
 Менда энди эскидай нафис
 На ширин сўз унга, ва на ҳис
 Гўё битган, гўё топилмас.
 Жиноятга бедахлсан сен,
 Мен биламан, айб сенда эмас...
 Тингла мени: чиройлиман мен,
 Менга ҳеч ким тенглашай демас.
 Бир сенгина ҳарамда бутун
 Рақиб бўла олардинг менга;
 Аммо, айтиб қўяй мен сенга,

Туғилганман эҳтирос учун,
Сен мен каби сева олмайсан;
Совуқ кўркинг билан сен нечун
У бир ожиз дилни қийнайсан?
На ҳақинг бор, на ҳаддинг сенинг,
Қўй Гаройни менга: у менинг
Бўсалари ёнар бетимда,
Иссиғи бор ҳали этимда,
Менга қагъий қасамёд этган.
Борлиғим-ла кўпдан армонин,
Уй ва хоҳиш, бутун фармонин
Бирга қўшган, иттиҳод этган;
Хиёрати мени ўлдирар,
Хазон этар, гулдай сўлдирар...
Мен йиғлайман; кўргини, тизимни
Букдим, энди қаршингда мана,
Сарғайтирма менинг юзимни,
Ялинаман, қайтариб яна
Севинчимни, оромимни бер, /
Ул бурунги Гаройимни бер...
Менга зарра этма эътироз;
У меники: сенга асирдир,
Йўлларингда кўзи басирдир.
Хоҳ таҳқир-ла, хоҳи қилиб роз,
Не истасанг, айлагил шуни,
Аммо, бездир ўзингдан уни.
Онд ич... (гарчи, мен қуръонни деб,
Муҳаббатни ҳамда хонни деб
Ўз динимни отган бўлсам ҳам,
Аммо, менинг онамнинг дини
Сенинг дининг эди) кел, мени
Халос айла, ёд этки қасам,
Уша дил-ла онд ич гаройни
Заремага қайтармоқ учун...
Аммо тингла: эсла худойни,
Гар, йўқ десанг, ханжарнинг кучин
Кўрсатмоққа қодирман оз-моз.
Зеро, менинг ватаним Кавказ».

Шу сўзларни айтди-да, бирдан
Ғойиб бўлди дарров у ердан,
Таъқиб этмоқ учун изма-из
Ботинолмай, дов қилмай дили,

Орқасидан чиқолмади қиз,
У азобли эҳтирос тили
Беайб қизга асти маълуммас:
Аммо, унинг овози, у сас
Сал аниғу, ажойиб эди,
Қўрқинч эди, ғаройиб эди.
Қандай ёшлар, қандайин фарёд
Бу хўрликдан айлайди озод?
Не кутади уни? Наҳот, у
Қолган аччиқ ёш кунларин, бу —
Асоратда ўтказадир хор?
Эй худойим, эй парвардигор!
Агар Гарой бахтсизни мангу
У маҳбосда унутса эди,
Ё, ғамлардан халос айлаб у,
Тез ўлимга юз тутса эди,
Қандай шодлик билан ғам тўлган
Бу жаҳонни отар эди қиз!
Кўпдан ўтган ҳаётнинг лазиз
Лаҳзалари, кўпдан йўқ бўлган!
Не бор энди унга дунёда!
Вақти етди, куталар уни:
Қатта очиб тинчлик қўйини
Чақирарлар уни самсола.

Кунлар ўтди, келди Мария,
Тарки умр этди Мария.
Кўпдан орзу этган оламни
Янги малак каби ёритди.
Аммо уни, гўзал санамни
Нелар сиқди? Нелар ҳоритди?
Нечун, нечун дафъ этди тобут?
Нелар уни айлади нобуд?
Асоратми, ҳасратми, ғамми,
Эркисизликда тортган ситамми,
Қасалликми ё бошқа бир сир,
Қим биледи? Улмиш беҳабар...
Латофатли Мария ўтмиш...
У ёш ғунча очилмай сўлмиш!..
Бўшаб қолмиш тумрайган сарой;
Уни яна қолдирмиш Гарой;
Яна ўзга қирғоқлар томон,
Ёвуз юриш бошламиш ёмон;

Тагин тўфон, бўронлараро
Ғамгин учар қон қусаб хунрез;
Аммо, унинг юраги қора,
Оловланар унда бошқа ҳис.
У кўп чоқлар тўқинишларда
Қиличини тикка ушлар-да,
Яна бирдан қотиб қоларди,
Жинниларча назар соларди
Атрофига бўзариб, гўё
Ваҳимага тўлгандай дили,
Аллanelар ғўлдираб тили
Еш тўкарди бамисли дарё.

Унутилган у содиқ ҳарам
Хон юзини кўрмайди бу дам;
Унда, азоб қўйнида маҳкум,
Совуқ мухсий қўлида мазлум
Қаримоқда хотинлар ғамда.
Кўпдан, улар ичра ҳарамда
Гуржи хотин кўринмас; уни
Муҳофизлар дарёга отган,
Бечора сув остига ботган...
Князь қизи маҳв ўлган туни
Бажарилиб бу қонли жазо
Кўзин юмган Зарема... Эвоҳ,
Қандайгина бўлмасин гуноҳ,
Кўп даҳшатли бўлган бу жазо!

Кавказ олди тупроқларини,
Русиянинг тинч қишлоқларини
Уруш билан қилиб минг вайрон
Тавридага қайтиб келди хон.
Саройнинг чет бурчини сайлаб,
Марияга эсдалик айлаб
Мармарлардан ясатди фонтан.
Тепасига хож ўрнатилмай,
Мусулмонлар ойн осилмиш.
(Бу албатта, бўлмагур бир иш;
Нодонликнинг айби бутунлай.)
Ёвузлар бор, кечиб кўп йиллар
Ҳали ўчиб кетмаган улар.
Ҳали мармар ҳовуздан сувлар
Қирғоқлардан тошиб ғувиллар.

Тиним билмай, тўхтамай бир он
Дона-дона ёш тўкар фонтан:
Уғли ҳарбда жон берган она
Худди шундай йиғлайди яна...
Ўтмишнинг бу ривоятини
У ёқларда қизлар билишган,
Сўнгра ғамгин ҳайкал отини
«Ёш фонтани» бўлсин дейишган.

Мен шимолни ташлаб ниҳоят,
Базмларни кўпга унутиб,
Боғчасарой томон йўл тутиб,
Мудроқ кўшкни қилдим зиёрат;
Халқ офати, жангори татар
Ишрат қилиб, базмлар қурган,
Урушлардан сўнгра бехатар
Беками-кўст фароғат сурган
Тинч уйларда, боғларда — сездим —
Ҳамон роҳат яшар куну тун;
Сувлар ўйнар, гул чечак отар,
Ток заңглари товланиб ётар,
Деворларда ярқирар олтин.
Мен у ерда тинмай оҳ уриб,
Йиғлаб, ҳақиқ тасбиҳ ўгириб,
Баҳориди яшнамай сўлган
Хотинларнинг макони бўлган
Панжаралик дарчалар кўрдим,
Кунгуралик парчалар кўрдим.
Кўрдим хонлар қабристонини,
Хўжаларнинг сўнг маконини.
Гўрлардаги мраммар устунлар
Гўё тақдир ҳақида секин
Ҳазин-ҳазин таратиб унлар
Сўзлагандай туюлди... лекин,
Хонлар қани? Қайда у ҳарам?
Бутун атроф мукаддар ва жим,
Ўзгармишдир... аммоки, у дам
Бу билан банд эмасди дилим:
Оқ гулларнинг майин нафаси,
Фонтанларнинг куйлаган саси
Жазб айлади, қилди фаромуш,
Ихтиёрсиз, менда ақли-ҳуш
Номуайян тўлқинга тушди,

Шунда сарой ичида бир қиз
Соя каби сирли ва изсиз
Кўз олдимда липиллаб учди!..

Дўстлар, кимнинг соясин кўрдим?
Айтинг менга, мен сиздан сўрдим:
Дафъ маҳал бўлган у юмшоқ
Кимнинг шакли мени ўша чоғ
Таъқиб этган эди? Ким эди?
Ҳайҳот! Бутун атроф жим эди...
Мариянинг тоза жоними,
Е, Зарема рашк билан тўлиб,
Бўш ҳарамда бир кўлка бўлиб
Кўз олдимда ўтган оними?

Эсимдадир шундай бир чирой,
Худди шундай севимли нигоҳ...
Дил ўшанга кетар бутунлай,
Сургунда ҳам ғуссаси, эвоҳ,
Қалбимдадир, тилларимда — оҳ...
Эй ақлсиз! Бўлди! Энди бас,
Ғусса чекма, фойда бермас.
Бебахт ишқнинг нотинч, ноилож,
Оромига бермишсан хирож.
Ҳушингни йиғ, тўсиқларни буз,
Токайгача сен ожиз маҳбус
Кишанларни ўпиб ётасан?
Токайгача енгил тор билан,
Бу оламда оҳу-зор билан
Жунунингни ошкор этасан?

Мен музонинг муҳлиси, ёри,
Мен тинчликнинг мурид, хуштори.
Тездан бутун шуҳрат ўйлари
Ҳам севгини тамом унутиб,
Яна сизга томон йўл тутиб
Кўраман, эй Солғир бойлари!
Хотиралар сири бўлиб,
Мен бораман ўша ёқларга,
Денгиз бўйи баланд тоғларга.
Яна Таврид сувлари тўлиб
Хурсанд этар ҳарис кўзимни,
Ҳур сезарман яна ўзимни.

Сеҳрли юрт, дийда юпанчли!
Юрагимнинг эрка қувончи!
У ерларда ҳарна жонлидир:
Ўрмон, водий, гулистонли қир,
Узумларки, ёқут, қаҳрабо,
Тераклару, сувлар салқини;
Эрта билан қуёш ёлқини
Таралганда, эсганда сабо,
Айиқ тоғнинг айланасида
Зангор ҳаво ярқирар экан,
Тиниқ, кўм-кўк сувнинг пастида
Қизил нурлар барқ урар экан;
Тоғлар ошиб, қирғоқ йўллардан
Учар экан йўлчининг тойи,
Унинг ҳиссин ўнгу сўллардан
Жазб этади бу ер чиройи!..

ДЕМОН¹

(М. Ю. Лермонтов)

Биринчи бўлим

I

Қувғинди руҳ, қайғули Демон
Гуноҳкор ер узра учарди.
Масъуд кунлар хаёли шу он
Кўз олдидан бир-бир ўтарди:
Малак эди тоза ва маъсум,
Хандон эди арши-аълода.
Ҳатто юлдуз мовий самода
Айлар эди унга табассум.
Ташна боқар эди ҳар замон
Олов сайёралар диёри,
Қуюқ туманларнинг қўйнидан
Аста кечган карвонлар сари.
У замонлар, даргоҳи улуғ
Худовандни севар, инонар
Эди. На кин, на шубҳаси бор
Бу бахтиёр ва тўнғич махлуқ!
Бекор, бебурд кечган асрлар
Васвасага солмаган, имон
Тоза эди... Тағин нималар...
Эслагани йўқ эди имкон!
Васвасага солмаган, имон
Тоза эди... Тағин нималар...
Эслагани йўқ эди имкон!

II

Жаҳон дашти ичра беватан
Кезар сарсон, қувилган наби.

¹ Иблис

Йиллар ўтар, яна йиллардан
Навбат кетар, минутлар каби.
Шод эмас у, ки ерда хоқон
Фонани дер, истар фароғат,
Шунинг учун ҳар ерда, ҳамон
Завқ олмасдан, сочар шарорат.
Санъатининг чеки йўқ кўкдай,
Хоҳишига қаршилик кўрмай
Шунча кезди, шунчалик юрди...
Сўнг ниҳоят, кўнглига урди.

III

Гўзал Кавказ осмони — шиша,
Қанот қоқар жаннат матруди.
Пастда Қазбек. Унда ҳамиша
Қор ярқирар — олмос худуди.
Чуқур жарда илон инидек
Гирдоб ўраб кўринар Дарёл.
Елкасида кўпик — бароқ ёл
Худди шердай сакрайди Терек.
Ўйноқи сув кўнгироқ чалар...
Тоғ тепада кезган жонивор
Кўкда учган паррандаки бор
Ҳаммаси ҳам ҳайратда қолар.
Елкан каби осмонда юзган
Енгил қанот, олтин булутлар
Уни бирга олис жанубдан
Шимол ёққа кузатиб борар...
Зумрад дарё оқар тўхтамай;
Тепасида буюк қоялар
Тўлқинлардан кўнгил узолмай
Бош солишиб мудраб қолалар.
Салқин Кавказ дарвозасида
Дев қоровул каби баланддан
Миноралар тоғ ёқасида
Чирой билан очилган эди.
Аммо, мағрур Иблис кўнгилсиз
Хаёллари сочилган эди:
Нафрат ёғар ҳар нигоҳидан,
Тилларида аччиқ ҳақорат,

Рози бўлмай ўз оллоҳидан
Ғазабланар эди у, фақат.

ГҲ

Кўз ўнгида босди бир диёр:
Жаннат каби гўзал Гуржистон.
Майса-гилам ёзган водийлар
Гўё чаман-чаман гулистон.
Кумуш каби булоқлар жўшқин
Жимирлайди тубида тоши...
Шалолар сачратган учқун
Балки, гуржи қизининг ёши.
Қора сочи бамисли сунбул
Сулув қизлар муҳаббатини
Гул шоҳида ўқийди булбул;
Мармар каби мусаффо тунни.
Қуюқ соя ташлаган чинор,
Баргларини шаббода ўйнар...
Жин гул босган жарда гоҳилар
Қўрқиб-писиб ётар охулар...
Бунда севги, бунда шан ҳаёт,
Япроқларнинг сўнмас шовқини.
Аммо, булар ҳаммаси, ҳайҳот!
Қўзғатолмас Иблис завқини.
Бунда минг хил ям-яшил гиёҳ.
Нафас олар, ғуборсиз ҳаво.
Бунда тинчлик ўзи бир наво,
Лекин, Иблис нафратли, эвоҳ!
Ой нурида марварид каби
Гул баргида шабнам ялтирар.
Гуржи қизининг кўзлари каби
Очиқ кўкда юлдузлар ёнар.
Яна шундай гўзал табиат
Буни асти хурсанд қилмади.
Қувғин шайтон, бадарға хилқат
Бу борлиқни писанд қилмади.
Тошдай қаттиқ кўнгли юмшамай,
Туёлмади на қувват, на ҳис.
Неки кўрди, сира хушламай
Унга нафрат ёғдирди Иблис!

Қари Гудал ўзига атаб
 Кенг, муҳташам ҳовли солдирди.
 Ҳар тошида минг хаста — бетоб
 Қуллар қонли кўз ёш қолдирди.
 Қўшни тоққа саҳардан тортиб,
 Қўлка ташлар баланд девори.
 Қоядаги зинадан ўтиб
 Йўл боради шўх дарё сари:
 Бу йўллардан ҳар кун бир бор
 Елкасига қўйиб кўзани,
 Енгил кўчиб гўё сўзони,
 Арагвага чиқарди хумор.
 Ёш Тамара — Гудал надраси
 Ҳилпирарди шоҳи чодраси...

VI

У зўр қалъа тоғ қиррасидан
 Сукут билан боқарди ҳар чоқ.
 Букун бўлса, сурнай сасидан
 Тўлиб-тошган ҳар тараф, ҳар ёқ.
 Қадаҳларда тоза мусаллас
 Акс этади қандили чироқ.
 Жам бўлишган яқину йироқ
 Катта базм: ҳамма маст-аласт...
 Букун Гудал қизин тўй этар,
 Гўзал Тамаранинг никоҳи
 Тўрда келин, яшнаб нигоҳи
 Қизлар ичра ойни эслатар...
 Узоқдаги ҳайбатли тоғлар
 Беркитдилар қуёш ярмини,
 Чапак чалиб, ўйнаб ўртоқлар
 Рухлантирар қизлар базмини.
 Авжи ўйин қизиб турганда,
 Чилдирмани олди келинчак —
 Ўйнаб кетди... Ҳар зарб урганда
 Ғунча ёзар эди бир чечак.
 Пирпиратиб ҳилила енгин
 Гоҳ учарди қушдан ҳам енгил.

Гоҳ тинарди, сузук боқарди,
Қошларини нозик қоқарди,
Гоҳо аста букиб тиззасин
Гилам узра йўрғалаб кетар.
Илон каби ўйнаб гавдасин
Ҳар нигоҳни ўзга банд этар.
Сўнг, боладек кулади ўзи,—
Машғаладек ёнади кўзи.
Билмадимки, баъзан кумуш ой
Ўйнагани хафиф, юмшоқ нур
Ҳаёт каби, ёшлик каби бой
Бу кулгига қандай тенглашур?..

VII

Онт ичаман, тундаги юлдуз,
Кун ботишу, шарқнинг ҳурмати
Бундай гўзал, бу каби қундуз
Фусункорни олам кўрмади,
На Эроннинг буюк султони,
На жаҳоннинг бирон хоқони
Бу хил қизни кўролмаган ҳеч,
Бу хил кўзни сўролмаган ҳеч!
Ҳарамларнинг муздек чашмаси
Инжу каби сувлари билан
Ой баравар бир карашмаси
Гўзалларни жуда кўп кўрган.
Аммо, бирон марта бўлса ҳам
Саратонда дим ва иссиқ кеч
Бундай қомат, бундайин санам
У сувларда ҳопитмаган ҳеч.
Дона-дона маржондек сувлар
Уни кўрмай ўтганларини,
Армон билан кетганларини
Эҳтимолки, асти билмайлар.
Жаҳон ичра кимса бир марта
Сутдай ойдин хилват тунларда
Бундай сочни силай олмаган,
Бу хил лабга из соллолмаган.
Онт ичаман, бу ёруғ жаҳон
Айрилгандан берли беҳишдан
Бундай чирой кўрмай, ҳеч қачон
Озмаганди ақлдан-хушдан.

VIII

Сўнги сафар ўйнар эрка қиз...
Тоғлар! Гудал машғаласини,
Озодликнинг шўх боласини
Балки, кўролмассиз эрта сиз.
Туширинди қилиб эртага
Олиб кетар куёв бир умр.
Ҳайҳот! Қимга нозини қилур?
Қандай кўнар бегона уйга?
У билади. Равшан дийдасин
Номуайян шубҳа босади.
Кўтаролмай гоҳо сийнасин
Калта-калта нафас олади.
Унинг бутун ҳаракатлари
Ифодали, содда-тўпори
Хўп келишган эди ўзига.
Агар шу чоқ Иблис кўзига
Тушиб қолса, мабодо, бу қиз
Тикилганча қотиб қоларди.
Эслаб кетиб ўтмишни, ёлғиз
Бир оҳ тортиб, нафас оларди.

IX

Еҳу! Иблис қизни пайқади,
Ўша замон сизди ҳаяжон:
Ширин бир куй гўё биёбон —
Даштдай кўнгли ичра тарқади.
У, янгидан муҳаббат-севги
Чирой санамига йўлиқди.
Тўймай боқди. Хаёли эзгу
Кечган бахти билан тўлиқди.
Эс китоби варақ ёзаркан,
Саодатли кунлари бир-бир
Юлдуз каби тизилиб пир-пир
Занжир каби ўтди назардан.
Бир гезли куч боғлаб чамбарчарс
Янги ғамга ошна бўлди у.

Унда сезги тилга кирди бас,
Коплаб олди уфқни қайғу.
Туйди севги ҳаловатини:
Қайта яшаш аломатими?
Васвасага солгани қизни
Тополмади ақлида мадор.
Унутмоқми? Йўқ, парвардигор
Бундай кучни, бундайин ҳисни
Унга асли берганмас эди.
Берганда ҳам бу олмас эди.

Х

Никоҳ учун ошиқар куёв;
Кун ботмасда нетиб бормоқчи.
Сабри тугаб кўнглида зўр дов,
Отга босар устма-уст қамчи.
Етиб келди беҳавфу хатар
Арагваннинг соҳилларига.
Нортуялар соҳибларига
Занжир каби эргашиб қатор,
Дармон кетган каби тизидан
Битта-битта кўчар изидан.
Юқи оғир... Бу катта кареон
Олиб келар қайлиққа эҳсон.
Жангур-жунгур ўйнар қўнгироқ,
Ҳали манзил олис, кўп йироқ...
Сенадалнинг ҳокими ўзи
Келар карвоннинг бўлиб кўзи.
Белда камар, қилич ва ханжар,
Жим-жим этар офтобнинг тиғи,
Елкасида осиглиқ — ҳам зар,
Ҳам тилладан гулдор милтиғи.
Киммат баҳо чакмон эғнида.
Шамол ўйнар барин кейинида.
Шоҳилардан тузалган эгар;
Гулдор юган той бўйнин эгар.
Тухум каби сағри гупурган,
Гўё, биров унга сув пурккан.
Тезоб, абжир, туси бебаҳо
Асл саман, гўёки тилла...

Қора боғнинг шўх югурдаги
Қулоғини чимираар ҳамон,
Ваҳимага тўлиб юраги
Қўз ташлайди тўлқинлар томон:
Тор ва хавфли ингичка бу йўл
Унг томони чуқур дарё, жар,
Қирра тошли буюк қоя — сўл,
Ҳар минутда кутар бир хатар.
Ўзи ҳам кеч. Қорли чўққида
Шафақ ўчай-ўчай деб турар.
Туман босди. Тоғлар уйқуда...
Қарвон пича тезлаб йўл юрар.

XI

Йўл устида кичик бир дахма,
У дахмада кўҳна бир мазор,
Душман қўли билан минг лахма
Бўлган қандайдир князь ётар.
Уни энди авлиё дейлар,
Ҳақиға юз минг дуо дейлар.
У йўллардан биронта йўлчи
Ё ҳайит, ё жанг кетар бўлса,
Ўша ерда дам олиб пичи
Унга ибодат этар бўлса,
Сақланарди мусулмонлардан:
Ханжаридан, тўкар қонлардан.
Аммо, ботир юракли куёв
Истамади бу ибодатни,
Бузди — гўё ўчакишган ёв
Боболари қилган одатни.
Чунки, Иблис алдади уни,
Хаёлини айнитди қўймай:
У, ўйида, гўё тинч туни
Қайлиғини ўпарди тўймай.
Еҳув! Кимнинг шарпаси бўлди,
Рўбарўдан, тоғ олди қирдан
Икки соя кўринди бирдан,
Ўқ чақнади. Ваҳима тўлди.
Жасур князь чурқ этмади ҳам,
Ўзангида тип-тикка турди.
Папағини бостирди, шу дам
Учар отга бир қамчи урди.

Қўлида турк қиличи ёнди,
Бургут каби олға ташланди.
Ёввойи дод, бўғиқ бир фиғон
Тутди бутун водийни шу чоқ.
Узоқ давом этмади. Бу он
Гуржи эрлар қочди тумтароқ.

ХII

Яна тинчлик босди водийни.
Ёлғиз, қонли мурдалар ётар.
Йўлчиларнинг айлаб ёдини
Мулдур-мулдур туялар боқар.
Талон бўлган катта бой карвон
Молдан асар қолмаган сира,
Христианлар ўлиги узра
Қора қушлар уради жавлон.
Шаҳид ўлган бечораларни
Оталари ётган мозори
Чарламайди. Беёраларни
Қимга етар фиғону зори?
Аза тутиб, узоқдан — ўлиб
Оналари келмас бошига.
Олам тўлиб қонли ёшига,
Сингиллари турмас оқ уриб.
Қабрлари теппасида ҳеч
Шам ёқилмас саҳар, кундуз, кеч.
Аммо, бирон мурувватпарвар
Ёдгор этиб ўтқизар бир бут.
Осмонида йиғлар оқ булут,
Атрофида гул ўсар пар-пар.
Сўнгра бундан юрар йўловчи
Бефотиҳа ўтиб кетолмас.
Узоқ йўлда бўлмай иложи
Бу ерларда дам олур бирпас.

ХIII

Буғу каби тез учар саман
Худди жангга ошиққан каби.
Қўзи соққа каби ўйнаган,
Пишқиради, титрайди лаби.
Тоғлар бўйи сакрайди гоҳо,

Туғидан елдим чакнар.
Шамол недир тинглайди. Гўё
Гув-гувида ваҳм сири бор.
Ёли чалкаш бўлиб пирпирар
Хушсиз, худди ўқдай югурар.
От устида чалқанча тушиб,
Гўё, совуқ елдан увушиб
Йўлчи ётар: оқарган ранги.
Оёғида маҳкам узанги
Шилқ этади, отнинг ёлига
Бўйни тушар, боқмас ёнига.
Юган тушган унинг қўлидан,
Жилов тортмас отнинг йўлидан.
Силан ёпғич шундай қизил қон,
Унг қон, сўл қон, ҳатто уфқ қон.
Эй чопонғич, абжир, қуш қанот,
Камон ёйи каби учган от,
Баҳодирдек шарт ёриб жангни
Омон сақлай дединг хўжангни,
Аммо қандай ёзиб бўлди бу,
Асетин ўқиға учди у!

XIV

Гудал уйи ботди азага
Йиғи доди чиқди фазога,
Эшигида одам йиғилган.
Куйиб-пишиб бунда йиқилган
Кимнинг оти? Бу бечора ким?
Ҳатто, осмон жавоб бермас, жим!
Юзларида ваҳима-ваҳшат
Излари бор, қўрқинч ва даҳшат!
Усти-боши, яроғлари қон,
Боши, кўзи, оёқлари қон...
От ёлини сиқимлаб қўли,
Беҳуш қотиб қолган бир йўли.
— Шўр пешона, бахтсиз келинчак
Маътал бўлиб кутганинг келди,
Кўйида қон ютганинг келди.
Аммо сенга қандай кулажак
Бир умрга юмилган кўзлар?
Ахир, тақдир сенга не кўзлар?

Беками-кўст тинч оилани
 Чақмоқ каби босди бу кулфат.
 Кўнглини еб қайғи илони
 Мусибатга бўлди қиз улфат:
 Қонли ёшга айланиб қалби
 Томчи-томчи оқди кўзидан.
 Дами оғир... кетди ўзидан...
 Гўё, боши устида каби
 Сочи тўзиб ётган ўрнида
 Эшитилгандай бўлди бир нидо:
 «Кўй, йиғлама! Бекор бу яхлит
 Қошки, кўзни ёши соб бўлса,
 Қошки, ҳаёт шабнами тахлит
 Ёшинг мурда узра тўкилса.
 Йўқ! У фақат равшан кўзингни
 Туман каби қоплаб олажак.
 Анор каби шу қиз юзингни
 Мисдай қилиб ўтда ёқажак.
 Ёринг бўлса, узоқда, билмас
 Сенинг чеккан оҳу зорингни.
 Энди само нўрлари тинмас
 Ва эркалар номизодингни.
 У жаннатда қўшиқлар тинглар...
 Бу — ҳаётнинг бачкана туши,
 Бир ғарибнинг фиғон, нолиши
 Беҳишт меҳмонига ше денглар?
 Йўқ, бу қазо асли қисматдир,
 Инон менга, дунё малаги.
 Арзимаёди, кўзингни арт, тур,
 Йиғламоқнинг йўқдир кераги.
 «Само худди бир денгиз,
 Дарғаси йўқ, беелкан.
 Учар ҳисобсиз юлдуз
 Туманларнинг қўйнидан.
 Чексиз кўм-кўк водийда
 Парча-парча булутлар
 Из қолдирмай ортида
 Эркин қанот қоқурлар.
 Уларга ҳижрон, висол
 На ғам, на севинч бермас.
 Қелажаги орзусиз,

Утмиш учун ачинмас.
Бебахт бўлган чоғингда
Уларни ёдингга сол,
Бенасиб ва қайдсиз
Яшашни ўрганиб ол!»
«Бахмал каби юшоқ қора тун
Қавказ чўққисини олганда,
Ширин сўзли фусункор очун
Жимиб уйқусига толганда,
Шўх ва енгил ел юриб тоғда
Майсаларни ўйнаган чоғда,
Паррандалар безовта бўлиб,
Гур учганда ваҳимга тўлиб,
Ток тагида гуллар тўйгунча
Шабнам шимиб, очганда гунча,
Тоғ кетидан олтин ой секин
Кўзларга нур қуйса текин,
Учиб борар бўлдим олдингга
Саҳаргача меҳмон бўлгали,
Ипак каби киприкларингга
Жиндаккина ором бергали...»

XVI

Борган сари пасайиб аста
Узоқларда тинди бу товуш.
Ирғиб турди нигоҳи хаста,
Атрофига боқди қиз хомуш.
Кўкрагидан босди изтироб,
Қайғу билан қўрқув бирлашди.
Чўчиди-ю, бирдан қалтираб
Туйғулари гупурди, тошди.
Қафасидан чиқдим жони,
Вужудини ёндирди олов?
Унутолмай ажиб нидони,
Қийналади. Йўқмикан аёв?
Саҳар пайти чарчаган кўзлар
Ширингина ҳей... ухлаб кетди.
Аммо, пайғамбарона сўзлар
Хаёлини шарт қулфлаб кетди.
Чиройининг таърифи беҳад
Намуайян, соқов келгинди
Қиз олдида бошини эгди,

Янги ойдек бўлиб сарви қад.
 Нигоҳида чунон ҳам вафо,
 Чунон меҳр, чунон муҳаббат
 Билан хафа боқарди, гўё
 Қизни ачингандай у хилқат.
 У на малак, на бошқа эди,
 На бу қизни қўриқчи пари
 Боши узра яшнамас эди —
 Қамон нурларидан чамбари.
 У дўзахи руҳ эмас. Ёнур.
 Қувғун шайтон эмас эди — йўқ!
 Пок оқшомга ўхшарди тўлиқ,
 На кун, на тун, на зулмат, на нур!..

Иккинчи бўлим

1

«Қўй, отажон, мени қўрқитма;
 Тамарангни уришмагин, бас.
 Мен йиғлайман, кўргин... унутма,
 Ки, бу ёшлар биринчи эмас.
 Олислардан куёвлар бизга
 Ошиқадир беҳуда, бекор.
 Бу эл тўлиб ётибди қизга!
 Мен ҳеч кимга бўлолмайман ёр!
 О, сўкмагин, сўкма, отажон:
 Кўриб турибсанки, кундан-кун
 Кузги баргдек юзларим сўлгин;
 Евуз оғу айлади қурбон!
 Қарши туриб бўлмайдиган ваҳм —
 Билан маккора руҳ қийнайди,
 Мени ҳалок этади... қил фаҳм,
 Ачин! Наҳот, кўзинг қиймайди?!
 Ақли айниб қолган қизингни.
 Ҳасратимни тўкай худога,
 Ўзи сақлар бу юлдузингни.
 Менинг учун бу дунё ичра
 Вақтичоғлик қолмади сира.
 Қўй, эртароқ бағрига олсин,
 Тобут каби у қора ҳужра...»

II

Уни хилват бир монастирға
 Элтиб қўйди қавми-қариндош,
 Қўпол қилдан бўлган усти-бош
 Ёш кўкракни ботирди терга.
 Барибир, наф бермади бирор
 Роҳибалик усти-боши ҳам.
 Яна ўша: хаёли — мубҳам,
 Аввалгидек кўнгли беқарор.
 Барибир, у ҳийлакор нидо
 Ё, шам ёнган меҳроб ёнида,
 Ё саждага қўйганида бет,
 Эшитилар ҳамон кетма-кет...
 Баъзан қора гумбаз устида
 Беиз, товуш чиқармай сира,
 Қўринарди у қиз қасдида
 Енгил тутун қўйнида хира.
 Юлдуз каби нурланар эди;
 Алдаб, қайга имланар эди?

III

У монастирь, икки ёғи тоғ
 Салқин ерда ўрнашган эди.
 Терак, чинор — гужум кўк япроқ
 Атрофида ўйнашган эди...
 Ушаларнинг қўйнида гоҳи,
 Оралikka инганда кеча,
 Қўринарди то тонг отгунча
 Ойнасидан танҳо ётоғин
 Жимиллаган хаста нигоҳи
 Ёш гуноҳкор қизнинг чироғин:
 Тўрт атрофда, салқин сойларда
 Тилсизликдан қуриган шўри,
 Сағаналар қоровули бут,
 Улик каби сақлаб бир сукут
 Қаторлашиб ётган жойларда
 Бошланарди қушларнинг жўри.
 Тошдан тошга сакраб тўймаган,
 Қўнғироқлар чалиб ўйнаган,
 Оплоқ тўлқин урган булоқлар,
 Пастга тушиб, гўё, ўртоқлар

Ҳаммаси бир бўлишиб, гуллар —
Орасидан оқиб гувиллар...

IV

Шимол ёқдан кўринар тоғлар,
Эрталабки шафақ нурида
Водийларнинг кўйни — тўрида
Кўкиш туман эриган чоқлар;
Юзин қибла томон ўгириб
Чақирганда муаззин азон,
Кўнғироқнинг савти ўкириб,
Маностирни уйғотган замон,
Ёш гуржи қиз тикка тоғлардан
Кўза олиб сувга тушганда,
Гул ғунчалар очган боғлардан
Паррандалар кўкка учганда,
Қумуш қорли юксак чўққилар
Акс этарди тиниқ осмонда,
Кечга яқин, қуёш ботганда
Қизил нурга чўмарди улар.
Ҳаммасидан баланд ва мағрур
Булутларни ёриб, тепадан
Оқ саллали, йўл-йўл тўн билан
Кавказ шоҳи — Қазбек кўринар.

V

Аммо, бундай тоза масаррат
Қирмас эди қийналиб ётган
Гуноҳкорлик ўйига ботган
Тамаранинг кўнглига албат,
Олам унга бегона эди.
Ундаги бор нарсалар бутун
Азоб учун баҳона эди —
Ҳам оппоқ тонг, ҳам қоронғу тун.
Ёр юзини босганда тинчлик,
Мизғимасдан кечалар бўйи,
Бут олдида йиқилган кўйи,
Ҳушдан кетиб йиғларди шўрлик.
Ҳўнғир-ҳўнғир юксалган йиғи
Гўё дайди ўғрининг тиғи
Қўрқитарди тунги йўлчини.
Ваҳим қилиб, билмай тинчини —
«Бу — ғорларда боғлиқ алвасти
Чеккан фиғон!» деб ўйларди у.

Қулоғини олмасдан асти
Ҳорган отни тезлар эди: чу!

VI

Ғам-ҳасратга ботган Тамара
Деразанинг тагида танҳо,
Хаёлларга чўмилиб гоҳо,
Утиради йиғлаб бечора.
Узоқларга ташлайди нигоҳ,
Тун бўйи ҳеч тинмай кутади...
Қимдир унга дейди: келади!
Чидолмасдан тортади у оҳ.
Қайғуларга тўлган кўз билан,
Ажиб, ширин, юмшоқ сўз билан,
Бекорларга кўринмаган у.
Бекор эрка қилмаган уйқу.
Кўпдан бери орзиқарди қиз.
Авлиёлар учун чўкса тиз,
Кўнгли ҳамон унга кетганин,
Ўзи билмай нега эканин,
Чарчаб, толиб оғир курашдан
Ором олай деса бирон пас,
Болиш ботар бўлиб оташдан
Куйдиради, ололмай нафас.
Сачраб туриб, қалтирайди қиз
Гўё ишқи тундаги юлдуз,
Кўкси, бутун тани ёнади,
Нафас қисар, кўзида туман,
Ташна қучоқ бирдан қонади,
Лабда бўса эрийди шу он...

.
.

VII

Чойшап ёзди шом қоронғуси
Гуржистоннинг тоғу тошига,
Келди Иблис тошиб туйғуси
Монастирга — қизнинг қошига.
Лекин, унга халал бергали
Ботинолмай гангиди узоқ.
Тайёр эди у, гўё, шу чоқ
Ёвуз ниятидан кечгали.
Не қилишни билмай, тентираб

Кезди девор остида сокин.
Ҳаво тип-тинч. Шамол йўқ. Лекин
Барглар ундан қўрқди дилдираб...
Кўз ташлади тепага аста;
Теразани лампа ёритар.
У англади шунда бирпасда:
Қиз кимгадир кўпдан кўз тутар!
Ана, чингар¹ жаранглаб кетди,
Эшитилди куйлаган овоз.
О, у, қандай ширин, латиф соз,
Зарби кўнгил тубига етди...
Худди кўз ёшидай бирма-бир
Тўкилди у товуш, тўкилди...
Мунча нотинч юрак қурмағур:
Бардош тугаб, чоки сўкилди.
У ашула шундай соз эди,
Шундай юмшоқ дилнавоз эди.
Қи ер учун аталиб, гўё
Қўкда тўқилган овоз эди.
Унутилган дўст билан яна
Қўришмакни ихтиёр этган,
Тунни хилват топгану, пана —
Йўллар билан бу ерга етган
Бирон малак эмасмикан бу?
Шунда Иблис энг биринчи бор
Муҳаббатнинг дардини туйди...
Нола чекиб дили зору зор,
Ишқ ўтида ловиллаб куйди.
Қўрқиб, жилмоқ бўлди бу ердан...
Қанотини кўтаролмади!
Ажаб! Қуруқ кўзидан бирдан
Ёши оқди... Ҳеч чидолмади...
Уша жойда ҳалига қадар
Одам ёши эмас, ўша ёш,
Уша ўтдек ёш куйдирган тош,
Якка, қора, куйган тош ётар...

VIII

Қизни севар бўлиб кирар у
Марҳаматли дил билан шу чоқ;

¹ Бир хил дугтор.

Вақти етди, кутилган орзу
Ушалди деб ўйлаб, хуш димоғ,
Шу пайт унинг ғурурли қалби,
Биринчи бор учрашар каби,
Интизорлик қалтироғини,
Лол ва мажҳул сир қийноғини
Англади... Бу қўрқинч ҳол эди,
Ёмон тасодифга фол эди.
Тўғридан ҳам, кирсаки, унда
Нур кийинган жаннат элчиси,
Ул гуноҳкор қизнинг соқчиси
Малак яшнаб турарди тунда.
Шу чоқ қизни айлаб саришта,
Қанотига олиб фаришта,
Асради у ёвуз душмандан.
Пок илоҳий нурлар шу ондан —
Қир нигоҳни кўр қилди бутун;
Иблис кўзин қоплади тутун...
Шунда ширин салом ўрнига
Оғир итоб эшитилди унга:

IX

«Эй нияти бузуқ руҳ, тунда
Ким чақирди сени, айт менга!
Сенга муҳлис киши йўқ бунда,
Кўп эркинлик берма ҳаддингга.
Ҳалигача бу ерда бирпас
Ёвузлик ҳеч олмамиш нафас.
Менинг ишқим, пок санамимга
Сола кўрма қора изингни.
Кет! Учиргим мен юлдузингни,
Сақланиб қол!»
Ва Иблис унга
Таҳқир билан жилмайиб боқди;
Нигоҳини рашк ўти ёқди;
Қайталабдан ўтли дилидан
Эски нафрат заҳари оқди.
«У меники!— деди риёкор,—
Қиз меники! Уни қолдир, бас!
Кеч қолдинг сен эй, ҳимоякор
Мен ва унга сен ҳоким эмас!
Қизнинг ғурур тўла кўнглига

Ўз муҳримни босиб қўйганман:
Сен кет, бунда мен ўзим эга,
Мен ҳукмрон, уни севганман!»
Шунда малак ғамгин кўз билан
У бечора қизга бир боқди;
Қанотини оҳиста қоқди,
Сўнгра ғойиб бўлди кўзлардан...

.

Х

Т а м а р а

О! Сен кимсан, сўзларинг тубсиз,
Дўзах юбордими, ё жаннат?
Не истайсан?

Д е м о н

Сен гўзалсан, қиз!

Т а м а р а

Гапир, кимсан? Жавоб бер, англат!

Д е м о н

Мен у менки, сен ярим туни
Қулоқ солиб тингладинг уни.
Унинг фикри элди ҳушингни,
Унинг дардин англаган бўлдинг.
Унинг ўйи билан лиқ тўлдинг.
У банд этди ўнгу тушингни.
Мен у менки, э гўзал пари,
Қимса севмас, ачимас уни.
Қулларимга мен ерда офат,
Озодлик ва идрок шоҳиман.
Мен — малаклар, кўкларга душман,
Табиатга ёвуз касофат.
Лекин, мана, боқ: доғингда мен,
Тупроқ каби оёғингда мен!
Мен келтирдим эгиб бошимни
Ишқинг майин ибодати-ла,
Энг биринчи ер азоби-ла,
Энг биринчи тўккан ёшимни,
Қабул айла, ол гўзал, буни,
Ёрит умрим сзодатини.

Қулоқ солгил оху зоримга:
Биргина сўз билан мени сен
Яна кукка қайтароласан,
Эй паризод, қизған ҳолимга;
Ишқинг эзгу либосин кийиб,
Ёвузликдан дилимни тийиб,
У даргоҳда порлоқ нур каби,
Янги малак, ёш бир ҳур каби
Қайта яшар эдим мен у чоғ,
Раҳминг келсин, аҳволимга боқ,
Ялинаман, тинглагил мени,
Асирингман, севаман сени!
Сени аввал бир йўл кўрдиму,
Ажалсизлик, ҳокимлигимга
Утли нафрат, қарши бир туйғу
Чақмоқ каби тушди дилимга.
Беихтиёр ернинг ярми ғам
Шодлигига ҳасад қилдим мен:
Сендай яшаш истадим мен ҳам,
Сенсиз уни фано билдим мен.
Қонсиз қалбим жимирлаб кетди,
Умидли нур жонланди унда.
Бир дард эски яра тубида
Илон каби қимирлаб кетди.
Сенсиз нима бу абадият?
Сенсиз нима менга мулк, ният?
Қуруқ сўздир, тутмас асодир,
Худоси йўқ кенг калисодир.

Т а м а р а

Эй маккор руҳ, чекил эй беор,
Инонмайман душманга, йўқол!
Парвардигар... Ҳайҳот! Бу не ҳол!
Сифингани йўқ менда мадор...
Ҳалокатли оғу бошимни
Ураб олмиш, тўкар ёшимни!
Эй ҳийлакор, не керак сенга?
Тингла, мени хароб этасан!
Сўзинг оташ, заҳардир менга,
Гапир, нечун мени севасан?

Д е м о н

Эй гўзал қиз, нечунми?— Ҳайҳот,
Билмам!.. Янги ҳаётга тўлиб,
Янги ишқнинг асири бўлиб,
Сенда кўриб бахтимга нажот,
Жаҳаннамнинг оғир тошини
Жиноятли бошимдан отдим.
Ҳечга бутун ўтмишни сотдим.
Кел, дардимнинг қил иложини.
Шу қоп-қора кўзларинг малак
Ҳам дўзахим, ҳам жаннатимдир.
Қувғундини этма кўп ҳалок,
Олов тушган қалбини тиндир.
Тингла мени, ишон, рост билан
Бу ерда йўқ эҳтирос билан
Сени шундай севаманки мен,
Асти бундай севомайсан сен:
Барча ўйим, барча ниятим,
Очиқ кўнглим ва ҳамиятим,
Шаъну шавкат, ҳукмдорлигим,
Бутун умрим, бутун борлигим —
Ҳаётим-ла севаман, гўзал!
Юрагимга суратинг азал
Ўрнатилмиш эди илгари.
Ажралмасдан мендан ҳеч қачон
Кўз олдимда яшнаб у ҳамон
Бирга юрган эди, эй пари!
Бу ширин ном азал бор эди:
Кўпдан менга ҳаяжон солиб,
Кеча-кундуз ҳушимни олиб,
Қулоғимда янграр эди.
Масъуд кунларимда жаннатда
Сен билан мен эдим фурқатда.
Оҳ, агар сен билсайдингики, қиз,
Бутун умр — асрлар беиз,
Ҳузур қилиш ва азоб чекиш,
Ёвузликка мақтов кутмаслик,
Яхшиликка эҳсон кўрмаслик,
Ўзинг учун яшаш, энтикиш,
Бу абадий курашда яна
Бекелишув ва бетантана
Кун ўтказиш — қандай оғир иш!

Ҳам ачиниш, ҳам ачинмаслик,
Ҳар нарсани англаш ва сезиш,
Ҳеч нарсани кўзга илмаслик,
Ҳаммасидан таҳқир-ла безиш!..
Лаънатини ёғдириб худо,
Даргоҳидан айлагач жудо,
Табиатнинг қучоғи бутун
Муздай совуб қолди мен учун.
Кўз олдимда ястаниб шунда
Мовийланди коинот; унда
Кўпдан менга таниш, зийнатдор
Сайёралар тўпини кўрдим.
Олтин тож-ла учарди улар;
Оҳ, на хўрлик, баридан сўрдим,
Ҳеч биттаси назар солмади
Эски дўстни таний олмади.
Шунда қаҳрим келиб уларни,—
Ўзим каби қувғундиларни
Рўбарў чақирдим. Бироқ,
У ёвуз юз, ёвуз кўзларни,
Эвоҳ! Таний олмадим у чоқ.
Бу аҳволдан қийналдим ёмон;
Ваҳимага тўлиб шу замон,
Қанотимни силкиб йўл олдим.
Қайга? Нечун? Ўзим билмасдан,
Эски дўстлар кўзга илмасдан,
Унутдилар... Мен якка қолдим:
Шундан кейин жаҳон мен учун
Беҳишт каби тор ўлди бутун,
Оқимнинг ҳур истаги билан
Борар жойин манзилин билмай,
Бесукуну ҳамда беелкан
Оқиб кетаётган кемадай;
Гоҳи пайтлар саҳарда ёлғиз
Кўк гумбазда қорайиб юрган,
Тўрт тарафга ўзини урган,
Худо билсин, қайдан, қай сари
Тиним билмай бемақсад, беиз
Учган булут парча сингари
Мен ҳам учар эдим беқарор
Ҳамдам излаб ўзимга зор-зор!
Инсонга кўп ҳоким бўлмадим,
Ургатмадим гуноҳларга кўп.

Яхшиликни тамом хўрадим.
Одилликни ерга урдим хўп,
Узоқ эмас... Тоза имоннинг
Алангасин ўчирдим осон...
Меҳнатимга арзирми ҳеч он
Аҳмоқ, мунофиқи инсоннинг?
Мен қийналдим, жаҳондан бездим,
Тоғлараро беркиниб кездим,
Худди кўкдан отилган юлдуз —
Тун қўйнида дайидим ёлғиз.
Танҳо йўлчи тунда йироқдан
Макрим билан бир ўт кўрарди,
Отини тез унга бурарди.
Бориб-бориб баланд қирғоқдан
Жаҳаннамга тўнтариларди,
О! Бекорга фарёд қиларди,
Жар тошлари ботарди қонга...
Парча-парча бўлган инсонга
Эътиборсиз кулиб боқардим,
Шодланардим, қанот қоқардим
Аммо тездан ғазабнинг қора
Бу ўйини ёқмасдан қолди,
Қон сайридан кўзларим толди!
Мен исёнкор табиатаро
Дил зорини босмоқчи бўлиб,
Бузуқ ўйдан қочмоқчи бўлиб
Унутилмас нарсаларни ҳам
Унутмоққа онт ичиб маҳкам
Бор оламдан тамом жирканиб,
Кучли бўрон билан урушда
Чақмоқ, туман ичра бурканиб,
Қуюнларни ўйнаб буришда
Булутларнинг устида учдим,
Кенг фазонинг қўйини қучдим,
Келиб кетган ҳамда келгуси
Одамларнинг барча қайғуси,
Барча меҳнат, барча кулфати,
Барча чеккан ғам, уқубати,
Ҳаммасини жам қил ўзингга;
Сўнгра менинг ҳали сўлмаган
Олам унга иқроп бўлмаган
Танилмаган зўр азобимдан
Бир лаҳзани келтир кўзингга...

Улар нима бунга нисбатан?
Одам недир? Недир иш, умри?
Келиб кетган ва келиб кетар...
Умид борки, ҳукмдор тангри
Ҳукм этса ҳам, афв эта олар!
Менинг қайғум бўлса муттасил,
Шу ердадир, ҳеч қачон ўлмас,
У мен каби абадий, асл,
Мендек унинг охири бўлмас!
У ажралмас, мен билан яшар,
Гоҳ илондек ўйнар, тўлганар,
Гоҳ оловдек куйдириб ёнар,
Гоҳ тош каби фикримни босар,—
Ўлган умид, ўлган эҳтирос
Қабридир у. Асти бузилмас!..

Т а м а р а

Қайғуларинг не керак менга?
Бас қил дедим, бас дедим сенга,
Гуноҳқорсан...

И б л и с

Сенгами ҳур қиз?

Т а м а р а

Эшитарлар...

И б л и с

Танҳомасми биз?

Т а м а р а

Худойим-чи?

И б л и с

Бизни кўрмас у,
Кўк билан банд, ерни сўрмас у.

Т а м а р а

Жазолар-чи, дўзах ўти-чи?

И б л и с

Ҳеч гап эмас, тинглагин пича,
Сен сазомни урмасанг ерга
Дўзахда ҳам бўлармиз бирга.

Эй туйқусдан йўлиққан дўстим,
 Ким бўлсанг бўл, барибир жўшдим,
 Роҳатимни мангу йўқотиб,
 Ажаб мажҳул фарраҳга ботиб,
 Ихтиёрсиз тинглайман сени.
 Агар борди алдасанг мени,
 Сўзинг ёлғон бўлса мабодо...
 Бу на шараф! Раҳм эт эй худо,
 Менинг кўнглим сенга не керак?
 Сен кўрмаган барча қизлардан,
 Чирой шоҳи у юлдузлардан
 Наҳот, кўкка мен қимматлироқ?
 Улар, ҳаёт! Ҳаммадан гўзал,
 Таърифи йўқ гул чиройларин
 Ердагидек қизлик жойларин
 Улим қўли бузмаган азал.
 Йўқ! Сен менга қасемёд айла;
 Уйларингдан кеч, барбод айла,
 Қўрасанми ғам чекаман мен;
 Хотин ҳиссин кўрмоқдасан сен!
 Юрагимда шубҳа бор сенга...
 Аммоқи сен барчасин туйдинг,
 Ҳаммасини биласан, суйдинг,
 Раҳминг келар албатта менга!
 Онт ич... ёвуз бисотингдан кеч,
 Ваъда бергин, инонтир, уқдир.
 Наҳот, бўлак бузилмаган ҳеч
 На бир қасам, на ваъда йўқдир?

И б л и с

Онт ичаман хилқатнинг боши,
 Ҳамда: унинг сўнг нафаси-ла,
 Жиноятнинг уятли тоши,
 Ҳақиқатнинг тантанаси-ла!
 Онт ичаман зафар орзуси,
 Инқирознинг қайғуси билан,
 Васлинг билан ҳамда бўлғуси
 Дардли ҳижрон кўрқувси билан;
 Онт ичаман мутиъ руҳлару,
 Дўстларимнинг тақдирлари-ла,
 Менга душман малакларнинг у

Қонсираган шамширлари-ла!
Онт ичаман кўк-ла, дўзах-ла;
Ер санами сан-ла, ва ҳақ-ла,
Сенинг сўнги бир негоҳингу,
Энг биринчи ёшинг, оҳингу,
Лабларингнинг гул дамлари-ла,
Ипак сочинг бурамлари-ла,
Онт ичаман айш-ла, кулфат-ла,
Онт ичаман бор муҳаббат-ла,
Эски ўчдан тамом воз кечдим,
Кечдим мағрур ўйлар баҳридан.
Бундан бу ёқ макрим захридан
Йўлдан озиб қийналмас ҳеч ким!
Энди осмон билан келишмоқ,
Севмоқ, сифинмоқни истайман,
Энди эзгуликка эришмоқ,
Унга инонмоқни истайман,
Энди бутун бу оламдаги
Қасофати руҳимни қувай:
Кўз ёшим-ла пешонамдаги
Кўк оташин изларин ювай;
Қўй, бу дунё тинч ва воқифсиз
Чечаклансин, гулласин менсиз!
О! Ишонгил: шу замонгача
Висолингга етишиб, сени
Англай олган фақат менгина.
Оёгингга-ҳокимлигимни,
Эрку, ишқу то имонгача
Тўкиб солган фақат менгина.
Ишқингни қиз, ҳадядек букун
Мен кутаман; айла ҳамият:
Бир марҳамат, бир онинг учун
Қурбон сенга бу абадият.
Йўлларингда эй тоза санам,
Овораман, қалби куюкман.
Ғараздаги каби ишқда ҳам
Вафодорман, инон, буюкман.
Фалакларнинг озод ўғлиман,
Сени кўкка олиб кетаман,
Бу жаҳонга хоқон этаман,
Энг биринчи ёрим бўлурсен.
Уша ердан, эй гўзал пари,
Гўзаллиги умрсиз бўлган,

Жиноятга, ўлимга тўлган,
На севгида ва на нафратда
Бетаҳлика яшолмайдиган
Ўз нафсидан ошолмайдиган,
Майда эҳтирос-ла ғафлатда
Қолганларнинг макони — ерга,
Разолату, ғамкони — ерга
Қизғанмасдан назар соларсан,
Нафрат билан ўйга тўларсан.
Билмайсанми ҳалига довур
Одамларнинг ишқи нелигин?
Қон мавжидир, билмасанг — билгин,
Лекин, кунлар ўтар, қон совур.
Эй гўзал ёр, жавоб бер менга,
Айрилликқа, кўз ёшларингга,
Янги чирой алдашларингга,
Хаёлларнинг хоҳиш, эркига,
Ҳорғинликка, хафаликка, ким —
Жиндек қарши туралар?— Ҳеч ким!
Йўқ! Сен учун, эй, севимли ёр,
Тор доира ичра лолу зор
Қундош дағалликка қул бўлиб,
Қайғу билан ҳасратга тўлиб,
Юраксиз ва совуқ инсонлар,
Муғомбир дўст, ёвуз душманлар.
Самарасиз тилак, қўрқувлар
Бўш ва оғир меҳнат, қайғулар
Орасида гулдай сўлишни,
Бекорларга хароб бўлишни
Тақдир азал ёзмаган асло,
Бундай лаҳад қазмаган асло.
Баланд девор остида ғамгин,
Одамлардан, худодан нари
Ибодат-ла ахтариб таскин
Безэҳтирос сўнмайсан пари.
Йўқ! Йўқ! Сени, ажойиб хилқат,
Бошқа олам, бошқа бир қисмат,
Бошқа азоб, бошқа ҳаяжон —
Қутмақдадир, сен менга инон.
Ташла эски орзуларни сен:
Унут унинг ҳар нарсасини,
Эвазига очиб берай мен
Мағрур идрок дарвозасини

Менга тобъи руҳларни бутун.
Оёгингга чўктирайин тиз,
Сеҳр тўла малаклардан қиз,
Жориялар берай сен учун,
Сенга атаб Шарқ Юлдузидан
Олтин жиға узиб берайин,
Шабнам териб гуллар юзидан
У жиғага тизиб берайин.
Кун ботишнинг лаъли нуридан
Бўйларингга ленталар ўрай,
Атрофингда ҳаволарни ман
Хушбўй нафас билан тўлдирай.
Қулогингни ажиб куй билан
Сира тинмай эркалатай мен,
Фирузадан, қаҳраболардан
Қошоналар тайёрлатай мен.
Денгизларнинг тубларин кучай,
Булутлардан баландга учай,
Ер неъматин сенга тутай қиз,
Фармонингга йиғлаб чўкай тиз,
Севгин мени!..

XI

Ва у оҳиста
Ўтдай ёнган лаблари билан
Қизнинг худди хандони писта
Лабларига ёпишди бирдан.
Қиз ялинди. Ёлгон сўз билан
Алдади у, ишонтирди у;
Ёниб турган кучли кўз билан
Тикка боқди ва ёндирди у.
Ханжар каби қоп-қора тунда
Ҳеч давосиз чақнади шунда.
Ҳайҳот! Ҳайҳот! Ёвуз руҳ яна
Яна бир йўл қурди тантана!
Қиз кўксига унинг бўсаси
Ҳайҳот! Улим заҳарин қўйди.
Қизнинг дод деб чинқирган саси
Тун тинчлигин ташвишга қўйди.
У товушда муҳаббат, азоб,
Ёлворишу, гина, изтироб,
Ёш умр-ла, алвидолашиш,
Олам билан сўнг жудолашиш —

Улим деган хабар бор эди,
Бу энг сўнгги оху зор эди.

XII

Шу вақтда тун қоровули
Тақиллатиб тақилдоғини,
Ҳар ён тутиб динг қулоғини
Одат қилган ҳар кунги йўли —
Тикка девор айланасида
Ёлғиз кезиб юрар эди тек.
Бирдан чўчиб, шарпа сезгандек
Қиз ойнасин шунда пастида
Ҳайрон бўлиб тўхтади қолди,
Атрофига тинч қулоқ солди.
Боқар экан у жимжит тунга
Икки лабнинг чўлп-чўлп бўсаси.
Заифона қийқириқ саси
Эшитилгандай туюлди унга.
Чол чўчиди, дили увишди,
Юрагига кир шубҳа тушди.
Лекин, тинди ҳаммаси шу чоқ
Фақат майин шабада йироқ
Япроқларнинг зорин бу ёққа
Келтирарди узоқ ерлардан.
Тоғ дарёси қора қирғоққа
Сўйлар эди ўтмиш сирлардан.
Ваҳим босди, у чол қўрқарди
Ичдан алланелар ўқирди.
Ёвуз руҳни, қора арвоҳни
Хаёллардан қувиб ташлай деб,
Уйларидан ёмон гуноҳни
Дуолар-ла ювиб ташлай деб,
Дир-дир титраб ўнг қўли билан
Чўқиниб у илтижо этди,
Индамасдан, ўз йўли билан
Шошилганча тез юриб кетди.

XIII

Ухлоқ пари каби беозор,
Тобутида ётар эди қиз,
Оппоқ юзи, у гулдай узор,

Қафандан ҳам оқ эди... Эсиз
Юмилмишди киприги мангу...
Лекин киприк остидаги у
Мудраб ётган кўзлар уйғоқ деб
Ё ўпиш, ё кунга илҳақ деб
Қим ўйламас эди боққанда
Жигари ёш бўлиб оққанда?
Аммоки, у кўзларга қуёш
Олтин нурин қуярди бекор,
Йиғлаб ўпиб қавми-қариндош,
Улар учун қуярди бекор.
Йўқ! Қаттиқдир ўлимнинг дасти,
Уни ҳеч ким бузолмас асти!

XIV

Тамарани хуррам кунлари
Байрамда ҳам ҳеч қачон бу хил
Ясан билан кўрмаганда эл.
Ўсган ерин сарин гуллари
Эски урф-одат бўйича
Қиз устинда ҳид сочишарди,
Ўлик қўлда қолган кўйича
Гўё ер-ла хайрлашарди.
Эҳтиросга тўла юзида
Ўлимдан ҳеч асар йўқ эди.
Унга боққан киши ўзида
У тирик деб кўнгли тўқ эди.
Унда мраммар каби ҳам сезги,
Ҳам ақлдан, ҳисдан бегона,
Ўлим каби сирли ва эзги
Бир чиройдан борди нишона.
Лабларида ажаб бир кулги
Қотиб қолмиш эди беозор,
Диққат билан боққан кўзга у
Талай ғамдан берарди ахбор:
У кулгида ҳаётдан жудо
Бўлаётган дилнинг нафрати,
Энг сўнгги ўй, сўнгги нияти
Ҳамда ерга сассиз алвидо,
Деган каби бир ҳол бор эди;
Қайғусига олам тор эди.
У бурунги ҳаёт кулгиси

Беҳудага қолдирмишди из,
Энди уни не қиларди қиз,
Ҳоким экан ўлим уйқуси?
Бир кулгининг бир ўхшари бор.
Кеч тушганда, қуёш ботганда,
Денгизда зар эриб ўтганда,
Қазбек узра кумуш каби қор
Бирпас асраб шафақ нурини
Йилтиллайди узоқдан қиё.
Аммо ярим жонли бу зиё
Еритмайди кимса йўлини!..

XV

Қўни-қўшни, қавм-қариндош
Ғамли сафар учун йиғилган.
Кўкси қисиб дами тикилган
Қари Гудал кўзларида ёш,
Фарёд қилиб йиғлаб зору зор,
Сочларини юлиб, сўнгги бор
Оқ отига минди, қўзғалди —
Барча мозор сари йўл олди.
Йўл олисдир, тинмай бирма-бир
Уч кеча-уч кундуз чўзилар:
Боболарин ёнида улар
Тамарага қазмишлар қабр.
Қишлоқларни ўт қўйиб босган,
Ғарибларни талаган, осган
Гудалнинг бир ўтмиш авлоди
Кўкка чиқиб фиғони-доди
Касал бўлиб ётиб қолганда,
Гуноҳларга ботиб қолганда
Айбларини ювмоқ қасдида
Фақат бўрон ўйнаган, учган,
Қарчиғайлар зирвасин қучган
Қоя узра, булут пастида
Уруғига айлаб нишона
Солмоқ бўлган эди бутхона.
Тезда Қазбек қорлари аро
Бир калисо ясалди танҳо
Суяклари унда бўлди жо.
Ўша баланд қоя сал ўтмай
Гўристонга айланди базўр,

Кўкка қанча яқин бўлса гўр,
Гўё бир оз иссиқ бўлгандай?
Одамлардан нарида ҳар дам
Гўё сўнгги уйқу бузилмас...
Бекор! Ўтган севинч, ўтган ғам
Ўлганларнинг тушига кирмас...

XVI

Бир фаришта мовий самодан
Олтин қанот қоқиб ўтарди;
Ул гуноҳкор жонни дунёдан
Қучоғида олиб кетарди.
У юпатиб гуноҳ қизини
Шубҳаларин қуварди ундан,
Гуноҳ билан азоб изини
Кўз ёши-ла юварди ундан:
Жаннат саси олисроқ ердан
Эшитиларкан уларга, бирдан
Уларнинг ҳур йўлларин кесиб,
Худди кучли шамолдек эсиб
Дўзахи руҳ гувиллаб учди,
Қуюн каби самони қучди.
У довулдек кучли эди-ю,
Чақмоқ каби ялтирар эди,
Фурурланиб тентакларча у
«Қиз меники! Йўқол сен!» деди.
Тамаранинг гуноҳкор жони,
Ваҳм билан тўлиб ҳар ёни
Фариштага ўзини урди,
Дуо ўқиб қалтираб турди.
Келажакнинг тақдири шу чоқ
Ҳал бўларди: чунки у тағин
Ғазаб билан солиб қовоғин
Қиз олдида ёймишди қучоқ.
Аммо уни, эй парвардигор,
Шу чоқда ким таний олурди?
Қандай ғазаб билан у ғаддор
Аччиғланиб назар солурди,
Тўлмиш эди буткул сўнгги йўқ —
Душманликнинг ўлим захри-ла
Юзларидан гўрга хос совуқ
Ёғар эди ёвузлик, ҳийла.

«Кет шубхалар қора руҳи, кет!»
Деди осмон элчиси унга:
«Кет эй беор, чекил эй безбет,
Энди сенинг ҳаддинг йўқ бунга!
Етар шунча тантана қурдинг,
Етар шунча сен йўлдан урдинг;
Энди ҳукм соати етди,
Парвардигор қатъий амр этди!
Ўтди унга синов кунлари,
Ўтди унга азоб тунлари,
Ернинг фоний кийими билан
Шар занжири ечилди ундан.
Билгил! Уни кўпдан кутардик,
Кўпдан унга биз кўз тутардик.
У шундайин руҳларданди-ки,
Улар учун ҳаёт — бир дамдир,
Бетасалли, бир онли ғамдир.
У шундайин руҳларданди-ки,
Раб уларнинг жонли торини
Яратмишдир сарфлаб борини.
Улар асли дунё учунмас,
Ва дунё ҳам улар учунмас!
Қаттиқ баҳо билан сермеҳнат
Шубхаларин ювди у бутун.
У қийналди, севди. У учун
Энди ишққа очилди жаннат!»
Ёвуз руҳга хўмрайиб боқиб,
Ул фаришта кенг нафас олди,
Севинч билан қанотин қоқиб,
Кўк денгизи ичра йўқолди.
Мағлуб бўлган Иблис шу замон
Тентакона тилаklarини,
Орзулару истакларини
Ҳаммасини қарғаб беомон
Яна мағрур, бир ўзи якка
Бурунгидек беишқ, бепакка
Мулзам бўлиб, қайғуга толди.
Бу жаҳонда тентираб қолди!

Ҳалигача тоғ ён бағрида
Қойишаур водийси узра
Қуюқ булут, туман бағрида
Узоқлардан кўриниб хира

Ғамгин назар ташлаб тўрт томон
У хароба турадир ҳамон.
Уша ҳақда болалар учун
Ҳикоялар сақламиш кучин...
Рўё каби у тилсиз ҳайкал,
У сеҳрли кунлар гувоҳи,
Қоп-қорайиб кўринар сал-пал
Дарахтларнинг ичидан гоҳи.
Пастда овул чечак отадир:
Ер ям-яшил гуллаб ётадир;
Гувиллаган товушлар пастда
Тоғдан тоққа урилар аста,
Пастда майин шабада елар,
Узоқлардан карвонлар келар,
Кўпикланиб ярқираб ирмоқ
Қуйи тушмай, сакрайди ҳар ёқ.
Беғам бола каби табиат
Ҳамиша ёш; шўх ҳаёт билан
Қуёш, баҳор наботот билан
Кўнгил очиб ўйнар ҳар соат.
Бир замонлар навбати билан
Ўз даврини кечирган сарой,
Худди дўсту оиласидан
Жудо бўлган, айрилган гадой
Ранги ўчган, ғамгин боқади.
Кўнгилларни ўтда ёқади.
Унинг янги яшовчилари
Ой чиқишин кутиб туралар;
Бу уларнинг ҳур байрамлари,
Чирқиллашиб ўйнаб юралар.
Янги роҳиб қари ўргумчак
Уя тўқир сайрашиб чик-чик.
Зангори, кўк калтакесаклар
Майда тошлар ҳамда кесаклар
Орасидан чиқишиб шомда,
Гиз-гизлашиб ўйнашар томда.
Астагина инидан илон
Зинапоя устига чиқар;
Гоҳ кулажак бўлиб бир замон
Қалласини пинжига тиқар;
Гоҳ узайиб, ўтган замонда
Қатта уруш пайти майдонда
Эсдан чиқиб қолган қиличдек

Қимирламай ётиб олар тек...
Бари ваҳшат; ўтган йиллардан
Ҳеч бир ерда из йўқдир бином:
Асрларнинг қўли булардан
Секин-секин ўчирмиш тамом.
Тили йўқдир, сўзлай олмайди,
Ҳеч нарсани эслатолмайди
На шуҳратли Гудал отидан,
На севимли қизи зотидан.
Аммо улар кўмилган мозор
Зирвадаги бутхона омон,
Оллоҳ паноҳида беозор,
Булут ичра кўринар ҳамон.
Эшигида қоровул бўлиб,
Бошдан-оёқ қорга кўмилиб,
Темир совут ўрнига мангу
Муз кийиниб қотиб турган у
Сақлагучи гранит тошлар
Атрофига совуқ кўз ташлар...
Кўчай деган кўчкилар мудраб
Совуқ уриб, музлашиб, титраб
Тўрт атрофда шалолалардек
Осилишиб турадилар тек!
Бўрон соқчи бўлиб юради,
Деворларнинг чангин суради.
Қўшиқ айтиб бақирар гоҳо,
Соқчиларни чақирар гоҳо.
Бир ажойиб калисо бор деб,
Кавказ тоғларида турар деб,
Оқ булутлар шарқдан елишар:
Сажда қилмоқ учун келишар.
Аммо, кўпдан бу гўрлар узра
Ҳеч ким келиб йиғламас сира.
Тунд Қазбекнинг баланд қояси
У ўлжани сақлар, кўз узмас.
Одамларнинг мангу ноласи
Уларнинг тинч уйқусин бузмас.

атлас

11 кўринишли драма

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР:

С. Н. Мамонтов, қари профессор.

Нозим Камолов, доцент.

Орзуманд, студент.

Атлас, студентка.

Қумри, студентка.

БИРИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: профессорнинг кабинетига кирадиган хона. Узоқдан скрипка ўйнайди.

О р з у м а н д.

Баргларда ухлаган тинч ҳаво,
То баланд сурайё зангори.
Қалбимда биргина шеър яшар;
Ўйимдан ясанмиш ангори:

Хаёли — севгимнинг висоли,
Мазмуни ойлардан оппоқдир.
Қўнглимга ҳар нарса юмшоқдир.
Гўёки, ҳар нарса мисоли.

У, умрим уфқида бир шафақ,
Инжудир, тонгларда оқарган
Баҳори боғимда барг ёзган
Бир гунча чечаклар... бир юмшоқ.

Пауза

Кутгани, унга кўз тутгани
Телмуриб қарайман йўлига...

Пауза

Бир баҳор оқшоми... ой кулар сузгун,
Титрарди баргларнинг сийрак сояси.
Бир кўрдим. Бир кўрдим, айлади тутқун,
Тўлди ишқи билан дил пиёласи.

Ичдим хаёлида масту беқарор...
Меҳрим гўё сувдек пайига оқди.

У бўлди қонимга қон қўшган табиб,
У келди, руҳимга севинчлар тақди.
У келди ишқимни айлаб ихтиёр,
У келди, нурлардан яралган малак
Э, шеърим бўлсайди шу баланд фалак
Айлардим бутунлай унга бир ёдгор.

Пауза, А т л а с киради.

Фан агар топширса элчилик,
Учардим шу баланд фазога.

Кўрардим қайси бир сайёра
Оламда бахтлидир бизчалик!
Эркимни юракнинг ижоди
Эмарми мазмуни ҳаётдан?
Унда ҳам одамзод авлоди.
Ҳақлими шеърдан, мамотдан?
Унда ҳам севилган қиз, йигит
Шундай тинч ва сарин оқшомлар
Кутарми севганин арзиқиб?

А т л а с.

Шоирлик хаёли.

О р з у м а н д.

Ҳа, Атлас, шоирлик юксакдир.
У, жигар қонидир, у юрак.
У ҳамма. Ҳар нарса, у бутун.
У ҳаёт, у кулган муҳаббат,
У анча чалинган мусиқи.

Пауза

А т л а с.

Хаёл ҳам қиссаи ҳаётдир
Хаёлдан ҳақиқат рўй бериб,
Тағин биз унутилиб кетмайлик!

Кулар

О р з у м а н д.

Юракни унутмас мумкинми,
Инонки, ҳеч қачон, оппоғим,
Унутмоқ ихтиёр айламас
Бу юрак.... зотан бу бечора
У хилда зўр кучга моликмас!

А т л а с секин бош кўтарди. Орзуманд А т л а с н и бағрига босади.

Кўзлари шаҳло қиз,
Инонгин!

А т л а с Орзуманднинг тугмасини ўйнаб туриб, кўкрагига бош қўйди. Орзуманд ачақлаб ўпади. А т л а с бошини ерга солиб қолади. Орзуманд унинг бир қўлини ушлаб, тикилиб қарайди.
А т л а с бетоқатланади.

Ҳа?

А т л а с.

Борай...
Эртага имтиҳон
Ҳовлига кун билан бормадим,
Дарсдан сўнг мажлисда...

О р з у м а н д.

Майлинг, қиз.

А т л а с.

Овора бўлманг сиз.

Чиқдилар, профессор киради ва уларнинг орқасидан қараб қолади.

Профессор.

Нақадар шириндир — тотлидир ҳаёт,
Ешлик, у баҳорги япроқдир, сабий
Бахтлилар... ишлари тоқату сабот
Бахтлилар тоғларнинг бургути каби!
Буларни кўрганда юрак эзилар
Баҳорнинг ҳидини сезган қушлардай.
Эҳ... эсиз ёшлигим — соядай ўтди,
Аршига етмади калта тушлардай.
Қани у, қайларда дарбадар, сарсон,
Эй!.. Унинг кўзлари кўр бўлган... ожиз.
Ва ачиқ хаёли... у... узоқ энди
Кулмаган бирон йўл унга севган қиз.

Пауза

Қайси ер, қайси ёқ ва қайси асир
Ешликнинг бахтини бу қадар пичмиш?

Пауза

Йўқ! Ҳали ёшлигим шамолдай ўйнар,
Ҳали ижодидан толмаган юрак!

Қалтираб ўтириб қолди. Узоқдан яна музика ўйнайди. Музикага эргашиб гўнғиллади, таниш исмларини такрор айтди. Миша. Володя, Таня, Ира, Орзуманд... Қумри... Шу пайтда Орзуманд қайтиб кирди. Профессор сезмади, давом қилди.
Атлас...

Орзуманд (*ҳайрон*). Атлас?! Семён Николаевич...

Югуриб бориб, профессорни ушлаб, юзига тик қараб қолди.

Профессор. Да, болам...

Ёшликнинг севгиси қийнайди.

Тез-тез юриб чиқиб кетади.

Орзуманд. Ёшликнинг севгиси қийнайди?!..

Профессор севилган? Атласга севилган?

Парда

ИККИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: бояги. Кундуз. Парда очилиши билан профессор, Атлас боғ тарафига чиқар эдилар. Орзуманд кирди, кетди.

Орзуманд. Бежиз эмас экан кечаги аҳвол!

Уларнинг ортидан чиқар эди, Нозим кирди.

Нозим. Салом Орзуманд!

Орзуманд бирдан гўхтади, бошини қуйи солиб бирпас қотиб турди. Сўнг Нозимга бошини кўтарди.

Орзуманд. Салом ўртоқ Камолов...

Нозим. Хўш?

Орзуманд. Бекор...

Нозим. Ҳали ҳеч ким келгани йўқми?

Орзуманд. Йўқ.

Қумри кирди.

Қумри. Салом.

Орзуманд. Қумри...

Қумри. Ҳа?

Орзуманд. Ҳеч нарса. Майли... Кейин...

Шу пайтда боғ йўлидан профессор, Атлас қайтиб кирдилар.

Нозим. Салом, Семён Николаевич.

Қумри. Салом.

Профессор. Салом, салом болаларим.

Қумри. Семён Николаевич, букун фақат 3 киши тайинлаганмиз, холосми?

Профессор. Да. (Ҳаммага.) Букун имтиҳонни янги келган доцент, ўртоқ Нозим Камолов қабул қилади.

Атлас. Мен сизга Семён Николаевич...

Орзуманд. Мен ҳам.

Профессор. Тобим йўқ, болаларим. Эҳтимол, икки кишидан қабул қила олмасман.

Атлас. Семён Николаевич...

Профессор. Хорошо.

Орзуманд. Атлас! Семён Николаевич...

Атлас. Хўп. Майли...

Нозим. Биз физика кабинетига (Атлас ва Қумрига) қани...

Нозим, орқасидан Атлас, Қумри юрадилар.

Атлас. Яхшироқ ушланг Семён Николаевич, Орзу акам билан шарт боғлаганмиз.

Чиқадилар. Орзуманд жим, бўрни ушлаб, тўғри досканинг олдига келиб, бошини солиб турди.

Профессор. Нима бўлди, ўғлим?

Орзуманд. ...

Профессор. Яхшимас... Сен танласанг, бошқалар ҳам танлайдилар. Яхши эмас!

Орзуманд бу сўзларни Атлас тўғрисида деб ўйлади.

Профессор совуққонлик билан китобни очиб, бир жойини унга кўрсатди.

Мана, буни ишла!

Орзуманд китобни олди. Диққат билан қаради. Доскага китобдан кўчириб ёзди; уни беркитиб столга ташлади. Ишлай бошлади. Профессор анча вақт унга қараб турди. Столига келди. Жим. Кейин юрди ва Орзуманднинг ишига бир қараб, тепага чиқди. Орзуманд унинг орқасидан қараб қолди.

Орзуманд. ...Марҳамат, танлаш ҳуқуқи сизга ҳам берилган, профессор! (*Асабийланиб ишида давом этди.*)

Анчадан сўнг Қумри кирди.

Орзу индамади. Қумри секин Орзуманднинг ишига қаради.

Қумри. Ҳалал бердимми?

Вой ўлай, мунча қийин масала.

Орзуманд. Қийин. Атайлаб тайёрланган масала, осон бўладими? Лекин барибир енгаман!

Қумри. Атайлаб? Нега атайлаб? Қим сенга атайлаб?

Орзуманд. Шунақа!..

Ишида давом этди. Шу пайтда профессор кирди.

Профессор. Ҳа, қизим?

Қумри. Ужe, Семён Николаевич.

Профессор. Хорошо. Сени кутиб туришибди.

Қумри. Бюро тайинлаган эдим.

Қумри чиқди. Профессор диққат билан Орзуманднинг ишига қараб қолди. Пауза. Нозим, Атлас кирдилар.

Атлас. Ҳорманг.

Орзуманд Атласга бир қаради ва яна ишида машғул бўлди. Нозим, Атлас, профессорнинг ёнига келдилар.

Орзуманд (*бирдан тез-тез ишлаб кетиб*). Бўлди!

Профессор. Хўш...

(Орзумандни ўз столига етаклади. Атлас севинди).

Орзуманд. Бўлдимми?

Профессор. Бўлди, болам. Қани, имтиҳон дафтарчангни бер-чи...

Берди.

Қани ўғлим, нима қўяй?

Орзуманд. ...

Профессор. Айт, болам.

Орзуманд. ...

Профессор. Ма, ўғлим. Оглично.

Орзу олди, йиғиштиринди, кетмоқ бўлди. Атлас ҳам шляпасини кийди.

Профессор. (*Нозимга.*) Иш плани тайёрми?

Нозим. Деярли тамом бўлди, Семён Николаевич.

Орзуманд. Хайр. (*Чиқди.*)

Профессор. Хайр, ўғлим.

Атлас. Хайр, Семён Николаевич.

Профессор. Хайр, қизим.
Атлас. Хайр ўртоқ Қамолов.
Нозим. Хайр Атласхон, хайр.

Орзуманднинг орқасидан Атлас ҳам чиқди.

Профессор. Славно.
Нозим. Да. Семён Николаевич.

Парда

УЧИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: бог.

Нозим. Бу қора кўзлар неча баҳорни ўтказди, Атласхон?

Атлас. Нимага керак? 19.

Нозим. 19. Умр ажойиб ва чиройли нарса. Бугун 19 бўлса, ўтган куни 12 эди. Эртага 20—25—30... Ёшлик 19. Қўйиб бериш керак, токи ҳусни камолига етиб, ўзиға ўзи хуштор бўлсин. Атласхон! Бир нарса сўрайман; йўқ демасизми?

Атлас. Нима?

Нозим. ...

Атлас. Нима ахир?

Нозим. Орзуманд қанақа йигит-а?

Атлас. Нима қилди?

Нозим. Бекор...

Атлас. Қанақа бўларди; яхши студент. Қомсомол.

Нозим. Яхши денг? Уни ҳамма ҳам яхши кўради шекилли? Шунақами?

Атлас. ...

Нозим. Сиз ҳам яхши кўрарсиз?

Атлас. ...

Нозим. Яхши кўрасиз-да. Ҳамма яхши кўрган кишини сиз ёмон кўрармидингиз?

Атлас. ...

Нозим. Ё буларни сўрамайми, аччиғингиз келадими?

Атлас. ...

Пауза

Нозим. Да. Севги ёшликнинг моли, Атласхон. Мен ҳам сут билан бет ювган саҳарлардан тортиб лампаннинг нурини аллақаёқларга олиб қочган кечаларгача;

ҳаттоки шамблнинг барг билан ғаплашгани эшитилган тинч кечалардан тортиб то лампанинг нурини ўз ёруғлигига қўшиб олган саҳарларгача ўйлайман, ёнаман. Мен ҳам севаман. Севгини изҳор қилиш гуноҳ эмас. Севги — ҳаётнинг устун. Келганимга бир ой бўлган бўлса, ўшандан берли азобланаман. Азоблайди...

А т л а с. Қим?

Н о з и м. Билмайсиз. Унинг ўйи, унинг ишқи билан яшайман. Мумкин бўлса, юрагимни очиб кўрсатар эдим унга. Жиндак бўлса ҳам шафқати бордир...

А т л а с. Қим ўзи?

Н о з и м. Айтар эдим, тилим бормайди. Билса эдики у, дунёни унга умрбод бермаганлар. Бир кун, бир кун кучли зўр бўрон уни бир барг каби пириллатиб-пириллатиб, инка-тинкасини чиқариб, чунон уради; чунон хароб қиладики, келганини билмагандек, кетганини ҳам билмай қолади. Билса эди... эҳ, билса эди.

А т л а с. Қим ахир? Ажойиб одам экансиз-ку.

Н о з и м. Шундай ажойиб. Ишқ ажойибдан ўтказиб, ғаройиб ҳам қилиб юборади.

Пауза

Бир кўринг! Кумушдай ярқироқ
Оппоқ ой... ўша ҳам ошиқдир.
Уша ҳам куяди. Ёнади.
Уша ҳам истайди севганин.
Шунчалик саргардон бўлса ҳам
Васлига бир васл бўлмоқчи.
Қаранг, у, қандайин довдираб
Ҳар ёнга термулиб боқади.
Қуйса ҳам. ёнса ҳам, кўрмоқни
Қалбига тасалли бермоқни
Истайди бечора... Уятиб,
Бутун шу борлиқдан уятиб,
Ошиғин излашга ҳар қачон
Кечаси чиқади... Барибир
Қалбидан гурлаган ишқ ўти
Шарманда қилади... Ана, у
Сиздан ҳам уятиб, юзида
Ҳарирдек булутдан пардани
Ташлади...
Билсангиз севганнинг мазмуни
Бундан ҳам улуғдир. Қаттадир

Ёнаман ёгдан ҳам бадтарроқ,
Севаман ойдан ҳам орзиқиб...

А т л а с. Ким ахир? Ким? Мунча?
Н о з и м (*чидамасдан Атласга ташланиб*). У, у, сен.
Сен Атлас!
А т л а с. Уртоқ Камолов! (*Атлас тисланар*.)

Парда

ТҮРТИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: бирипчи кўринишдаги жой.

О р з у м а н д. Шуни яхши билким, мен муҳаббатни ўйинчоқ қилиб ўйнатгани қўймайман. Қўнглимда аллақандай бир нарса сенга ўла типирчилайди. Билмайман, нуқул сенинг ўйинг... (*Сўзи кесилиб қолар*.) Агар...

А т л а с. Ғалатисиз Орзу ака... Нега мунчалик...

О р з у м а н д. Нега?!

А т л а с. Нима бўпти? Бирон нарса бўптими?

О р з у м а н д. Яна ортигроқ бўлсинмиди? Сен профессорни яхши кўрмас эдинг-ку.

А т л а с. Нега? Аввал ҳам яхши кўрардим, ҳозир ҳам, бундан кейин ҳам... нега яхши кўрмай?

О р з у м а н д. Бўлмаса... Мени... алдагансан... Да? Эй-й... Да. Майли. Зорим бор, зўрим йўқ. Хўп. Хорошо. (*Тез-тез юриб саҳнадан чиқар*.)

А т л а с. Орзу ака! Орзу ака!

Эшиккача боради. Орқасига тисланади. Саҳнага Нозим киради.

Н о з и м. Ҳа?

А т л а с. ...

Н о з и м. Шунчалик азизми? Нега ўзингизни хўрлайсиз?

А т л а с. ...

Н о з и м. Да. Юракдан севилсанг ёмон. Француз ёзувчиси Амри Бейл Стендал кўп кунлар овора бўлиб, севги тўғрисида икки жилд китоб ёзмиш. Ушанда ҳам юрагимнинг тўла таржимаси эмас, дебди. Дейдики, асл севги — юрак севгисидир. Биласимзи, юрак! Мен ҳам юрагим билан севаман, Атласхон!

А т л а с. Ұртоқ Камолов яхши эмас. Мен билан мунчалик очиқ бўлмаслигингизни сўрайман.

Н о з и м (*тиз чўкиб*). Шуни билинг, Атласхон, севгим юрагимнингдир. Жиндек бўлса ҳам, у каптардек ўйноқлаган юрагингизда шафқат йўқми? Билмадим, сизни кўрдим, бир куч қалбимни шишадек чил-чил синдирди. Сизни кўрдим, бир куч бөрлигимни хол-хол эзди. Сизни кўрдим...

А т л а с. Уят эмасми, ўртоқ Камолов? (*Нарсаларни йиғиштириб чиққани юрар.*)

Н о з и м. Атласхон, инонинг, инонинг!

Атлас чиқар, Нозим бош солиб қолар.

Қиз, қизмисан қиз. Бир боссам эди бағримга.

Парда

БЕШИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: кафедра. Вақт кечқурун.

Саҳнада биринчи планда профессор Нозим билан. Тўрида Атлас ўтириб пианино чалади. Қумри унинг тепасида. Анча вақт сўзсиз картина. Саҳнага Орзуманд кирди. Эшик олдида босиб қолди. Қумри, Атлас бош эгдилар. Орзуманд профессорга бош эгди. Шу кезде профессор Атласнинг тепасига келиб ўйнаб турган «Будённый» маршини тўхтатиб, «Маша» куйини ўйнатди ва ўзи турган жойида ўйин тушган каби қимирлади. Бу кўрнини Орзумандга қаттиқ таъсир қилди. Пастга тушиб, курсига ўтирди. Нозим, Қумри ҳам жим куй тингладилар. Бирпас шу куй давом қилди...

Н о з и м (*профессорнинг ёнига келиб*). Семён Николаевич. (*Томоша залини кўрсатиб.*) Йиғилиб қолишди, бошласак ҳам бўлар.

П р о ф е с с о р. Хорошо! Можно!

Профессор кафедрага чиқди. Атлас музикадан тинди. Ҳаммаси ўтирдилар. Профессор докладни бошлади.

Қуёшнинг қувватидан ва иссиғлигидан фойдаланиш асрлар бўйи олимларнинг бошларини қотирган. Бу иш фақат энди бизнинг давлатдагина ривожлана бошлади...

Чироқ ўчади. Бир муддатдан сўнг яна ёнади. Профессор докладнинг охирини гапирди.

Энди қуёшдаги бу қувват қаердан пайдо бўлган деган саволга жавоб берайлик. Биринчи, дунёда энг биринчи

қуёш бұлганки, у ҳозирги ҳажмидан катгароқ ва кучли роқ бұлган. Нурланиш иссиқ модда тарқатади. Модда ҳисобига бўлади. Қуёш нурланишда ва иссиқ беришда ўзидаги моддаларни йўқотади. Бу энг аниқ фикрди. Чунки яшашимизда нурланиш ва иссиқ олиш учун модда сарф қиламиз. Унинг кучи ҳаддан ортиқ кўпди. Мен бун сизларга сўзладим. Ҳозирги вазифа бу сориқ коурни симларда югуртириш учун уринишди. Шу докладимнинг техника ва қуёш бўлимида сизларга муфассал сўзладим.

Чапак чаладилар. Профессор пастга тушади. Ҳамма хурсанд. Шу пайтда бирдан Орзуманд тўлқинланади.

Орзуманд. Йўқ, ҳурматли профессор, сиз дунёнинг тугалишини тарғиб қиласиз. Нотўғри. Демак, қуёш нурланишида модда йўқотса, у бора-бора тамом бўладими? Дунё тамом бўладими? Йўқ, нотўғри. Бу анти марксистик фароздир. Ҳа-ҳа, нотўғри.

Ҳамма ҳайрон. Орзуманд бошини ерга солиб қолади.

Профессор (*кулиб*). Хорошо. Бу илмий фароз, ўғлим. Илмий фан шундай дейди. Да...

Зарда билан тез-тез юриб саҳнадан чиқар. Ордидан Нозим чиқар. Атлас бошини ерга солиб қолди. Қумри Орзумандга тик қараб турди. Орзуманд бошини ердан олмади. Атлас туриб-туриб чиқмоқ бўлиб юрди. Орзу бош кўтарди ва Атласга қаради.

Орзуманд. Атлас!..

Атлас тўхтади. Орзуманд бориб, сўзсиз унга қараб турди. Атлас чиқди. Жим.

Қумри. Яхши эмас. Яхши эмас, Орзуманд!

Орзуманд. Биламан. Биламан, яхши эмас. Билмайман, қандай куч мажбур этади. Билмайман.

Қумри. Кахаб қолгур, комсомолест Фарҳод!

Орзуманд. Кул. Кул, Қумри. Қаҳ-қаҳ уриб кул. Наҳот сенда сезги йўқ? Наҳот билмайсан. Нега сен комсомолга муҳаббатнинг кучини инкор қиласан? Ҳатто Маркс «Муваффақиятсиз севилган киши ўзини коммунизмда ҳам бахтсиз ҳис этади» деган. Нега сиз инкор қиласиз? Нега тушунмайсиз?

Қумри. Сен тушунасан. Фақат сен биласан. Фақат сен марксист. Байталмон!

Зарда билан юриб чиқар. Орзуманд анча сўзсиз қолади.

Орзуманд. Бир кўзгу бўлсаки, дилни пол кўрса. Эзилган рўҳимни поймол кўрса. Эҳтимол... Эҳтимол...

Парда

ОЛТИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: биринчи кўринишдаги жой.

Профессор. Бир вақтлар болаларим, ўғлим Михаил Семёнович коммунист эди. Мен уни ёмон кўрар эдим. Пролетариат инқилобининг моҳиятини тушунмаган эдим. «Мен, мен фан кишиси. Менга инқилобнинг даркори йўқ. Мен фанни поймол қилишга бормаيمان» дея эдим унга. Уз ўғлим билан чиқишмас эдим. Ҳатто Петрограддан «Ўғлингиз Михаил Қишки саройни олишда пролетариат инқилобининг содиқ солдати каби ўлди, таъзиямизни қабул қилинг» деб телеграмма олганимда ҳам оёқ қоққанам йўқ. Бошимдан кепкамни олганим йўқ эди. Энди — кейин англадим. Билдим. Хаёлдан ҳақиқат яратаётган бу борлиқ менга тушунтирди. Шундан кейин ўғлим Михаилнинг ўрнини босгани турдим. Танамда жоним бор, то сўнгги томчи қонимгача пролетариатнинг оддий бир солдати каби қолажакман!

Майли, майли, болам... Профессор ўзининг борлигини аямайди. Келажак жамият мураббеларини ҳозирлаш унинг учун шараф. Да... Советлар Иттифоқининг мингдан бир профессори Семён Николаевич меҳнат қаҳрамони, буни мамлакат биледи. Семён Николаевич фан кишиси. Ягона социалистик мамлакатнинг граждани. Наҳот ундан душманлик изласалар?!..

Қумри. Хафа бўлманг, Семён Николаевич...

Профессор. Нега хафа бўлай, қизим. Сира хафгарчилигим йўқ... Лекин, нима учун, нимага?

Профессор ўйланиб қолди.

Қумри. Бадбахт!

Профессор. Енгил... Не хорошо... Да! (*Чиқиб кетар.*)

Қумри. Бирон бало бўлдими? Нима бўлди ўзи?

Атлас. Билмасам.

Қумри. Нега билмайсан? Бир сир бордир-да...
Атлас. Ким билади... Итдан бадтар кўнглим қолди...
Қумри. Бир балоси бордир-да, ким билсин.
(Саҳнадан чиқади.)

Атлас анча жим қолди.

Атлас. Қандай савол бўлди? Нега кўнглим қолади?
Нега? Мен уни севаман. Йўқ! Севар эдим, нега рашк қи-
лади? Бу ишларнинг нимаси муҳаббат? Билмайман. Сев-
майман. Қайси бири муҳаббат? Қайси бири тоза? Қайси-
си? Уми, ёки буниси? Билмадим. Ҳар қалай бундан
кўнглим итдан бадтар қолди. Ҳа, қолди... Бечора Атлас!

Парда

ЕТТИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: якка Орзуманд.

Орзуманд.

Кўнглимни хароб айлади кетди.
Севганимнинг камоли шодлик бўлмади.
Бир баҳор умрига тўйса капалак,
Менинг қалбим сира унга тўймади.

Қани у кунларки, ой кулар сузгун.
Кутиб йўллариди телмурган эдим?
Қани у кунларки, бир кўриб тутқун,
Ширин хаёлиди кайф сурган эдим.

Эҳ... Қалбим, йиғлагин қон қора қақшаб.
Эҳ, ширин дамингни азасин тутгин.
Кўз ёшим айлансин юрак қонига,
Эй умр, қайғургил, лаҳта қон ютгин!

Истадим у бўлсин юпанчим мени,
Алам бўлди ошна, кулфат ҳамроҳим.
Нафас ичдан келар, айланиб ўтга
Осмонни ҳам тешар гўёки оҳим.

Уни дедим, куйдим. Куйиб кул бўлдим.
Уни дедим, ҳатто ўзни унутдим.

Ҳар нарсани кўрдим ўзимга душман,
Ҳар нарсага ортиқ душманлик тутдим,

Нега хафа қилдим профессорни?
Кечир раҳбар, кечир, кечир меҳрибон!
Билмаганман сира, сезмаганман ҳеч,
Бу ёнда экан ғалва, о, менда ҳижрон.

Овунтиролмаймаман кўнглимни бирпас
Ой ўтди... кетди бирагай нигор.
Ўйламаган эдим Нозим шундай деб,
У ўйлаган экан мундай кирдикор.
Кайф сур!
Сафо сур!
Ишқ билан ўйна!
Ўйна,
Ўйнасанг бас,
Мен хурсанд сендан.
Ўйна!
Кул
Қувон
Атлас оппоғим!
Ўйна!
Ўйна севгим,
Билмайман
Кетди...
Кетди йиғлатиб...
Ойлар ўтди Нозим билан
Ишқ, ўйнайсан сен!
Ойлар ўтди! Нозим билан
Бирга бир уйда
Атлас!
Ҳой Атлас... Ҳа... ҳа...
Орзуманд, севгинг борми ҳали...
Севгим ҳали яшар кўнглимда, ўлмас!
Фақат, севгучим йўқ, у кетди ташлаб,
Севгим хароб энди... Мен бечора маст...
Эй...

Парда

Ўсаккизинчи бўлим

Саҳна: профессорнинг кабинети.

Профессор. Қойима ўғлим, қойима! Ҳали сенинг бутун умринг, ёшлигинг олда. Шунга ҳам шунчалик ўзини олдиришми? Муваффақиятсиз севган киши ўзини коммунизмда ҳам бахтсиз ҳис этади. Лекин, Маркс шу муҳаббатни деб бутун яшашдан, ижоддан воз кечиш керак деган эмас! Одамзод тарихининг Данте, Бетховен каби кишилари ҳам муҳаббатдан муваффақиятсиз бўлганлар. Аммо уларнинг яратганлари... биласанми, Дантенинг шеърлари, Бетховеннинг музикасини минглаб, миллионлаб бахтли муҳаббат кишилари ўқийдилар, тинглайдилар... Сенга ҳеч ким севма демайди. Марҳамат, сев! Лекин... кураш кунларини эсласанг... Бир қоронғи уй, ўрнидан тургани дармони етмаган бир кампир тиф ўйнида изиллаб туриб, эмгаклаб, пайпаслаб аллакимни ахтаради. Топди. Ерга таяниб туриб, гавдасини сал кўтариб, қуриган лаблари билан унинг пешонасидан ўпди. Қуриб, қақшаб кетган кўр кўзларидан сўнгги томчи ёш тўкди. Энг охири қариндоши ҳаётининг устуни, яккаю якка ўғлини фронтга жўнатди. Дому дараксиз кетди. Кампир бечора ўғлининг фироқида тамом бўлди. Эсласанг — оналар болаларини, болалар оналарини, эрлар хотинларини, хотинлар эрларини йўқотадилар. Бу ҳам севги. Аммо, севгиларнинг ҳижрони тун бўлмади. Ҳозир улардан сўрасанг, йиғламай-нетмай, сенга бутун тарихни айтиб берадилар. Чунки улар биладиларки, шу билан кенг, ялпи ижодий ҳаёт қуриш дарвозасини очдилар.

Ўрнидан турди. Орзуманднинг олдига келди.

Қизиқсан, ўғлим, борди-ю, мен ҳам севилган бўлсам, нима қиларди? Рашк? Эскилар рашкнинг кучи зўр дейдилар. Рашк қил, марҳамат. Аммо ҳаётингни ўлдирма, у керак. Хафа бўлма, у кетган бўлса, кетибди. Оғир, биламан, ўғлим, биламан. Аммо, у сенинг бутун умрингни белгилай олмайди. Қойима, тузукми, болам?

Орзуманд жим. Профессорга секин қаради ва яна бошини пастга солди. Саҳнага Атлас кирди. Орзумандни кўриб қайтди.

Қ у м р и. Атлас!

Чопиб орқасидан чиқди.

Орзуманд. Мен чиқай, Семён Николаевич, мен чиқай... Билмадим... Иши бор шекилли. Менинг олдимда киролмайди. Мен бор ердан қочади.

Саҳнадан чиқади.

Профессор. Ҳар қалай оғир... Да.

Саҳнадан чиқди. Бирпас туриб саҳнага орқама-орқа Атлас,
Қумрилар кирдилар.

Атлас. Мен сизни ўз опам деб биламан, Қумри опа.

Қумри. Нима бўлди?

Атлас. Бўлар иш бўлди. Ўзимга-ўзим қилдим. Гапирай дейману...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Мен бахтимдан нолимоқчи, ё ундан гича қилмоқчи эмасман... лекин...

Қумри. Ҳа?

Атлас. Гапирмоқчи ҳам эмас эдим...

Қумри. Гапир, опаси!

Атлас. Алдади.

Қумри. Қим?

Атлас. Шундай одам эжанки, ҳеч мен ўйлаганча эмас. Сиз деб юрган одам энди сан дейди. На ўқишда, на уйда ҳеч ҳам ёрдам бермайди. Уришади, сўкади, хўрлайди. Онаси бир нарса деса, ўшани қилади. Ҳатто биласизми, бир куни бир балодан ҳам аччиқланган эдим, мен бир нарса десам, онаси «Келин, оғзингизга қараб гапиринг, хотиннинг уруғи «У ургутдан келгани йўқ, биз сизни орзу ҳавас билан келин тўйи қилиб олиб келмаганмиз, ўз оёғингиз билан кириб келгансиз» деб таъна қилади. Нима дейишимни билмайман. У қуриб кеткур бўлса ҳам ҳеч нарса демайди. «Комсомол, комсомол дейсан, менинг хотиним бўлгандан кейин мени тинглашга мажбурсан ёки комсомолни де, ё эрни де» дейди. Нима қилишимга ҳайронман Қумри опа. Қетай десам кетолмайман. Мен сизга айтганим йўқ, болам бор...

Йиғлаб Қумрига ташланар.

Қумри. Вой шўринг қурсин...

Шу орада профессор кирди ва бу аҳволдан ажабсинди.

Профессор. Ҳа, қизим?

Атлас индамайди, йиғлайди. Профессор имо билан
Қумридан нима бўлди деб сўрайди.

Атлас. Семён Николаевич, мен энди ўқимайман.

Профессор. Нега, болам?

Атлас. Шундай... Шундай Семён Николаевич! (Яна
йиғлар.)

Профессор. Бекор айтибсан, қизим. Бекор айтиб-
сан.

Атлас. Мумкин эмас ахир, Семён Николаевич. Маж-
бурман...

Йиғлар, профессор бағрига босар.

Профессор. Нима бўлди болам, нима бўлди?

Шу орада саҳнага Нозим кирди. Тўхтаб қолди, Атласга
қараб хўмрайди. Атлас профессорнинг қўлидан чиқиб, кўзларини
артиб, саҳнадан чиқмоқ бўлди. Қумри йўлини тўсди. Атлас бир
ёндан ўтиб чиқиб кетди. Нозим Атласнинг ортидан, про-
фессор, Қумри Нозимга қараб қолдилар.

Нозим. Семён Николаевич, апрель ойи учун иш
плани.

Профессорга қоғоз берди, профессор олди.

Профессор. Хорошо.

Қоғозни стол устига ташлади ва Нозимга қаради.

Ладно.

Қумри. Семён Николаевич...

Профессор. Да.

Қумри Нозимга қаради: Нозим Профессорга қаради.
Профессор индамади. Нозим чиқди.

Қумри. Тушунолмамай қолдим, Семён Николаевич.

Профессор. Нимага, қизим?

Қумри. Бировларнинг шахсий ҳаётлари учун биз
жавобгарми?

Профессор. Йўқ! Дўстларимизнинг ҳаётлари учун
биз жавобгар. Бизнинг умримиз ва ўлимимиз эртанинг
йўлида бўлади. Шунинг учун ҳам биз дўстларимизнинг
ҳаётлари учун жавобгар.

Чироқ секин-секин ўчади.

Пауза

ЎЎҚЎЗИНЧИ ВОЎҚИА

Саҳна қоп-қоронғи. Бировнинг папирос чеккани кўриниши ва бировнинг йиғлагани эшитилади.

Папирос чеккан — Нозим, йиғлаган — Атлас.

Атлас. Йиллар ўтдилар, ёзги сувлар каби сарғайиб, фақат хаёлгина қолди. У ҳам энди ўз ширинлигини бой бериб, юрагинга игна ургандек санчар бўлди. Ихтиёрсиз эслаб кетасан киши... Эслаб дард ортдирасан... Бу юрак шундай бебаҳо нарса эканки, ҳам шодлигинг, ҳам қайғунгни сақлайди. Агар у ҳам сенга кўринадиган бўлганда, ўзлигини алдатар, ўғирлатар эди. Шундай эмасми? Мен шу кунлари ўша билан, юрагим билан гаплашаман, дардлашаман. Ўзимга-ўзим тасалли бераман. У эслаб, орзу қилади. Ростдан, агар эсласам, ҳали кўз ўнгимда: сочларим таралган, кўзларимда шўх ва ўйноқи кулги, юзларимда шур каби қизиллик, юрак тўла армон. Орзу-ҳавас... Эҳ... Мен айблими? Нима гуноҳ қилдим? Кўзларимда бирон айбнинг расми борми? Расм солганми гуноҳ? Мен ўзим билмайман. Кўролмаيمان. Одам узундан узоқ ерларга нигоҳ ташлайди, дунё-дунё нарсаларни кўради-ю, нега ўз кўзларини ўзи кўра олмайди? Сен қара, сен кўр, кўзим оқида сарғайиш, қорачиғида эса толиш, уйқусиз кечалар қорайтирган мижжа. Маъюс, фақирона, кенг дашт қоронғилигида якка жинчироқ каби нурсиз нигоҳ, бошқа ҳеч нарса. Ҳеч нарса, ҳаммасини сен хароб қилдинг! Ҳаммасини сен алдадинг! Ширин сўзларига учибман. Ёлворганларига инонибман, алдаибман. Қизлигида ёққан Атлас она бўлгач ёқмай қолдими, бечора гул хазон бўлди. Бечора булбул лол бўлдими, лаззат тополмадингми энди? а?

Пауза

Мумкин бўлса, болангни қайтариб берар эдим.

Уйланиб қолар

Сенгами? Йўқ! Бу меники. Хайр. Атлас йўқ, сенинг Атласинг йўқ! Хайр, умрли хайр!

Тарақ этиб эшик беркилгани билинади. Саҳна айланади — ёрдамчи воқиа. Кеча. Шамол бўрон. Кучли ёмғир. Чақмоқ. Проектор ўйнайди. Атлас ўтиб кетади. Саҳнага Нозим киради. Анча вақт сўзсиз қолади.

Нозим. Сен мен кўрганларнинг биридек келдинг, кетдинг... Сайёҳда макр бўлмаса, дамига ов илинармиди? Сен фақат ва фақат нафснинг моли эдинг. Мен сендан бошқа нарса изламадим. Нозимга ўз вақтида бўлак нарса даркор эмас! У яшагани, роҳат, лаззат кўргани келган ва ўз бахтини излайди, ўз нафсини кўзлайди.

Пауза

А? Нима деб ғувиллайсан, эй тилсиз бўрон? Улим? Қимга? Менгами? Ха-ха-ха... Кўрмайсанми, сендан улуғроқ, сендан кўра баҳодирроқ кучларни ҳам писанд қилмайман! Ха-ха-ха...

Атлас кетган томонга қараб

Ўз баҳорини йўқотган, бечора капалак!
Бор! Бориб кўр! Барибир сенг баҳор қаёқда?
Бахтининг, умрининг ҳокими бўлган нафас эгаси сенга кулиб боқармиди? Бор, бориб кўр! Ха-ха-ха...

Пауза

Нима? Нима дейсан? Табиатнинг жинни боласи дарбадар бўрон, нима дейсан? Улим? Улим? Менга ўлим? Улим? Ха-ха-ха...

Шу кезде **Нозим**ни томошабинга ўз фалсафаси билан энди ўлди деган қилиб кўрсатиш учун уни бўрон, чақмоқ аралаш ёмғир тамом қилиши керак.

Парда

УНИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: Орзуманднинг уйи. Бутилкалар юмалаган, карталар сочилган, ифлос. Маълумки, бу ерда ичкилик бўлган.

Орзуманд. Кетди. Тамом кетди. Қайғурма, койима, койима! Йўқ! Унута олмайман! Уйлаб кўринг! Учганда ўйинчи, суқланидиган бўйинлари ола каптаринг бўлса... Сен унга меҳр қўйсанг... Ишқ боғласанг... Арзанда қилсанг... Уни деб неча балоларга гирифтор бўлсангу...

Пау

Эй...

Юлдузларга учаман. Сомон йўлларга етмай, мушак ёрилади. Бутун фазони ёнғин олади. Орзуманд кул бў-

либ, тўзиб, ерга тушади. Раҳми келса, у шунча вақтли дўстлик ҳурмати учун бир дона кул фардини олиб, оппоқ рўмолчасига ўраб, олиб қўйди. Ҳар кўрганда бир эслайди. Ҳар эслаганда, бир йиғлайди. Ҳа... мен уни ўзим деб билардим. Мен унда ўзимнинг расмимни кўрган эдим... Ҳа... койима муҳаббат... бу дард узоқ сафарга чиққан карвон каби аллақаяёқларда из қолдирди... Севгим хароб... Ҳей-й...

Жим қолди. Шу фурсатда кутилмаган даражада Атлас кирди
Ва бошини пастга солиб қолди.

О, ўртоқ Раҳимова, марҳамат, марҳамат... Мендан сизга тағин нима керак?

Атлас. Отимни унутдингизми, Орзу ака?

Орзуманд. Ҳа? Унутдингизми? Йўқ! Бошқалар унутган. Бошқалар унутган.

Атлас йиғлаб ташланади.

Кетганда тоза кетдинг. Энди бу ифлос билан қайтдингми? Ҳа!

Атлас қаттиқ йиғлайди ва дод деб эшикка ташланади, чиқади.
Орзуманд сочларини юлиб қолади, анчадан сўнг қалтираб гапиради.

Орзуманд. Ниҳоят муҳаббатим ўлди?! Шунча азоб, шунча уқубат чекиб, энди... энди ўлимми? Йўқ! Йўқ! Атлас! Атлас. Атласим!

Эшикка ташланар.

Парда

УН БИРИНЧИ ВОҚИА

Саҳна: биринчи кўринишдаги жой. Профессор ишлаб ўтиради.
Воқиа. Ярим кеча.

Эшик бирдан тақиллайди. Профессор очади, Орзуманд киради.

Орзуманд. Келмадими?

Профессор. Ким, болам?

Орзуманд. Атлас.

Профессор. Йўқ, нима қилди?

Профессор гапириб бўлмай, Орзуманд орқасига чиқиб кетади.

Ая-я-я-яй...

Профессор ўйланиб келиб, яна ўтириб ишлайди. Анчадан кейин саҳнага секин Атлас киради. Профессор сезмайди. Атлас холсиз йиғлайди. Профессор югуриб боради.

Нима бўлди болам? Атлас, Атлас қизим!

Атласни кўтаради, суяйди. Атлас секин бошини профессорга кўтариб, оғир бир вазиятда сўзлайди.

Атлас. Билмаганман, сезмаганман, ғам ели сочимни ёзди. У оқ тарайман деб, тўздирди. Кечиринг, мен билмадим. Дунё тўла ҳасрат деса, инонибман. Эркама, қўзи-чоғим деса, алданибман. Мен унда тоза муҳаббат қидирибман. Айта берсам, юрагимда дардим, тилимда нолам кўп. Билмасдан босдим у тиканни. Бир кун... бир кун қўймади, уйига олиб борди. Ундан кейин... Ундан кейин... (*Йиғлар.*) мажбур бўлдим. Кетдим. Семён Николаевич...

Саҳнага Орзуманд киради.

Орзуманд. Атлас!

Чопиб келиб Атласга ташланмоқчи эди; Атлас Профессорга ташланади.

Атлас. Отамсиз, дадамсиз, Семён Николаевич!

Профессор. Қайғурма қизим! Севгиларнинг чуқур бир муаммоси бор! У меҳнат билан ишланади! Гоҳилар қуруққина «яшайман, севаман, азоб чекаман» деб ўзларича фараз қиладилар. Лекин унинг фаҳмини билмайдилар! Муҳаббат ҳаёт борлиги учун бор ва кераклиги учун керак! У ўйинчоқ эмас! У билан ўйнамайдилар расми. Ўзингга олма, хафа бўлма, қизим!

Атласнинг сочларини силар.

Орзуманд. Ана келадилар! Келадилар!

Пауза

Ичимдан келадилар! Янги туйғу, янги ҳис оқини ичимдан келади! Семён Николаевич! Мен ота бўламан! Ат-

лас, оппоғим, унут ҳаммасини, унут! Ой каби ёшлиқ олда, булбул каби бийрон у ҳали ҳам, ғам ели сочингни тўздирмаган. Мен уни ишқим билан оппоқ қилиб тарайман. Севаман, севаман Атлас! Атласим...

Атласга ташланар. Ачақлашар.

Профессор. Боражак жамиятимиз одамнинг бутун ҳислари ва хусусиятларининг гуллаш давридир. Орзуманд, ичингдан янги ҳислар оқини қўзғалган бўлса, умрингни энди бошлабсан. Атлас, қизим, ҳали достонинг тамом бўлгани йўқ. У олдинда. Олдинда чаман боғлар, боқсанг...

Томошабинни кўрсатиб.

Замондошларингга ваъда бер, булар билан ошна бўл! Ваъда берки, она бўласан, она. Келажак умрнинг достони энди битилади. Орзуманд, сен ҳам буларни ишонтир, ота бўласан, ота!

Орзуманд. Туғилсин, кўзларим кўрсин. Ҳавасларим ушалсин. Бегона эмас. Уғил бўлса Рева, қиз бўлса Люция қўямиз отини. Ҳа, замондошлар! Ота бўламан.

Атласни ачақлар.

Профессор. Бу эртақ эмас, ҳаёт, болаларим!

Тамом.

УСМОН НОСИР

Усмон Носир 1912 йилда Қўқон шаҳрида хизматчи оиласида туғилди. У болалик йиллари Қўқондаги 3-сонли интернатда, кейинроқ ўрта мактабда таълим олади. Мактабни битиргач, 1931 йилда Самарқандга келиб, педагогика академиянинг (ҳозирги ЎзГУ) филология факультетини тугатди. 1935 йилда «Ёш ленинчи» газетасининг адабиёт бўлимида ишлайди.

Усмон Носир ҳали ўрта мактабда ўқиб юрган йилларидаёқ шеър ёзишга қизиқиб, деворий газеталарга актив қатнашар эди. Унинг «Сафарбар сатрлар» (1932), «Қуёш билан суҳбат» (1932), «Тракторобуд» (1934), «Юрак» (1935), «Меҳрим» (1936) каби бир неча шеърини тўпламлари бирин-кетин босилиб чиқди ва ўқувчиларга манзур бўлди. Усмоннинг «Нахшон», «Норбўта» поэмалари, «Атлас» шеърини драмаси ҳам ўзига хос услубда жаранглайди.

Шуни ҳам айтиш керакки, Усмон Носир энг яхши таржимонлардан бири ҳисобланарди. У, А. С. Пушкиннинг «Боғчасарой фонтани», М. Ю. Лермонтовнинг «Демон» поэмасини ўзбек тилига зўр иштиёқ билан таржима қилди.

Усмон Носир 1952 йилда вафот этди.

МУНДАРИЖА

Шеърлар

Юрак	5
Оқ ювиб, оқ тарзб	6
Бодом гуллаган кечаси	9
Юксал оппоғим	15
Болалигимга	16
Шеърим	17
Икки шеър	18
Мен ҳам бораман	20
Биринчи хат	25
Қора сатрлар	29
Монолог	31
Ҳаёт ҳали менинг олдимда	33
Ёшлик	34
Карвон боради	35
Гулзор-чаман боғларга	36
Бегона	38
Украина елл ри	39
Тифлис оқшоми	40
Хайр Севан	41
Сенга, синглим	42
Мовийлик денгизи	43
Бораман	44
Оқ шеър	45
Шафақ — узун, қизил лента	46
Шафақ ўчай деб қолди	47
Яна шеъримга	48
Ширин бўлди ҳаёт иқлими	49

Боғим	50
Насимага деганим	51
Йўлчи	52
Бир ҳодиса хаёлимда	53
Кораб	54
Ёдимдадир узоқ шимол	55
Юр, тоғларга чиқайлик	56
Денгиз ойна каби ялтирар	57
Балиқчи	58
Юрганмисиз бирга ой билан	59
Денгизга	60
Тожихон	61
Қизлар	64
Исроил	72
Партизанлар қўшиғи	78

Поэмалар

Норбўта	81
Нахшон	104

Таржималар

А. С. Пушкин—Боғчасарой фонтани	151
М. Ю. Лермонтов—Демон (Иблис)	169

Драма

Атлас (драма)	205
Усмон	223

Т У З А Т И Ш

Бет	Сатр		Босилган	Ўқилиши керак
	пастдан	юқоридан		
60	4	—	Бағримда	Бағрингда
61	13	—	ёзган	ёнган
151	—	6	жоннинг	хоннинг
164	18	—	келди	кетди
169	3-4-5	—	3 сатр	қайтариқ
208	5	—	унутмас	унутмоқ
225	4	—	Пау	Пауза

811-казакга.

На узбекском языке

УСМАН НАСЫР

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Гослитиздат УзССР—1959—Ташкент

Редактор *Фулом Шоди*
 Рассом *И. Циганов*
 Рассом-редактор *Г. Остапенко*
 Техредактор *Я. Хаимов*
 Корректор *И. Қобилов*

* * *

Теришга берилди 11/III-1959 й. Босишга рух-
 сат этилди 22/V-1959 й. Формат 84×108^{1/32}
 Босма л. 7,125, шартли босма л. 11,69. Нашр.
 л. 10,8. Индекс поэзия. Р 04543. Тиражи 10000.
 ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти.
 Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
 Шартнома 31—58.

* * *

ЎзССР Маданият министрлиги Ўзглавиздати-
 нинг 1-босмахонаси. Тошкент, Ҳамза кўчаси.
 21. 1959. Заказ № 811. Баҳоси 8 с. 50 т.